

**SINIF ÖĞRETMENLERİNİN İNSAN HAKLARI, VATANDAŞLIK VE
DEMOKRASİ DERSİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ: AFYONKARAHİSAR İLİ
ÖRNEĞİ**

Burak AKÇEŞME

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN

2018, Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SINIF ÖĞRETMENLERİNİN İNSAN HAKLARI,
VATANDAŞLIK VE DEMOKRASİ DERSİNE YÖNELİK
GÖRÜŞLERİ: AFYONKARAHİSAR İLİ ÖRNEĞİ**

Hazırlayan
Burak AKÇEŞME

Danışman
Doç. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN

AFYONKARAHİSAR 2018

Bu Tez Çalışması BAPK’ca Desteklenmiştir. Proje No: “16.SOS.BİL.19”

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersine Yönelik Görüşleri: Afyonkarahisar İli Örneği**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’ da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2016

Burak AKÇEŞME

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Ahmet Ali GAZEL

: Dr. Öğr. Üyesi Aslı YÜKSEL

İmza

N. Fidan
A. Gazel
A. Yüksel

Temel Eğitim Anabilim Dalı İlköğretim Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Burak AKÇEŞME' nin “**Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları , Vatandaşlık ve Demokrasi Dersine İlişkin Görüşleri: Afyonkarahisar İli Örneği**” başlıklı tezi 09.11.2018 günü saat 10.30’ da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği’ nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Celal DEMİR
MÜDÜR

ÖZET

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN İNSAN HAKLARI, VATANDAŞLIK VE DEMOKRASİ DERSİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ: AFYONKARAHİSAR İLİ ÖRNEĞİ

Burak AKÇEŞME

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI**

Kasım 2018

Danışman: Doç. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN

Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersine ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu amaç çerçevesinde İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokulda yer alması ile ilgili, ders kitabıyla ilgili, dersin öğretim programı ve öğretim programında yer alan kazanımlarla ilgili sınıf öğretmenlerinin görüşleri alınmış; derste karşılaşılan güçlükler ve çözüm yolları, dersin işlenişinde kullanılan yöntem ve teknikler, ölçme değerlendirme araç-gereçleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmaların sağladığı deneyimlere, algılara ve fikirlere yönelik derinlemesine bilgi sahibi olma avantajı göz önünde bulundurulmuştur. Olgu-bilim deseninden yararlanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını, 2016-2017 eğitim öğretim yılında Afyonkarahisar merkez ve ilçeleri, köy ve kasabalarında görev yapan ve amaçsal örnekleme yönteminden ölçüt örnekleme yöntemi ile seçilen 17 erkek 13 kadın olmak üzere 30 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak 11 sorudan oluşan yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi

yöntemi kullanılmıştır. Analizler sonucunda İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokulda yer alması gerektiği ve faydalı olduğu belirlenmiş; fakat ders içeriğinin, dersin işlenmesi sürecinde kullanılan öykülerin, ders kitabının dil ve anlatımının öğrencilerin seviyelerinin üzerinde olduğu belirtilmiş; öğrencilerin seviyelerine uygun olarak sadeleştirilerek yeniden planlanması gerektiği yönünde önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Vatandaşlık, Demokrasi, Sınıf Öğretmeni, Olgu-bilim

ABSTRACT

OPINIONS OF CLASS TEACHERS FOR HUMAN RIGHTS, CITIZENSHIP AND DEMOCRACY COURSE: SAMPLE OF AFYONKARAHISAR

Burak AKÇEŞME

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT of PRIMARY TEACHER EDUCATION

November 2018

Danışman: Doç. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN

The aim of this study is to determine the opinions of the class teachers about Human Rights, Citizenship and Democracy. Within the framework of this aim, the opinions of the class teachers about the participation of the course on Human Rights, Citizenship and Democracy in the elementary school, about the textbook, the curricula of the course and the achievements in the curriculum have been taken. The problems and solutions encountered in the course, the methods and techniques used in the course, the assessment and evaluation tools and tools are tried to be determined. Qualitative research method was used in the research. The advantage of having in-depth knowledge of the experiences, perceptions and ideas provided by qualitative research is taken into account. The phenomenology pattern was utilized. The participants of the study consisted of 30 class teachers, 17 male and 13 female teachers working in Afyonkarahisar centers and districts, villages and towns in the 2016-2017 academic year. As a data collection tool, a semi-structured interview form consisting of 11 questions was used. Content analysis method was used for data analysis. As a result of the analyzes, it was determined that Human Rights,

Citizenship and Democracy should be included in the elementary school and it is useful. however, it was stated that the contents of the course, the stories used in the course of the course, and the language and expression of the textbook were above the students' levels; It was suggested that students should be re-planned according to their level.

Key Words: Human Rights, Citizenship, Democracy, Class Teacher, Phenomenology

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN AMACI	3
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	4
3. ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI	5
4. VARSAYIMLAR.....	5
5. TANIMLAR	5

BİRİNCİ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE

1. İNSAN HAKLARI	7
1.1. İNSAN HAKLARI KAVRAMI	7
1.1.1. İnsan Haklarının Önemi.....	8
1.1.2. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi.....	10
1.1.3. İnsan haklarının uluslararası düzeyde gelişimi	11
1.1.4. İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Gelişimi	15
1.1.5. İnsan Hakları Eğitimi Ve Önemi.....	18
2. VATANDAŞLIK KAVRAMI	20
2.1. VATANDAŞLIK EĞİTİMİ VE ÖNEMİ	21
3. DEMOKRASİ KAVRAMI.....	22
3.1 DEMOKRASİ KAVRAMININ TARİHÇESİ.....	23
3.2. DEMOKRASİ EĞİTİMİ	26
4. İNSAN HAKLARI, VATANDAŞLIK VE DEMOKRASİ.....	27

4.1. OKULLARDA İNSAN HAKLARI, VATANDAŞLIK VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ	28
4.1.1. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı	28
4.1.2. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinde Kullanılan Araç Gereçler ve Faydaları	32
4.1.3. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinde Kullanılan Yöntem ve Teknikler	33
4.1.4. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Eğitiminde Ailenin Rolü	35
5. KONUSYLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	36

İKİNCİ BÖLÜM YÖNTEM

1. ARAŞTIRMANIN DESENİ.....	52
2. ARAŞTIRMANIN KATILIMCILARI	52
3. VERİ TOPLAMA ARACI	53
3.1. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA ARACININ, VERİ ANALİZLERİNİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	53
4. VERİLERİN TOPLANMA SÜRECİ.....	55
5. VERİLERİN ANALİZİ VE ARAŞTIRMACININ ROLÜ	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR VE YORUM

1. BULGULAR.....	58
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	87
KAYNAKÇA	96
EKLER DİZİNİ.....	102

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Demografik Bilgileri	53
Tablo 2. Görüşme Sorularının Uyuşum Yüzdeleri.....	56
Tablo 3. Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinin İlkokul Programında Yer Alması ile İlgili Görüşleri	58
Tablo 4. Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Kazanımlara İlişkin Görüşleri	61
Tablo 5. Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinin Yararlarına İlişkin Görüşleri	63
Tablo 6. Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinde Kullandıkları Yöntem ve Teknikler	66
Tablo 7. Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinde Yararlandıkları Araç-Gereçlere İlişkin Görüşleri.....	68
Tablo 8. Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinde Kullandıkları Ölçme Değerlendirme Tekniklerine İlişkin Görüşler	70
Tablo 9. Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Ders Kitabı ile İlgili Görüşleri ve Önerileri	73
Tablo 10. Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinde Yaşanan Güçlüklerle ve Çözüm Önerilerine İlişkin Görüşleri	78
Tablo 11. Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinin Daha Etkili Olması için Önerilere Yönelik Görüşleri	83

ÖNSÖZ

Bu çalışmada İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri incelenmiştir. Bulgulardan elde edilen sonuçlarda İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokul öğrencileri için katkısı olduğu ve daha yüksek katkı alınması için yapılması gerekenler sınıf öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda belirlenmeye ve önerilerde bulunulmaya çalışılmıştır. Bu sürecin yürütülmesinde okul ortamı kadar yaşanan çevrede önemli bir unsurdur. Öğrenilen bilgilerin hayata aktarılması temel amaç olmalıdır. Çağı yakalamak, tam demokratik bir ülke haline gelmek, birbiriyle uyum içinde yaşayan bir toplum olmak için İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersini sevdirmek, derste kullanılan materyallere çeşitlilik kazandırmak ve bu yollarla insani ve evrensel değerleri kazanabilen insan yetiştirmek ulaşılması gereken hedef olmalıdır.

Bu araştırmanın planlanıp ortaya çıkmasında ve araştırmanın her aşamasında kıymetli zaman ve yardımlarını esirgmeden her türlü yardımı yapan tez danışmanım Doç. Dr. Nuray Kurtde Fidan hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezimin savunmasında değerli görüşlerini belirten Prof. Dr. Ahmet Ali Gazel ve Dr. Öğretim Üyesi Aslı Yüksel hocalarıma teşekkürlerimi ediyorum.

Ayrıca lisans ve yüksek lisans öğrenimim boyunca katkıda bulunan Doç. Dr. İjlal Karakuzulu Ocak, Doç. Dr. Nil Duban ve Doç. Dr. Tuğba Selanik Ay, hocalarıma teşekkür ediyorum.

Bugünlere gelmemde büyük desteği olan, eğitimin önemine inanan ve bu yolda beni her zaman destekleyen anneme, babama, ağabeyime ve eşine, kardeşime teşekkürlerimi sunuyorum. Aynı zamanda sürecin başından beri yanımda olan türlü zorlukları benimle beraber göğüsleyen arkadaşım Beyza Nur Pektaş' a da özel bir teşekkür göndermek istiyorum. İyi ki varsınız...

Burak AKÇEŞME

GİRİŞ

Eğitim bireyin toplumsallaşmasını ve çeşitli donanımlar edinmesini sağlayan oldukça karmaşık ve çok boyutlu bir süreçtir. Eğitim toplumdaki istikrarı korumanın yanında bir değişim aracıdır. Tarih boyunca eğitimin esas amacı kültürün tüm nesillere aktarımını sağlamak olmuştur (Güven, 2010). Okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaokul eğitimi insanların amaçlara göre şekillendirilmesinde, insan ilişkilerinin geliştirilmesinde önemli bir role sahiptir (Bulandere, 2014). Topluma çocukların hazırlanması eğitimin öngörülen merkezi fonksiyonlarından biridir. İyi ya da kötü, olumlu veya olumsuz, herhangi bir şekilde eğitim insanın perspektiflerini, aksiyonlarını ve ilişkilerini etkiler (Turan ve Yıldırım, 2016). Her konuda eğitime ve bir şeyler öğrenmeye mecbur olan insanoğlunun, kendisini çok yakından ilgilendiren İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi hakkında da bilgilendirilmeye ihtiyacı vardır.

İnsan hakları, insanın sadece insan olması sebebiyle, insanın değerini ve tüm yönleriyle kişiliğini korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan evrensel ilke ve kurallar bütünüdür (Yığittir, 2014). İnsan hakları ya da kamu özgürlükleri genel olarak, insan onurunu korumayı, maddi ve manevi gelişmesini sağlamayı amaçlayan haklardır (Üste, 2007). Günümüzde, insan hakları eskiye nispeten daha da önem kazanmış ve sadece iç hukukun değil; uluslararası hukukun da konusu olmuştur (Çiftci, 2015).

Engle ve Ochoa (1988) vatandaşlığı; bir devlet veya millet tarafından bireye atfedilen yasal bir statü olarak tanımlamışlardır (Akt. Merey, Karatekin ve Kuş 2012). İlk defa 1789 Fransız İhtilali ile siyasi bir anlam kazanan “vatandaş” kelimesi, son iki asırda sözlüklerimize girmiştir. Fransız Millî Meclisi tarafından kabul edilerek 26 Ağustos 1789 tarihinde yayınlanan “*İnsan ve Vatandaş/Yurttaş Hakları Beyannamesi*” başlıklı belge, vatandaş kelimesini hafızalara yerleştirmiştir (Bakioğlu ve Kurt, 2009). Uluslararası hukuk ve insan hakları belgeleri de vatandaşlığı öncelikle bir hak olarak benimsemiştir. Örneğin; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nca 10 Aralık 1948’de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde “Herkesin, bir uyrukluğa hakkı vardır.” denmektedir (Altunya, 2003).

Politik bir kavram olan demokrasi ise bir yönetim, aynı zamanda eşitlik, adalet, hak, özgürlük, sorumluluk, uzlaşma, aklın egemenliği, farklılıklara karşı hoşgörü,

insana saygı, dayanışma, paylaşım vb. değerleri barındıran bir yaşam biçimidir (Sadık ve Sarı, 2012). Demokrasi ve insan hakları kavramları birbiriyle doğrudan bağlantılıdır. Bir siyasal rejim olarak demokrasi, insan haklarının gerçekleştirildiği düzeni temsil eder. İnsan hakları ise doktrin olarak demokrasilerin temelini oluşturur (Duman, Yavuz ve Karakaya, 2016).

Bireylerin demokratik bir yurttaş olarak yetişmeleri için demokrasinin gerektirdiği bilgi, beceri ve tutumlara sahip olmaları gerekmektedir. Çocukların vatandaşlık, demokrasi ve onlara ilişkin diğer kavramları benimsemeleri ve demokratik tutum ve davranışlarda bulunmaları ancak vatandaşlık ve demokrasi hakkında eğitilmeleriyle mümkün olabilir. Bu yüzden vatandaşlık bilgisinin ve demokrasinin gelişip yaygınlaşmasında eğitim ve dolayısıyla okullar büyük öneme sahiptir (Farrell, 1998). Birbiriyle bu kadar ortak noktaları, bağlantıları ve ilişkisi olan; hayatın olmazsa olmazı ve mutlaka bilgi sahibi olmamız gereken İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi kavramları eğitim sistemimiz içinde de sürekli kendisine yer bulmuştur. Gerek Sosyal Bilgiler dersi içerisinde gerekse İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi başlığı altında ilkokul ve ortaokul programlarında yer almış ve bu kavramlara ait beceriler, yaşantılar eğitim yoluyla kazandırılmaya öğrencilere çalışılmıştır.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada; dersin işlevselliği, faydalı olup olmadığı, dersin işlenişinde hangi yöntem ve tekniğin daha etkili olduğu, sınıf öğretmenlerinin bu ders için ek bilgiye ihtiyaçları olup olmadığı, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yapılan etkinlikleri belirleme, sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde kullandıkları teknolojik araç gereçler, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ders kitabına ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri ve kitaba dair sınıf öğretmenlerinin önerileri, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşanan güçlükler, bu güçlüklerin kaynağı ve bu güçlüklerin çözümüne yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşleri, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programında yapılabilecek düzenlemelere dair sınıf öğretmenlerinin görüşleri, sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersine ait kazanımlara ilişkin görüşlerini belirleme ve son olarak da İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ölçme

değerlendirme aşamasında kullanılan ölçme değerlendirme araçlarına yönelik görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin 2015-2016 eğitim öğretim yılında okutulmaya başlanmış olması, dersin avantajlarını belirlemek ve daha etkili hale getirmek için sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin alınması amacıyla bu konu seçilmiştir. Konu hakkında yapılan çalışmaların sayısının sınırlı olması da bu çalışmanın önemini arttırdığı düşünülmektedir.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 25.06.2012 tarih ve 69 sayılı Kararı gereği, 2015-2016 öğretim yılından başlamak üzere, ilkokul 4. sınıflarda “İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi” dersinin zorunlu ve 2 ders saati olarak okutulması kararlaştırılmıştır. Bu ders, öğrencilere kuramsal bilgi aktarmaktan çok öğrencilerin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ile ilgili temel değerleri kazanmalarını ve bunları bir yaşam biçimi, bir kültür hâline getirmelerini amaçlamaktadır. Yapılan çalışmalar; İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ile ilgili değerlerin küçük yaşlardan başlayarak kazandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu araştırma, ilkokul 4. sınıfta yer alan İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokul programında yer alması ile ilgili görüşleri nelerdir?
2. Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programında yer alan kazanımlara ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin yararlarına ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde kullanılan yöntem ve tekniklere ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde kullanılan araç-gereçlere ilişkin görüşleri nelerdir?

6. Sınıf öğretmenlerini İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde kullanılan ölçme değerlendirme araçlarına ilişkin görüşleri nelerdir?
7. Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ders kitabının içeriği ile ilgili görüşleri nelerdir?
8. Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşanan güçlüklerle ilişkin görüşleri nelerdir?
9. Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşanan güçlüklerin çözümüne ilişkin görüşleri nelerdir?
10. Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin daha etkili olması için önerilere yönelik görüşleri nelerdir?

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İlkokul, çocuğa Türkiye Cumhuriyeti'nin; insan haklarını temele alan milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu, Türkiye Devleti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğunu ve dünya milletleri ailesinin şerefli ve yapıcı bir ailesi olduğunu kavratmayı amaç bilir (Akdağ, Sünbül ve Turan, 2014). Çocuklara kazandırılacak vatandaşlık bilgisi; insanların vatanlarıyla, vatandaşlarıyla ve vatan üzerindeki kuruluşlarla karşılıklı ilişkilerini düzenleyen, vatandaşlık hak ve ödevlerini kapsayan bilgi topluluğu olarak algılanabilir. Çocuğun sosyalleşmesinde aileden sonra gelen okul, toplumda demokrasi kültürünün oluşmasında ve yaşama geçirilmesinde en az aile kadar sorumludur (Duman, Yavuz ve Karakaya, 2016). Bir ülke için vatandaşlık ve insan hakları bilincinin gelişmesi son derece önemlidir. Vatandaşlık ve insan hakları bilinci, o ülkede yaşayan bireylerin vatan sevgisinin güçlenmesini, birbirleriyle olan ilişkilerinde daha dikkatli olmalarını ve vatanın gelişmesi için daha fazla gayret içerisinde bulunmalarını sağlayacaktır. Bu da ancak o ülkede yaşayan insanların insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi konularında bilgilendirilmesi ile sağlanabilecektir (Uyangör, 2007). İlkokulda verilen İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi öğrencilere kavramsal bilginin öğretilmesinin yanında İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ile ilgili temel değerleri kazandırmayı amaçlamaktadır. Dersin bir diğer amacı da öğrencilerin bu bilgi ve değerleri bir yaşam biçimi ve kültür hâline getirmelerini sağlamaktır.

İlkokul öğretmenleri ilkököl dönemi çocuklarının gelişim özelliklerine bağlı olarak önemli bir davranışsal ve öğretici model olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle ilkököl öğretmenlerinin öğrencilerin hayata en iyi başlangıcı yapabilmeleri için ellerinden geleni yapmaları daha önemli olmaya başlamaktadır ve bu yüzden de İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin sınıf öğretmenleri tarafından okutulması önem arz etmektedir (Kaymakçı, 2015). Sınıf öğretmenleri, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde ilkököl öğrencisinin gelişim seviyesine uygun, öğretim sürecinin daha verimli ve öğrenilenlerin daha kalıcı olmasını sağlayan video, karikatür, reklam, film, kamu spotu, fotoğraf, resim vb. materyaller kullanarak kavramları somut bir şekilde sunmaya çalışır. Buna bağlı olarak dersin işlenmesi sürecinde bilgisayar, projeksiyon, internet ve akıllı tahta gibi araç gereçlerin kullanılması da önem kazanmaktadır.

3. ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI

1. Çalışma; 2016-2017 eğitim öğretim yılında 4. Sınıf okutan ve Afyonkarahisar merkez, ilçe, kasaba ve köylerinde görev yapmakta olan 30 sınıf öğretmeni ile sınırlıdır.
2. Öğretmenlerle yapılan yarı-yapılandırılmış görüşme yöntemi ile veriler sınırlıdır.

4. VARSAYIMLAR

1. Veri toplama aracı çalışma için güvenilir ve geçerlidir.
2. Veri toplama aracında yer alan soruları öğretmenler doğru ve samimi cevaplamıştır.
3. Çalışma 2015-2016 yılında uygulanmakta olan İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programı ve 2015-2016 eğitim öğretim yılında kullanılan ders kitabı ile sınırlıdır.

5. TANIMLAR

İnsan Hakları: İnsan hakları; ırk, ulus, etnik köken, dil, din ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin tüm insanların sahip olduğu ve yararlanabileceği temel hak ve özgürlüklere denir. Bu hakları kullanmakta herkes eşittir.

Vatandaşlık: Vatandaşlık, ülkelerin bir parçası olmak demektir. Anayasal ülkelerde, devlet tarafından vaat edilen haklardan yararlanmak için vatandaşlık bağı ile ülkeye

bağlı olmak gereklidir. Vatandaşlık bağı ile bir ülkeye bağlı olan kişilere vatandaş denir.

Demokrasi: Demokrasi, dünyadaki tüm vatandaşların eşit haklar ile sahip olduğu organizasyon veya devlet politikasını şekillendirmede bir tür yönetim biçimidir. Genellikle bir devlet yönetim biçimi olarak değerlendirilse de üniversiteler, işçi ve işveren organizasyonları ve bazı diğer sivil kurum ve kuruluşlar da demokrasi ile yönetilebilir.

Adalet: Hakkın gözetilmesi ve yerine getirilmesi anlamına gelir. Haklı ile haksızın ayırt edilmesi adaletle sağlanır.

Eşitlik: Belirli bir toplum içerisindeki tüm insanların belli açılardan aynı statüye sahip olmaları durumudur. Yasalar önünde eşit haklar (güvenlik, oy kullanma hakkı, konuşma ve toplanma özgürlüğü, mülkiyet hakkı gibi), ekonomik eşitlik, eğitim, sağlık ve diğer toplumsal güvenlik alanlarında eşitlik ve toplumsal mal ve hizmetlere eşit seviyede erişmeyi içerir.

Uzlaş: Bağımsız ve objektif üçüncü bir kişi tarafından, mevcut uyuşmazlığın taraflarına, olayın özelliklerine göre şekillenecek çeşitli çözüm önerileri sunulur; uyuşmazlık yaşayanların bu çözüm önerilerini görüşmesi ve sunulan çözüm önerilerinden birisinde anlaşmaları olarak tanımlanabilir.

Kural: Davranışlarımıza yön veren, uyulması gereken ilke olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 2001).

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. İNSAN HAKLARI

1.1. İNSAN HAKLARI KAVRAMI

Alan yazında hak kavramı ile ilgili farklı tanımlar bulunmaktadır. Hak, hukuk düzeninin fertlere tanıdığı irade veya irade kudretidir. Diğer bir görüşe göre hak, hukuk düzeni tarafından korunan menfaattir. Üçüncü bir görüşe göre ise hak, ferdin hukukça korunan menfaat veya varlıklar üzerinde irade kudreti olarak tanımlı yapılan karma bir teoridir (Çiftci, 2015). Hak kavramının sözlük anlamı ise; birine ait, ona ayrılmış olandır. Hukuk dilinde hak ise; birisi için tanınan ya da ona sağlanan olanaktır (Altunya, 2003). İnsan hakları kavramının birbirinden farklı ama kökence birbiriyle aynı anlama gelen tanımları yapılmıştır. İnsan onuru, hakka insan hakkı niteliği kazandıran değerdir. İnsan onurunu güvenceye alan tüm haklar, insan haklarıdır (Gülmez, 2001). İnsan hakları terimi ile insanlığın belli bir gelişme çağında kuramsal olarak bütün insanlara tanınması gereken ideal hakların tümü ifade edilmektedir (Karaman Kepenekçi, 2000). İnsan hakları ya da kamu özgürlükleri genel olarak, insan onurunu korumayı, maddi ve manevi gelişmesini sağlamayı amaçlayan haklardır. İnsan hakları bireylerin başlı başına insan olmaktan dolayı kazandıkları haklar olarak karşımıza çıkar (Doğan, 2001). İnsan hakları; bütün insanların, dil, din, ırk, cinsiyet, ekonomik ve sosyal konum vb. durumları nedeniyle hiçbir ayırım gözetilmeksizin, insanlık onurunun gereği olarak sahip oldukları hakların bütününe kapsar. İnsan haklarının devlet tarafından anayasaya alınarak tanımlanmış olan bölümüne kamu özgürlükleri denilmektedir (Duman, Karakaya ve Yavuz, 2016).

Öncelikle insan hakları, kanunlar önünde eşitlik, kişilerin güvenliği, bireysel özgürlük, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülkiyet hakkı ve siyasal hakları içine alır. İkinci olarak, bir işte çalışma ve adil ücret, sosyal güvenlik sağlanması, sendika ve grev, sağlık ve eğitim haklarını belirtir. Üçüncü olarak, tüm insanların yararlanacağı ortak ve evrensel haklardır (Üste, 2007). Blackstone (1969)'a göre insan hakları kavramını yasal haklardan ayıran şey yasal haklar kanunların elverdiği ölçüde

izinleri, yetkilendirmeleri ve kanunlarla belirlenen yasaklardan oluşurken, insan hakları kanunlar tarafından belirlenebilir ya da belirlenmeyebilir, daha doğrusu insan hakları kanunlardan ve geleneklerden bağımsızdırlar (Blackstone, 1996, Akt. Güdücü 2008). Tanımlanması ve içeriğinin oluşturulmasında görüş birliği oluşmasa da, insan hakları kavramı soyut, anlaşılabilir ve yorumlanamaz bir nitelikte değildir. Tam aksine hayatın her anında yaşanan, canlı ve somut bir olgudur. Örneğin, insanların özgürce düşünmeleri, düşündüklerini ifade etmeleri, istedikleri yere seyahat edebilmeleri, yerleşebilmelerine kadar pek çok şey bu haklar içinde yer almaktadır (Oğuşgil, 2008). İnsan hakları düşüncesinin temelinde, aralarındaki farklılıklar ne olursa olsun, bütün insanların ahlaki değerinin eşit olması yatar. Yani, insan haklarının kaynağı, tüm insanların eşit olan "ahlaki doğaları" dır (Durucker, 1994, akt. Başaran 2007). İnsan hakları, insanın sadece ve sadece insan olmak özelliği ile kazandığı temel haklar olduğundan bu haklar genel olarak dokunulmazlık ayrıcalığına sahiptir. Bireylerin toplumda insan olarak yaşadıkları sürece onların insan olmak özelliğinden doğan bu haklarına kimsenin dokunmaya hakkı yoktur. Biyolojik ve kültürel bir varlık olan insan, sahip olduğu ahlaki boyutuyla biyolojik yanını aşarak, sorumlulukları aracılığıyla bu hakları öğrenir. Bu sayede toplumda; insana saygı, özgürlük, adalet gibi tüm evrensel değerler hayata geçirilmeye çalışılır (Yüksel, 2006).

1.1.1. İnsan Haklarının Önemi

İnsanlık, binlerce yıllık deneyimlerden yararlanarak çağımızda insanın kendinde taşıdığı olanakları gerçekleştirmesinin koşullarını bulmuş ve bu koşullar insan hakları olarak düzenlenmiştir. İnsan haklarından yararlanarak, insanlar kendilerini başka canlılardan ayıran etkinlikleri gerçekleştirebilirler (Arslan, 2004). İnsan hakları demokratik toplumlarda bireyin eksiksiz gelişmesi için gerekli bir koşulsuz; bu toplumlardan bireyin gelişimi için gerekli çerçeveyi oluşturması istenir. Nitekim demokratik toplumların temeli de topluluğun vereceği gönüllü desteğe dayanmaktadır ve insan hakları böyle bir toplumun ön koşuludur (Üste, 2007).

İnsan hakları ile zayıf ve güçsüz insanların sorumsuzca ezilme ve sindirilmelerinin önüne geçilmesi amaçlanır. Günümüzde ülkeler, anayasalarını hazırlarken temelde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin felsefesini dikkate

almaktadır. Bu da insan haklarının, ahlaki amaçlı ilkelerinin hukuki güvencelere kavuşmakta olduğunu gösterir (Doğan, 2001).

Yaşadığımız çağ için "uzay çağı", "sanayi ötesi çağı", "iletişim çağı", "bilgisayar çağı" gibi nitelemeler, bilim ve teknoloji alanındaki atılımlar insanlığın ulaşmış olduğu noktayı vurgulamaktadır. Fakat uygarlık demek, sadece bilim ve teknolojideki ilerleme demek değildir. İnsanın değerinin, insan haklarının son yıllarda toplumlar için daha fazla bir öneme sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Kapani, 1991 akt. Uyangör 2007). İnsan haklarına önem verilen toplumlarda birey ön planda yer alırken, insan haklarına yeterli ölçüde önem vermeyen toplumlarda ise ikinci planda kalmaktadır. Buna paralel olarak, bireyin ön planda olduğu toplumların gelişmiş, bireyin ikinci planda olduğu toplumların da gelişmemiş oldukları gözlenmektedir. Bu bağlamda insan hakları kavramının bireysel olduğu kadar toplumsal olarak da bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. İnsan hakları konusunda bilgili olan bir bireyin bilinç ve sorumluluk düzeyi yüksek olacaktır. Bu da kendisine olduğu kadar toplumuna da faydalı bir birey olmasını sağlar (Kıncal, 2004). İnsanlar, salt insan olmaları sebebiyle birtakım haklara sahiptirler ve bu haklar bazı özellikler taşımaktadır. Bu özellikler (Dolanbay, 2011):

- İnsan hakları evrensel niteliktedir.
- İnsan hakları doğuştan gelir.
- İnsan hakları toplum öncesidir.
- İnsan hakları mutlaktır.
- İnsan hakları vazgeçilmezdir.
- İnsan hakları bireysel haklardır.
- İnsan hakları çoğunlukla özgürlük haklarıdır.
- İnsan hakları temel haklardır.
- İnsan hakları esas olarak devlete karşı ileri sürülen iddialardır.

İnsan hakları ile bireyler sahip olduğu ortak değerlerin sömürü, baskı, şiddet, saldırı ve her türlü olumsuz dış etkiler karşısında korunmasını isteyebilme yetkisine sahip olur. İnsan hakları, insan ve doğa sevgisi temeline dayanır. İnsanın diğer insanları sevmediği ve bireyselleşmenin gerçekleşmediği bir toplumda, insan hakları için uygun bir zemin oluşmaz (Başaran, 2007). Bu nedenle geleceğe sağlıklı nesiller

bırakabilmek için insanların birbirini sevdiği, hak ve özgürlüklerinin farkında olan ve başkalarının hak ve özgürlüklerine de saygı duyan bireyler yetiştirilmesi gerekmektedir.

1.1.2. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi

İnsan haklarını elde etmenin oldukça uzun bir tarihi vardır. İnsanlık, yüzyıllar boyunca köle isyanları yaşamıştır. 19. yüzyıl ortalarına kadar tüm dünyada süren kölelik, ulusal devletlerin oluşup insan hakları belgelerinin ve anayasaların yapılmasıyla hukuk düzeninden çıkarılmıştır (Altunya, 2003). İnsan hakları kavramının ortaya çıkıp gelişmesinde eski Yunan şehir devletlerinin önemli katkıları olmuştur. Yunan şehir devletlerinin bir bölümü, demokrasinin ilk biçimi ile yönetilen devletçiklerdir. Mezopotamya’ da ise Babil Kralı Hammurabi’nin oluşturduğu Hammurabi Kanunu ilk yazılı kanunname dir. İran’da Kyros Kanunu da (M.Ö. 570, İran) halka özgürlük, güvenlik, hareket özgürlüğü ve çeşitli sosyal ve ekonomik haklar tanımıştır (Çayır ve diğerleri, 2008, akt. Dolanbay 2011). Diğer medeniyetlerde yaşanan insan hakları gelişmelerine bakıldığında; Çin Siyasi Tarihi, insan haklarının gelişmesine siyasi otoritenin sınırlandırılması bakımından yardımcı olmuştur. Hint Yarımadası, tarih boyunca çok farklı din ve felsefi akımların etkisinde kalmış ve medeniyetlere beşik olmuştur. Hindistan’da ‘Kast Sistemi’ adı verilen tabakalaşmayı ifade eden bir düzendir. Bu sistemde insanlar eşit değil; soylular ve köleler olmak üzere sınıflara ayrılmaktadır. Fakat buna tamamen zıt bir biçimde Hindu inanışında diğer dinlere karşı hoşgörü ve şiddete başvurmama gibi yüksek ahlaki değerlere önem verilirdi (Çiftci, 2015).

Ortaçağ ve Yeniçağ’da siyasi yapıyı feodal düzen oluşturmuştur. Köleler, soylular ve kilise mensupları olmak üzere sınıf farklılıkları çok belirgindir. Keskin bir eşitsizlik bu çağların toplumunun belirgin bir niteliğidir. Eşitsizlik; eğitimden aile hayatına kadar her yerde egemendir. Bu dönemde evrensel bir insan haklarından bahsetmek mümkün değildir (Arslan, 2004). Bu dönemde insan hakları kavramı düşüncesinin oluşmaya başlamasıyla mücadeleler de yaşanmıştır. Bu mücadelelerden en belirgin olanı İngiltere’de verilmiştir. Kral ile bir kısım halk arasında yaşanan çatışmalar sonucunda Magna Carta Libertatum sözleşmesi yapılmıştır. Yeniçağ’ da

ise ünlü düşünürler insan haklarına vurgu yapan düşüncelerini insanlarla paylaşmışlardır.

Tüm bu gelişmelere rağmen insan hakları düşüncesinde en ciddi aşamalar 17. yüzyılda gerçekleşmiştir. 17. ve 18. yüzyıllar arasında aydınlanma çağı düşünürlerinin büyük ölçüdeki desteğine dayalı olarak gelişen insan hakları düşüncesi; 19. yüzyıl ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ikinci yarısı arasında kalan dönemde kitle hareketleri, sosyal eşitlik düşüncesinin ön plana çıkmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de 1948 yılında imzalanan Avrupa İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile 3. dünya ülkelerinin de bağımsızlık ve haklarını elde etmeleriyle dünya nimetlerinden eşit ve hakça yararlanabilmeleri sağlanmıştır (Doğan, 2001).

Günümüz çağına birçok resmi ve gönüllü kuruluşun çalışmalarının dünya genelinde gittikçe arttığı, demokrasi, hoşgörü, adalet, görev, yetki ve sorumluluklar, din ve vicdan özgürlüğü, ahlak vb. insan özelliklerinin vurgulandığı, bir çağ olarak “insan hakları çağı” demek doğru bir niteleme olur (Kapani, 1993). İnsan hakları her zaman geçerli ideal özelliklere sahiptir. İnsan hakları kurallarından vatandaşların her birinin eşit biçimde yararlanması, insanlar arasında eşitlik anlayışını vurgular. İçerik, yer, zaman bakımından değişmez özelliklere ve değerlere dayalı olması sebebiyle insan hakları evrensellik özelliği gösterir (<http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/sayi34/ozturk.htm:1-2>, 2006, akt. Üste 2007). Bu nedenledir ki insanlık tarihi boyunca tüm toplumlar kendi haklarının peşinde olmuş ve onlara sahip olmak için uğraşmıştır.

1.1.3. insan haklarının uluslararası düzeyde gelişimi

Uluslararası düzeyde insan hakları düşüncesi üç önemli aşamadan geçmiştir. Bunlardan ilk ikisi 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin öncesine, üçüncü aşama ise söz konusu bildirgeden sonraya rastlamaktadır. Bu aşamalardan birincisi 17. ve 18. yüzyıllarda Aydınlanma Çağı düşünürlerinin fikirlerine dayalı olarak biçimlenen dönemdir. İkincisi 19. ve 20. yüzyıllar arasında yaşanan kitle hareketleri ve sosyal eşitlik düşüncesinin ön plana çıktığı dönemdir. Üçüncüsü ise İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile başlayan dönemdir (Doğan, 2001).

İnsan haklarının uluslararası hukuka girmesi II. Dünya Savaşı sonrasında BM'nin (Birleşmiş Milletler) kurulması ile gerçekleşmiştir. 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile içerik olarak somutlaşmış; ilk evrensel insan hakları listesi dünyaya duyurulmuştur (Dolanbay, 2011). İnsan haklarına ilişkin çok sayıda uluslararası bildiri ve sözleşme yayınlanmış ve yürürlüğe konmuştur:

- 1215 Magna Charta Libertatum
- 1789 Fransız İhtilali,
- 1825 Köleliğin Kaldırılması,
- 1948 BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi,
- 1948 Genocid Sözleşmesi,
- 1949 Cenevre Sözleşmeleri,
- 1953 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- 1966 BM Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Ek Protokolleri ile Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesi.
- 1994 BM İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ve Onur Kırıcı Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokolleri olarak sayılabilir (Turhanlı, 2000, akt. Başaran 2007).

Yukarıda belirtilen bildirilerden ilki 1215 yılında İngiltere'de imzalanan Magna Charta Libertatum' dur (Büyük Hürriyet Fermanı). İngilizlerin kral karşısındaki bağımsızlıklarını koruma ve pekiştirmeyi amaçlayan bir belgedir. Altmış üç maddeden oluşan Magna Charta Libertatum “Kanunsuz olarak kimse yargılanmadan mahkûm edilemez.” ilkesini getirir (Doğan, 2001).

İnsan haklarının belirlendiği ve korunmasına yönelik tedbirlerin belirtildiği ilk resmi ve önemli belge 1789 tarihinde 17 maddelik olarak yayımlanan “Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirisi”dir. Kendisinden sonra birçok anayasayı da etkileyen bu bildiride kısaca aşağıdaki hususlardan bahsedilmiştir:

İnsanlar özgür ve hakça eşit doğarlar ve yaşarlar. Özgürlük başkasına zarar vermeden her şeyi yapabilmektir. Herkesin doğal haklarının sınırı, öteki insanların haklarının sınırıdır. Bu sınırı yasa belirler. Her siyasal kuruluşun amacı, zaman aşımı gözetmeksizin insan haklarını korumaktır. Yasada belirlenmemiş suç olmaz; yurttaşlar, yasada olmayan bir suç için suçlanamaz. Açıklanması yasaya göre

yasaklanmayan düşünceleri, dinsel bile olsa açıklamak serbesttir. Düşünce ve görüşlerin özgürce iletişimi, kişinin en önemli haklarından biridir. Toplum, bütün kamu görevlilerinden yönetimin işleyişinin hesabını sorabilir (Altunya, 2003).

Belirli birtakım insan ve vatandaş haklarını saymakla kalmayıp; milli egemenlik, vatandaşların kanunların yapımına katılmaları gibi ilkelere de yer veren Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirisi, insan haklarının önce Avrupa’da daha sonra da diğer bazı ülkelerde kabul edilerek yazılı anayasalara girmesine katkıda bulunmuştur. Fransa’da 1789 yılında imzalanan Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirisi’nden sonra atılan en önemli adımlardan birisi de 1825 yılında köleliğin kaldırılmasıdır. 1825 yılında imzalanan ABD ile Osmanlı Devleti’nin de katıldığı Berlin Anlaşması ile bir yandan Afrika’nın emperyalistlere yeniden paylaşılması kararlaştırılırken bir yandan da köle ticareti yasaklanmıştır. 25 Eylül 1926’da Milletler Cemiyeti’nde “Köleliğe Karşı Sözleşme” kabul edilmesiyle kölelik statüsü bütünüyle yasaklanmıştır (Mumcu, 1994, akt. Arslan 2004).

İkinci Dünya Savaşı, insan hak ve hürriyetlerinin sosyal anlamda genişlemesi ve yayılması bakımından yeni bir hız getirmiştir. İnsan hak ve hürriyetlerinin sadece iç hukukta değil; aynı zamanda uluslararası planda da düzenlenip korunması ve bunun için mekanizmalar geliştirilmesi çalışmaları başlatılmıştır (Çiftci, 2015). Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Örgütü’nce çalışmalar yapılmış ve 10 Aralık 1948 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi imzalanmıştır. Bir önsöz ve 30 maddeden oluşan bildirinin başlangıç bölümünde, insan haklarının tanınmasının, dünyada özgürlük, adalet ve barışın temelini oluşturduğu vurgulanmıştır. 28. Maddede, hak ve özgürlüklerin tam olarak gerçekleştirilebileceği bir uluslararası düzenin zorunluluğu onaylanmıştır (Dolanbay, 2011). Bildirinin diğer maddeleri (Altunya, 2003):

“Herkesin yaşama, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı vardır.” (m. 3), “Kimse kölelik ya da kulluk altında tutulamaz; kölelik ve köle ticareti her türüyle yasaktır.” (m. 4), “Hiç kimseye işkence ya da zalimce, insanlık dışı ya da onur kırıcı davranış ya da ceza uygulanamaz.” (m. 5), “Herkesin, nerede olursa olsun yasa önünde bir kişi olarak tanınma hakkı vardır.” (m. 6), “Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, tutuklanamaz ve sürgün edilemez.” (m. 9); bunların dışında; yasa önünde eşitlik (m. 7), savunma hakkı (m. 8), suçlamanın yasallığı (m. 11), özel yaşamın korunması (m. 12), oturma ve dolaşım hakkı (m. 13), sığınma hakkı (m. 14), uyrukluk (yurttaşlık

hakkı) (m. 15), evlenme ve aile kurma hakkı (m. 16), mülkiyet hakkı (m. 17), düşünce ve vicdan özgürlüğü (m. 18), anlatım özgürlüğü (m. 19), örgütlenme özgürlüğü (m. 20), ülke yönetimine katılma (seçme seçilme hakkı) (m. 21), toplumsal güvenlik hakkı (m. 22), çalışma, meslek seçme, sendika özgürlüğü (m. 23), dinlenme hakkı (m. 24), beslenme ve sağlıklı yaşama hakkı (m. 25), eğitim hakkı (m. 26), bilim, sanat ve kültüre ulaşma hakkı (m. 27), hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesini isteme hakkı (m. 28), kişinin topluma karşı sorumluluğu (m. 29), hak ve özgürlüklerini kötüye kullanmama (m. 30) konuları düzenlenmiştir.

Türkiye, bu bildiriye 6 Nisan 1949 günü kabul etmiştir. Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan bir kararname ile İnsan Hakları Evrensel Bildirisi Resmi Gazete’de yayımlanmış; okullarda ve diğer eğitim kurumlarında bu bildirinin anlatılması, yorumlanması ve basın yayın organlarında da uygun yayın yapılması kararlaştırılmıştır (Türk, 1999, akt. Başaran 2007). Bu bildiri, kendinden sonra düzenlenen birçok hak belgesinin ve anayasaların hazırlanmasına, iç hukuklardaki düzenlemelere kaynaklık etmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nden sonra insan hakları ile ilgili yapılan başka bir çalışma ise; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’dir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin yaklaşım ve üslubundan esinlenilerek hazırlanan sözleşmenin başlangıç kısmında bu durum açıkça dile getirilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olarak bilinen bu antlaşmanın resmi adı, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmedir (Dağı ve Polat, 1999). Sözleşme Evrensel Bildirge ’deki hak ve özgürlükleri kapsamlı olarak düzenledikten sonra, bunların meşru sınırlama ve kurallarını de belirlemiştir. Sözleşmenin kuralları, onaylayan ülkeler için, kendi yasaları gibi bağlayıcıdır (Altunya, 2003). 1953 yılından beri yürürlükte olan sözleşmeye Türkiye, 1954 yılından beri taraftır.

1966 yılında kabul edilen ve Türkiye’nin de 2003 yılında onayladığı “ikiz sözleşme” denilen; *Uluslararası Ekonomik Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi* ile *Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi*; Evrensel Bildirge’nin genişletilmiş ve bağlayıcı duruma getirilmiş biçimi sayılabilir (Altunya, 2003).

1.1.4. İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Gelişimi

Yılmaz (2000) ve Çeçen'e (2000) göre Türk kültür değerlerine göre kâinatın merkezinde insan vardır ve insan hakları kavramının temelinde insan olgusu yatmaktadır (Akt. Özbek, 2017). Cumhuriyetten önce Türk toplumuna bakıldığında; Osmanlı toplumunda batıdakine benzer toplumsal tabakalar yer almıyordu. Buna bağlı olarak da toplumda, herhangi bir hak arayışına girilmemiştir. Ancak yönetim sisteminin çöküşü insan hakları açısından değerlendirilebilecek bazı istekleri de beraberinde getirmiştir (Doğan, 2001). Cumhuriyet öncesinde yapılan çalışmalar (Başaran, 2007):

- 1808 Sened-i İttifak
- 1839 Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu)
- 1856 Islahat Fermanı
- 1876 I. Meşrutiyet (Kanun-i Esasi)
- 1908 II. Meşrutiyet
- 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur.

Osmanlı Devleti'nde II. Mahmut döneminde Sened-i İttifak adı verilen ve 1808 tarihli belge ile Anadolu ve Rumeli Ayanı lehine düzenlemeler yapılmış, padişah yetkilerinin bir kısmından vazgeçmiştir (Doğan, 2001). Sened-i İttifak'tan sonra görülen 2. hareket ise Tanzimat Fermanı'dır. Ülkeye, dışa bağımlılık süreci ile birlikte gelen Tanzimat (1839), insan haklarının tanınması açısından da önemli kazanımlar getirmiştir. Tanzimat Fermanı; Müslüman ve Müslüman olmayan uyruğun eşitliğini kabul ederek; herkesin can, mal, ırz, namus dokunulmazlığını sağlaması, müsadere (zor alım) yöntemini kaldırması, askerlik ve vergi yükümlülüklerinin adalet ve eşitlik ilkelerine göre yerine getirtilmesini kurala bağlaması, vergi aracılığının (iltizamın) kaldırılması vb. hak ve güvenceler getirmiştir (Altunya, 2003).

28 Şubat 1856 tarihinde kabul edilen, yabancı baskısının belli olduğu Islahat Fermanı'nda hem olumlu, hem de olumsuz yanlar vardır: Olumlu yanlar, Tanzimat Fermanı eşitlik konusunda tamamlanmış, Müslüman ve gayrimüslimler eşit haklara sahip olmuş ve mutlak eşitlik sağlanmıştır. İslam âleminde bir hukuk devrimi sayılacak bu hükümlerin yanında, Osmanlı gayrimüslim yurttaşlarına cemaat

işlerinde bazı yeni haklar tanınması, yabancıların Osmanlı ülkesinde yargılanmaları işine yargı bağımsızlığı ile bağdaşmayan hükümler getirilmesi, gene yabancılara Osmanlı ülkesinde taşınmaz mal sahibi olmaları gibi aykırı haklar verilmesi Ferman'ın olumsuz yanlarıdır (Dolanbay, 2011).

Türk tarihinde insan hakları alanındaki en önemli gelişme Kanun-i Esasi'nin ilanı ile başlayan ve "I. Meşrutiyet Dönemi" olarak adlandırılan süreçtir. Kanun-i Esasi Türk toplumunun ilk yazılı anayasası olma özelliğini taşımaktadır. Bu belgenin önemli yanı ilk kez vatandaşların devlete karşı ileri sürebilecekleri hakları bulunduğunun kabul edilmiş olmasıdır. Batıdaki anayasalara uygun olarak hazırlanmıştır fakat padişahın kayıtsız hâkimiyetine tam ve kesin olarak son vermemiştir (Kalabalık, 2004).

Padişah II. Abdülhamid'in 23 Temmuz 1908'de bir fermanla Meclisi Mebusan'ı toplantıya çağırması ile II. Meşrutiyet başlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı devlet sistemi, parlamenter sistem özelliği kazanmıştır. Daha sonra Abdülhamid tahttan indirilmiş; Kanun-i Esasi 1909, 1912, 1914 ve 1916 yıllarında değişikliklere uğramıştır. İnsan hak ve hürriyetlerine dair; kişi güvenliği hakkı tam bir teminata kavuşmuştur. Böylece ilk kez keyfi tutuklamanın önüne geçilmiş, basın hürriyeti sağlanmaya çalışılmıştır. Toplanma ve Dernek Kurma Hürriyeti, Haberleşmenin Gizliliği gibi haklar da tanınmıştır. Fakat II. Meşrutiyet rejiminin getirdiği hak ve hürriyet hevesi uzun sürmemiştir; İttihat ve Terakki yönetimi hürriyetleri baltalamıştır. II. Meşrutiyet ile beraber insan hak ve hürriyetleri temeline dayanan siyasal düzene kavuşabilme yolundaki ümitler yitirilmiştir (Arslan, 2004).

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu öncesinde Kurtuluş Savaşı, bağımsızlık kazanma ve yeni devleti kurma çabaları yaşanmıştır. Bu süreçte halkın aşırı vergi ve askerlik yükümlülüğü altında tutulduğu bilinmektedir. Bir yandan da halk egemenliğine dayalı bir devletin oluşması, insan kişiliğini özgürleştirme açısından önemli bir alt yapı hazırlanıyordu. 1921 yılında kabul edilen Anayasada hak ve özgürlüklere ilişkin hükümler yer almadı, egemenliği ve devlet organlarının düzenlenmesiyle yetinilmişti. O zor şartlarda bile öksüz çocukların, köylülerin, işçilerin ve diğer ezilenlerin korunması konusunda bazı önlemler alınmıştır (Altunya, 2003).

Türkiye’de insan hakları alanında yapılan çalışmalar Cumhuriyetin ilanıyla da devam etmiştir. Cumhuriyetle birlikte yapılan çalışmalara aşağıda verilmiştir (Başaran, 2007):

- 1923 Cumhuriyet’in İlanı
- 1924 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası
- 1945 Çok Partili Sisteme Geçiş
- 1961 Anayasa
- 1982 Anayasa
- 1990 İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Kanunu
- 1993 İnsan Hakları Teşkilatı

Bunlara ek olarak 2001 yılında Türkiye’de İnsan Haklarının Durumu Raporu yayımlanmıştır. 2016 yılında ise Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu kurulmuştur.

Cumhuriyet döneminin bu konudaki ilk somut aşaması 1924 Anayasası’dır. Bu anayasa doğal haklar düşüncesinden hareketle temel hak ve özgürlüklere yer vermektedir. Ancak sosyal hakların yer almayışı bu Anayasanın eksiği olarak değerlendirildi. 1945 sonrasındaki çok partili siyasi dönemde bu eksikliklerin tartışıldığı bir dönem oldu (Doğan, 2001). 1961 Anayasasının hazırlanma süreci 27 Mayıs 1960 tarihinde ordunun yönetime el koymasıyla başlar. 1961 Anayasasında çoğunlukla ailenin korunması, sendika kurma hakkı, sosyal güvenlik hakkı gibi sosyal haklara yer verilmiştir. Temel hak ve özgürlükler güvence altına alınırken ekonomik ve toplumsal hak ve özgürlükler de kapsamlı olarak tanınmıştır. Bu yönüyle batılı anayasalara paralellik göstermektedir (Elkatmış, 2007, Akt. Gövercin 2013). Tarihsel gelişim içinde Türk toplumunun hürriyetçi bir düzene ulaşma çabaları inişli yokuşlu, kesintili bir grafik gösterir. Her hürriyete açılış dönemini, bir süre sonra bir duraklama ve gerileme, bir otoriter tepki dönemi izlemiş ve 12 Mart 1971 tarihinde TSK bir kez daha müdahalede bulunmuştur (Arslan, 2004). Bu müdahale üzerine anayasada da yeni düzenlemeler yapılmıştır. Temel hak ve hürriyetlere genel ve özel sınırlama sebepleri getirilmiştir.

1982 Anayasasının hazırlanma süreci öncesinde ülke ve millet bütünlüğünün parçalanmasına yol açabilecek olayların yaygınlaşmasına siyasi iktidarlar engel

olamamıştır. Düzenin sağlanması ve siyasi kargaşanın giderilmesi için siyasi partiler de bir anlayış ve işbirliğine gidememişlerdir. Durum böyle olunca 12 Eylül 1980 tarihinde ordu bir kez daha yönetime el koymuştur (Çiftci, 2015).

1982 Anayasası'nda asıl metne girilmeden önce birer başlangıç kısmı bulunmaktadır. Başlangıç kısımları anayasaların yapılışı için verilen mücadeleleri anımsatarak, onların dayandığı temel felsefeyi dile getirirler ve onları yaşatmak için gerekli mesajları verirler. 1982 Anayasası'nda “Devletin bütünlüğü, Atatürk Milliyetçiliği, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait oluşu, devlet erkleri arasında hiyerarşi bulunmayışı, hiçbir özgürlüğün devlet aleyhine kullanılamayacağı, temel hak ve özgürlüklerden eşitlik ve adaletle yararlanılacağı, tüm Türk vatandaşlarının ortak kaderi paylaşımları, Türkiye'nin dünyadaki yeri” gibi konular benimsenmiştir (Altunya, 2003). Günümüzde hâlâ 1982 anayasası 1987, 1993, 1995, 1999, 2001 ve 2004 yıllarında yapılan değişiklikler ile yürürlüktedir.

1987 yılında Avrupa Birliği'ne yapılan tam üyelik başvurusu sonrasında insan hakları ihlalleri ile ilgili Parlamenter düzeyde çalışma yapmak üzere bir komisyon kurulması gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda 18. Yasama döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilen tüm siyasi partilerden milletvekillerinin imzalarını içeren yasa teklifi Meclis Başkanlığına sunulmuştur. 05.12.1990 tarihinde 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu kabul edilmiştir. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu ülkemizde insan haklarının ulusal düzeyde korunması amacıyla kurulan ilk ulusal insan haklarını koruma mekanizmasıdır (TBMM).

Görüldüğü üzere; insanlık tarihi boyunca insan hak ve hürriyetleri hep gündemde olmuş, çağın gereklerine uygun şekilde yapılan çalışmalar, hazırlanan anayasalar ile bu haklar sahiplerince farkında olmaya ve kullandırılmaya çalışılmıştır.

1.1.5. İnsan Hakları Eğitimi Ve Önemi

En genel anlamda eğitim; insan davranışlarının amaçlı ve düzenli olarak geliştirilmesidir. Eğitim, kültürlemenin bilinçli ve planlı olarak gerçekleştirilen kısmıdır ki, bunun da en iyi ortamı okullar; en iyi zamanı da “okul yaşı” olarak kabul edilen ilk ve ortaöğretim dönemidir (Altunya, 2003). İnsan hakları eğitimi; insan

haklarının evrensel bir kültür olarak inşa edilmesini amaçlayan eğitim, öğretim ve bilgilendirme faaliyetleridir (UNESCO, 2006).

İnsanlar yaşadığı çağları, çağın özelliğine uygun olarak isimlendirmişlerdir. Geçmişte İlk Çağ, Ortaçağ, Yeni Çağ, Yakın Çağ isimleri kullanılmış; günümüzde uzay çağı, sanayi ötesi çağı, iletişim çağı, bilgisayar çağı gibi isimlerle nitelendirilmektedir. İnsan haklarının ortaya çıkması kadar; korunması ve geliştirilmesi de önem taşımaktadır. İnsan haklarının konusu madem insandır; o halde bizzat insanın kendi haklarına sahip çıkması beklenir. Kişilerde insan haklarına ilişkin bilinç ve duyarlılıklar eğitim yoluyla kazandırılır (Doğan, 2001). İnsan Hakları eğitimi, uluslararası sözleşme ve belgelerde belirtildiği şekliyle Milli Eğitim mevzuatında öngörülen kurallar gereği devletin yerine getirmesi gereken bir görevdir. Milli Eğitim Temel Kanunu ile bazı yönetmeliklerde, doğrudan ya da dolaylı olarak insan hakları eğitimine ilişkin kurallar yer almaktadır (Yılmaz, 2000, akt. Başaran 2007). İnsan hakları eğitiminde okul ve sınıf atmosferi çok önemli bir etkidir. Okullarda verilen eğitim ve öğretimin insanı, hayata hazırlayabilecek yeterlilikte olması gerekmektedir. Okul yönetimlerine düşen en önemli görev insan hakları eğitimini vermek ve okul ortamında bunu yaşar hale getirmek olmalıdır (Üste, 2007). İnsan hakları eğitiminin bağımsız bir ders olarak tek başına veya başka derslerin konuları içinde ele alınarak yapılması, tartışılmalı bir konudur. Bazı ülkelerde (örneğin Tacikistan, Karadağ vb.) bağımsız bir ders olarak yapılandırılırken bazı ülkelerde (örneğin Kore) ise konular çeşitli derslere yayılmış ve bazı ülkelerde de (örneğin Romanya) her iki uygulama bir arada gerçekleştirilmiştir (Tibbits ve Fernekes, 2011, akt. Bağlı 2013). Bazı çalışmalarda ise (Karaman Kepenekçi ve Aslan, 2011); süreklilik sağlanması amacıyla insan hakları eğitiminde ayrı bir insan hakları dersinin yanında, okul programlarında yer alan Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Sosyoloji, Psikoloji, Edebiyat ve Felsefe derslerinde de insan hakları konusuna yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir. İnsan Hakları Eğitimi, yaşları ve sosyal kategorileri ne olursa olsun, okulda ve mesleksi ya da teknik eğitim yerlerinde olduğu kadar, sivil ve aile kuruluşları ve medya aracılığıyla okul dışında düzenlenen kurslarda tüm kadın ve erkekleri kapsamalıdır (Gülmez, 2001).

İnsan haklarının yaşam biçimi haline gelmesi için haklarının neler olduğunun bilgi düzeyinde öğrenilmesi yetmez. Bu konuda öğretmenlere çok büyük sorumluluklar düşmektedir. Öğretmenin, bilgi ve beceriyi uygulamalı olarak kazandırması, en önemlisi öğrencilerine kötü muamele etmemesi ve notla tehdit etmemesi beklenir (Altunya, 2003).

İnsan hakları eğitiminin amaçları, insan hakları hukukunda ve çeşitli uluslararası toplantılarda aşağıdaki özellikler sıklıkla yinelenmiştir (<http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/sayi34/duman.htm:3>, akt. Üste 2007):

- İnsan hakları eğitimi; karşılıklı anlayış, hoşgörü, saygı ve dayanışma davranışlarını özendirmelidir.
- İnsan hakları eğitimi; bireye hak bilinci kazandırmanın yanı sıra, başkasının haklarına saygı göstermesini de öğretmelidir.
- İnsan hakları eğitimi; bir insan hakkıdır ve sosyal adalet, barış, demokrasi ve geliştirmeyi tam gerçekleştirmenin ön koşuludur.
- İnsan hakları eğitimi; insan haklarının güvenceye bağlanacağı ve ihlallerin önleneyeği sağlam bir temel oluşturur.

İnsan Hakları Eğitiminin önemi özetlenecek olursa; Fransız tarihçi, siyasetçi ve sosyalizm kuramcısı *LoisBlanc*'ın da “Tabii Hukuka İlişkin” adlı yapıtının önsözünde, insan hakları söylemlerinin kâğıt üzerinden yaşama geçirilmesi konusunda belirttiği gibi; “Bir hasta, eğer tedavi edilmiyorsa, tedavi edilme hakkına sahip olmasının ne önemi var, neye yarar ki” demiştir. Buradan anlaşılan şudur ki: vatandaşlara verilecek hak ve sorumluluk bilinci yalnızca bilgide kalmamalı ve bireysel olarak uygulama imkânı da sağlamalıdır (Hatemi, 1998).

2. VATANDAŞLIK KAVRAMI

Kişi, başkalarıyla ve özellikle devletle olan ilişkilerinde hukuki statü içindedir. Kişi eğer, bağlı olduğu devlet ülkesinde yaşıyorsa “vatandaş” statüsündedir. Kişi, vatandaşı olduğu devlet ülkesinden başka bir devlet ülkesinden ise, “yabancı” statüsündedir. (Çiftci, 2015). Yılmaz’a (2004) göre ilk defa 1789 Fransız İhtilali ile siyasi bir anlam kazanan vatandaş kelimesi, Fransız Millî Meclisi tarafından kabul edilerek 26 Ağustos 1789 tarihinde yayınlanan “*İnsan ve Vatandaş/Yurttaş Hakları*

Beyannamesi” başlıklı belge ile vatandaşlık kavramı zihinlerde yer edinmeye başlamıştır (Akt. Bakioğlu ve Kurt, 2009). Bir kişiyi bir devlete bağlayan uyruklu (tabiiyet) bağına “vatandaşlık”, bir ülkeye uyruklu bağı ile bağlı olan kişiye de “vatandaş” denir. Vatandaşların ülkesine, yaşadığı topluma karşı sorumlulukları vardır. Aynı şekilde devletlerin de vatandaşlarına karşı sorumlulukları vardır. Uluslararası hukuk ve insan hakları belgeleri de vatandaşlığı öncelikle bir hak olarak benimsemiştir (Altunya, 2003). İnsan Hakları Evrensel Bildirisine göre; “herkesin bir vatandaşlığa hakkı vardır, hiç kimse keyfi olarak vatandaşlığından çıkarılamaz veya vatandaşlığını değiştirme hakkından yoksun bırakılamaz (M. 15)” (Akgün, 2013).

2.1. VATANDAŞLIK EĞİTİMİ VE ÖNEMİ

Pek çok ülke insan hakları, vatandaşlık, demokrasi, değer ya da ahlak eğitimi adı altında kendi yönetim şeklini ve demokrasi anlayışını konu edinen bir vatandaşlık eğitimi vermektedir. Vatandaşların yönetime en fazla katılım sağladığı 20. yüzyıl, demokratik yönetimlerin çoğunlukta olduğu bir asır olmuştur. Böyle bir durumda ise sağlıklı ve sürdürülebilir bir demokratik düzen; bilgili, bilinçli, sorumlu ve katılımcı yurttaşlara gereksinim duyar (Erjem, 2004, akt. Elkatmış 2013).

Vatandaşlık eğitimi, bireylerin yerel, ulusal ve uluslararası ilişkilerini kapsayan evrensel bir eğitimidir (Kerr, 2003). Osler ve Starkey’e (1996) göre vatandaşlık eğitimi ise; öğrencilerin hem bireysel gelişimi hem de toplumun yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde sosyo-politik gelişimi ile ilgili bir eğitim sürecidir (Akt. Merey, Karatekin ve Kuş 2012). Yapılan bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere vatandaşlık eğitimi, bireyin yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde eğitilmesi gerektiğini ve dünya vatandaşı olmasını sağlayacak bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanın doğumu ile toplumda sürdüreceği yaşam boyunca ihtiyaç duyacağı maddi ve manevi bilgi ve beceri donanımını edinme süreci olarak da değerlendirilebilen vatandaşlık eğitimi, ailede başlayarak okullarda devam eder (Akdu, 2016). Vatandaşlık bilincinin geliştirilebilmesi için eğitim sürecinde çeşitli dersler ve etkinliklerden faydalanmak mümkündür. İlköğretim düzeyinde verilen İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi de bu amaca ulaşmada hizmet edebilecek önemli dersler arasındadır (Uyangör, 2007).

Keleşoğlu’na (2008) göre vatandaşlık eğitimi okullarda;

1. İlkokul ğretim programları ile
2. İlkokul ğretim programlarında yer almayan etkinlikler yoluyla,
3. Okul ortamında doğaçlama gelişen etkileşimlerle olmak üzere üç farklı şekilde gerçekleştirilmektedir.

Okul içindeki tüm birimler ve personel vatandaşlık eğitiminden sorumludur. Vatandaşlık eğitiminin tek bir derste ve ğretmen tarafından yapılması daha az kabul görmektedir. Vatandaşlık eğitimi tüm derslerde, tüm öğretmenlerin, okul yapısının ve işleyişinin sorumlu olduğu ortak bir çalışma alanı olarak değerlendirilmektedir (Turan ve Yıldırım 2016). Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi daha çok insan hakları ğretimi olarak anlaşılmaktadır; fakat yalnızca insan hakları ile ilgili ilkelerin öğretilmesinden ibaret değildir. Aynı zamanda yurttaş olmanın ve insan haklarının anlaşılmasını engelleyen faktörlerin ortadan kaldırılması yollarını da göstermeye çalışır (Akdağ, Sünbül ve Turan, 2014).

Modern dünyada devletlerin büyük çoğunluğu demokrasi yönetim sistemiyle yönetilmektedir. Devletler hem siyasal olarak devamlılıklarını sağlamak hem de yönetim şekillerine uygun olarak vatandaşlarını, devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilen, hak ve özgürlüklerinin farkında olan bireyler olarak yetiştirmek ister (Bulandere, 2014). Durum böyle olunca vatandaşların insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi kavramlarına ilişkin eğitilmesi de her toplum için büyük bir önem arz etmektedir.

3. DEMOKRASİ KAVRAMI

Taşkesen (2005), Herkesin üzerinde tam anlamıyla uzlaştığı bir demokrasi tanımı olmamakla birlikte, demokrasinin genel anlamda kabul görmüş pek çok tanımı olduğunu belirtmiştir (Taşkesen, 2005, Akt. Akgün, 2013). Dewey’e (1916) göre demokrasi, bir yönetim biçiminden çok iletişim tecrübelerinden oluşan birlikte yaşama şeklidir. Bireylere hem kendi davranışlarını düzenleme zorunluluğu getiren hem de birbirleriyle iletişime zorlayan demokrasi; sınıf, ırk, millî sınırlar gibi engelleri ortadan kaldırır, her bireyin diğer bireylerin davranışlarını dikkate almasını gerekli kılar (Akt. Bakioğlu ve Kurt, 2009). Demokrasi “halkın egemenliğine dayanan yönetim şekli” olarak tanımlanır. Başka bir tanımda ise “zgr bir seçim sistemi sonucunda seçilen temsilcilerden kurulan halk yönetimidir.” Bu tanımların

ikisinden de anlaşılacağı üzere halkın istek arzu ve iradesinin yönetime yön verdiğini görmekteyiz (Doğan, 2001).

Lijphart'a (1996) göre; demokrasi mademki halk tarafından yönetim, aynı zamanda, Başkan Abraham Lincoln'un ifadesi ile halk için yönetim, yani halkın tercihleri doğrultusunda yapılan bir yönetim olarak tanımlanmalıdır (Akt. Bulandere, 2014). Herhangi bir rejime demokrasi sıfatının eklenmesiyle, o rejim demokrasi olamaz. Bir toplumda demokrasinin gerçekleştirilebilmesi için, bazı asgari koşulların bulunması gerekir. Bunlar (Duman, Karakaya ve Yavuz, 2016);

- Halkın yönetime geniş çapta katılması,
- Farklı düşüncelerin serbestçe ifade edilmesi ve bu düşüncelerin örgütlenebilmesine imkân tanınması,
- Çoğunluğun kararlarına toplumun uyması ve bunun yanında azınlık haklarının korunması,
- Temel hak ve özgürlüklerin güvence altında bulunmasıdır.

3.1 DEMOKRASİ KAVRAMININ TARİHÇESİ

Demokrasinin ortaya çıkışı M.Ö. beşinci yüzyılda, Atina kent devletinde görülür. M.Ö. altıncı ve beşinci yüzyılların Atina'sındaki en önemli siyasal kurum, tüm yetişkin erkek yurttaşlara açık bulunan Meclis'ti. Meclis, herhangi bir iç sorun hakkında, hiçbir yasal sınıra tabi olmaksızın, karar verebiliyordu (Yağcı, 1998). İlkçağda eski Yunan sitelerinde uygulamaya konulan demokrasi, Ortaçağ boyunca etkisini yitirmiştir. Siyasi düşüncenin dinin baskısı altında olması, feodal beylerin halka yönelik şiddetli baskısı ve kötü ekonomik şartlar demokrasi fikri için ortam oluşturmuştur. Neticede demokrasi yeniden Yeniçağ 'da aydınlanma düşüncesiyle canlanmıştır (Yeşil, 2002, akt. Dolanbay, 2011).

Aydınlanma düşüncesi demokrasinin düşünsel temellerini geliştiren önemli bir aşamadır. Demokrasi konusunda atılan somut adımlardan biri de Amerikan Bağımsızlık Bildirgesidir. 4 Temmuz 1776'da yayınlanan bildiri ile Amerika'da İngiliz halklarını temsil eden bir kurul ülkeyi yönetme arzusunu ortaya koymuştur. Daha sonraki yıllarda Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Beyannamesi demokrasi tarihinin önemli aşamalarından biridir (Doğan, 2001). Bundan sonraki en önemli aşama ise 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen İnsan

Hakları Evrensel bildirgesidir ve tüm insanların demokratik hakları bu bildiriyle güvence altına alınmıştır.

Eski Atina’da demokrasi seçme hakkına sahip olan halkın bir araya gelerek yöneticilerini seçmesi olarak görülürken; günümüzde ise alternatif, bağımsız bilgi kaynaklarının, özerk kuruluşların ve kapsayıcı vatandaşlık yönünün olması; bireylerin düşüncelerini özgürce ifade edebilme imkanına sahip olmaları, kendini gerçekleştirme imkanı ve farklı görüşlere açık olmaları, sahip oldukları özgürlüklerin kurumlarca tanınması ve gelecekleri ile ilgili kararları kendilerinin belirleyebilmeleri ile mümkün olabilmektedir (Crick, 2012, Kuzgun, 2000, Touraine, 2004, Dahl, 2010, Akt. Ulubey 2015).

Türkiye’de yapılan demokratikleşme çalışmalarına bakılacak olursa; Türk toplumunda demokratikleşmenin ne zaman başladığını bilmek oldukça zordur. Çünkü Orta Asya Türklerinde bir danışma meclisinin olduğunu, ayrıca bu meclise devleti temsilen kadınların da katılabildiğini bize aktarılan kaynaklardan öğrenmekteyiz. Günümüzde sözde demokratik toplumlarda bile görev verilmeyen, göz ardı edilen kadınlara görevler verildiğini biliyor olmak Türk toplumunda çok köklü demokratik bir geçmişin olduğunu göstermektedir.

Demokrasinin Türk tarihinde, 1808’de imzalanan Sened-i İttifak ile başladığı kabul edilir, 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ise Osmanlı tarihindeki ikinci demokrasi hareketidir. Demokratikleşme ve Anayasallaşma yolundaki üçüncü aşama 18 Şubat 1856 tarihli Islahat Fermanı ile olmuş, bu fermanla Tanzimat Fermanı’ndaki haklar teyit edilmiştir. Osmanlı Devleti’nde demokratikleşme yolunda atılan dördüncü ve en büyük adım ise 23 Aralık 1876 tarihli “Kanunu Esasi” ve I. Meşrutiyet’in ilan edilmesidir (Yeşil, 2002, akt. Akgün 2013).

Türk toplumunda Cumhuriyet döneminde yaşanan demokrasi hareketlerine bakıldığında; bu dönemin ilk önemli demokrasi hareketi, 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasıdır. Meclis kararlarını milletten aldığı yetkiyle millet adına almaktaydı. 1921 Anayasası’nı hazırlaması, meclisin demokrasi anlamındaki ilk çalışmasıdır. 24 maddeden oluşan bu anayasayla ulusal egemenliğe dayanan yeni bir Türk devleti kurulmuştur (Gözübüyük, 1986, akt. Bulandere 2014).

Cumhuriyet dönemindeki ilk önemli demokrasi hareketi, 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kurulmasıdır. Meclisin ilk demokratik icraatı “Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir” ilkesini getiren 1921 Anayasası’nın hazırlanmasıdır. Diğer demokratik hareketlerin gelişimi şu şekilde olmuştur (Doğan, 2001):

- 29 Ekim 1923’ te Cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyet Türklerin yeni yönetim biçimidir. Atatürk, bu yeni Cumhuriyet’in ilk Cumhurbaşkanı oldu.
- 20 Nisan 1924’te Cumhuriyet döneminin ikinci Anayasası yapılmıştır. Bu Anayasada hâkimiyetin millette olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca 1924’te “hilafet” kaldırılmıştır.
- 1926 yılında *Medeni Kanun* kabul edilmiştir. Bu kanun kadına getirdiği hak ve hürriyetlerle tanınır. 4 Ekim’de yürürlüğe giren kanun, resmi nikâhı zorunlu hale getirmiştir.
- 5 Aralık 1934’te kadınlara genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı tanındı. Böylece Türk kadını bu hakkı birçok batılı ülke kadınından önce elde etmiş oldu.
- 1945 yılında çok partili döneme girilmiştir. Daha önce bu konudaki denemeler sonuç vermemiş, Cumhuriyet Halk Partisi uzun yıllar siyasi sistemin tek partisi olmuştur. Demokrat Parti çok partili sisteme geçişi sağlayan yeni bir parti olarak 1945 yılında kurulmuştur. Çok partili dönemin diğer partileri ise Milli Kalkınma Partisi, Millet Partisi ve Köylü Partisi’dir.
- 1946’da Türkiye’de genel seçimler ilk kez tek dereceli seçim usulüne göre yapılmıştır.
- 1950 seçimleri ise ilk kez hâkim denetimi ve güvencesinde serbest, gizli oy, açık sayım ve döküm esasına göre yapılmıştır. Bu seçimle 1950’ye kadar iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı seçimi kazanan Demokrat Parti’ye devretmiştir. Bu olay millet iradesinin demokratik bir seçimle gerçekleştiğini gösteren ilk ciddi deneme olarak anlamlıdır.
- Demokrat Parti seçim yoluyla geldiği iktidarı on yıl sürdürmüştür. 27 Mayıs 1960’ta ordunun yönetime el koymasıyla iktidardan uzaklaştırılmıştır.
- 1961 yılında *Kurucu Meclis* tarafından yeni Anayasa düzenlenmiştir. 1961 Anayasası olarak bilinen bu Anayasa; yasama görevinin TBMM’ye, yürütmeyi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu’na, yargıyı da bağımsız mahkemelere yükliyordu.

- 12 Mart 1971 tarihinde Genel Kurmay Başkanı ve üç kuvvet komutanı tarafından imzalanan bir muhtıra Cumhurbaşkanı, Meclis ve Senato Başkanlarına verildi. Bunun üzerine dönemin başbakanı görevinden ayrıldı.
- 12 Eylül 1980 yılında ise ordu, bir süredir toplumda gelişen siyasal ve sosyal olayların artışı nedeniyle göstererek idareye el koydu.
- 1982 yılında, anarşi ve terörün nedenlerinden biri olarak kabul edilen 1961 Anayasası'nın yerine, yeni bir Anayasa hazırlanmıştır. *Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir* ilkesi bu Anayasada da vurgulanmaktadır.
- 1995, 2010 ve 2017 yıllarında 1982 Anayasası'nın bazı maddeleri TBMM tarafından değiştirilmiştir.
- 28 Şubat Kararları ve Sonrası, 28 Şubat Süreci (28 Şubat 1997)
- 27 Nisan 2007 E-Muhtırası

Bu kronolojik hareketlerden, demokrasinin Türkiye'de gerekli tecrübelerle yerleşmekte olduğunu ancak bu tecrübelerin olumlu olduğu kadar olumsuz da olduğu görülmektedir.

Görüldüğü üzere; Türk toplumunda demokrasi ile ilgili çalışmalar yapılmış ve birçok olay yaşanmıştır. Savaş dönemlerinde dahi demokratik bir şekilde karar almaya çalışan Türk yönetimi, tarihin çeşitli aşamalarında demokrasi kesintilerine maruz kalmıştır. Son olarak 15 Temmuz 2016 tarihinde demokrasiye ve millet iradesine müdahaleyle karşı karşıya kalan Türk milleti, kendi iradesini ve demokrasisini çiğnetmeyip canı pahasına mücadele etmiş ve bu mücadeleden kazanarak çıkmıştır.

3.2. DEMOKRASİ EĞİTİMİ

Bir ulusun varlıkları, yarınından emin ve her bakımdan müreffeh olması, o ulusu meydana getiren insanlara bağlıdır. Ulusal kalkınma, ulusça güçlü olmanın gerektirdiği görevleri yerine getirmek üzere eğitilmiş kişilerin çabası ile başarılır. Ulusal kalkınmaya açılan kapının anahtarı eğitimidir (Yağcı, 1998). İnsan hakları, demokrasi ve eğitim kavramlarının birbiriyle olan ilişkisi işte bu noktada önem kazanmaktadır. Bireylerin demokrasiyi, insan haklarını ve daha birçok kavramı benimseyip tutum ve davranışa dönüştürmesi ancak eğitimle sağlanabilir (Topkaya, 2014).

Madde 11 – (Değişik: 16/6/1983 - 2842/3 md.) Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır; ancak, eğitim kurumlarında Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine aykırı siyasi ve ideolojik telkinler yapılmasına ve bu nitelikteki günlük siyasi olay ve tartışmalara karışılmasına hiçbir şekilde meydan verilmez (MEB, 1983).

Demokratik ortamlarda ve demokratik yöntemlerle yapılan demokrasi eğitimi etkili ve kalıcı olabilir. İnsan haklarına saygılı olma insan haklarına saygı gösterilen bir ortamda; hoşgörülü olma ise hoşgörünün var olduğu bir ortamda öğrenilebilir (Ulubey, 2015). Okulda demokratik bir ortamın oluşabilmesi için (Akdağ, Sünbül ve Turan, 2014):

- Sınıfta öğrencilerin kendilerini rahatlıkla ifade edebilecekleri bir ortam oluşturmalıdır.
- Öğrencilerin mümkün olduğu kadar yönetim sürecine katılmaları sağlanmalıdır.
- Öğrencilerin okul içindeki ve dışındaki ders dışındaki etkinliklere katılmaları teşvik edilmelidir.

4. İNSAN HAKLARI, VATANDAŞLIK VE DEMOKRASİ

Demokrasi ile yönetilen toplumlarda, vatandaşların demokrasiyi, insan hak ve özgürlüklerini benimsemesi ve bunları yaşam biçimi haline getirmesi ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerekir (Gözütok ve Toraman, 2014). İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi bilincinin gelişmesinde eğitim önemli bir rolü üstlenmektedir. Bu nedenle, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi bilincinin eğitim yoluyla geliştirilebilmesi için gerekli çaba sarf edilmelidir. Vatandaşlık bilincinin geliştirilebilmesi için eğitim sürecinde çeşitli dersler ve etkinliklerden faydalanmak mümkündür (Uyangör, 2007).

4.1. OKULLARDA İNSAN HAKLARI, VATANDAŞLIK VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ

İnsan haklarına, yurttaşlara saygılı ve toplumsal sorunlara karşı duyarlılığı olan kişiler yetiştirmek, insan hakları, demokrasi ve vatandaşlık eğitimini gerekli kılmaktadır (Gözütok ve Toraman, 2014). Bir ülkenin hedeflediği toplumsal, ekonomik ve teknolojik düzeye ulaşmasını sağlamada en önemli kaynaklardan biri nitelikli insan gücüdür. İnsan kaynağının eğitim süreci içerisinde istenen yeterlikte yetiştirilmiş olması gerekmektedir. Eğitim sisteminin, bu görevi yerine getirebilmesi için, bireye özgürce gelişebileceği bir çevre oluşturulması gerekir (Uyangör, 2007). Türkiye’de vatandaşlık eğitiminde yıllara göre farklı uygulamalar yapılmıştır. 2005 yılında düzenlenen ilköğretim programı öncesinde İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi eğitimi “Vatandaşlık ve İnsan Hakları” adıyla bir ara disiplin olarak kabul edilmiş ve her derste öğretmenlerin dersin kazanımları ile vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları kavramlarını ilişkilendirilmesi istenmiştir. Ayrıca, 2011-2012 öğretim yılında 8. sınıflarda “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi okutulmaya başlanmış ve 2016 yılında kaldırılarak 4. sınıflara 2015-2016 yılından itibaren “İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi” adıyla ayrı bir ders konulmuştur (Balbağ, Bayır ve Ersoy, 2017).

4.1.1. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programı; (1) İnsan Olmak, (2) Hak, Özgürlük ve Sorumluluk, (3) Adalet ve Eşitlik, (4) Uzlaş, (5) Kurallar, (6) Birlikte Yaşama olmak üzere 6 üniteden oluşmaktadır. İnsan olmanın nitelikleri ve bu niteliklerin haklarla olan ilişkisi ile başlayan birinci ünite, çocuk ile yetişkin arasındaki farklardan hareketle çocuk haklarına vurgu yapmaktadır. Öğrencinin hem kendisini hem de diğer insanlarla etkileşimini sorgulamasına imkân tanımaktadır. İnsan olmaktan kaynaklanan ve birbiri ile ilişkili üç kavram olan hak, özgürlük ve sorumluluk ise ikinci üniteyi oluşturmaktadır. Bu ünite de hak, özgürlük ve sorumluluk arasındaki ilişki belirlenmektedir. Öğrencilerin bu ilişkiyi içselleştirmelerine yönelik kazanımlarla devam edilerek hak, özgürlük ve sorumlulukların kullanıldığı, kısıtlandığı, ihlal edildiği durumlar ile bunların birlikte yaşama kültürüne etkisi değerlendirilmektedir. Hak ve özgürlüklerin kullanılabildiği toplumlarda adalet ve eşitlik de gerçekleşmektedir. Üçüncü ünite; hak, özgürlük ve

sorumlulukların uygun bir şekilde kullanıldığı ve kullanılmadığı durumlarda ortaya çıkan sonuçları ele alarak adalet ve eşitliğe vurgu yapmaktadır. Dördüncü ünite de anlaşmazlıkların nedenleri ve sonuçları ele alınarak bütün anlaşmazlıkların uzlaşa gerektirip gerektirmediği sorgulanmakta ve uzlaşa yolları üzerinde durulmaktadır. Beşinci ünite, birlikte yaşama kültürüne katkı sağlayacak olan ölçütleri, yani kuralları ele almaktadır. Kurallar, demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan ‘’hukukun üstünlüğü’ ’nün temel yapı taşı ve belirleyicisidir. Bu anlamıyla kuralların toplumsal ahenge sağladığı katkı üzerinde durulmaktadır. Programın son ünitesi olan Birlikte Yaşama; birlikte yaşanan mekândan hareketle vatandaşlık, ortak sahiplik ve paylaşım, düzenleyici bir kurum olan devlet ile yurttaş arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programında İnsan Olmak Ünitesi 4, Hak, Özgürlük ve Sorumluluk Ünitesi 7, Adalet ve Eşitlik Ünitesi 5, Uzlaşa Ünitesi 4, Kurallar Ünitesi 4 ve Birlikte Yaşama Ünitesi 5 olmak üzere toplam 29 kazanım yer almaktadır. Öğretim programında dersin kazanımlarının gösterilmesinde; dersin kodu (Y.), sınıf düzeyi (4), ünite numarası (1) ve kazanım numarası (1) kullanılmaktadır. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nda ifade edilen Türk Millî Eğitimi’nin Genel Amaçları ve Temel İlkeleri doğrultusunda;

- İnsani değerleri benimseyen,
- Hak, özgürlük ve sorumluluk bakımlarından çocuk olmanın ayrıcalıklarını keşfeden,
- Hak ve özgürlüklerin kullanılabilmesi için sorumluluk üstlenen,
- İnsan hakları ve demokrasi kültürünün geliştirilmesi için adaleti ve eşitliği gözetken,
- İş birliğine ve bilgiye dayalı demokratik karar alma süreçlerine katılan,
- Ortak yaşama ilişkin sorunların çözümünde uzlaşa arayan,
- Kurallara uyarak hak ve özgürlüklerin korunmasına ve geliştirilmesine destek olan,
- Aktif yurttaşlığı benimseyen ve buna uygun davranan,

- Birlikte yaşama koşullarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için sorumluluk üstlenen,

- Cumhuriyet ve değerlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi alanındaki gelişmelere katkısını bilen bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır (MEB, 2018).

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi işlenirken göz önünde bulundurulması gereken ve sınıf öğretmenlerinin dersin öğretiminde dikkat etmesi gereken hususlar vardır. Bu hususlar İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı'nda şu şekilde sunulmuştur:

- İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasiye ilişkin kavramlar birbirleriyle ilişkili olarak ele alınmalıdır.

- Öğrenme öğretme sürecinde kazanım açıklamaları konu alanı sınırını belirlediğinden açıklamalara dikkat edilmelidir.

- İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasiye ilişkin eğitim içerikleri, konuları ve kavramları ele alınırken öğrencilerin gelişim özellikleri ve düzeylerine uygun terminoloji, örnek ve etkinlikler kullanılmalıdır.

- Birlikte yaşama kültürünün vatan, millet, bayrak ve devlet birliği ile gerçekleşeceği vurgulanmalıdır.

- Öğretmen, öğrencilerin millî, manevî, kültürel, insani, evrensel değerlerini pekiştirmeli; millî, üniter, çağdaş, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmeleri konusunda onlara rol model veya yol gösterici olmalıdır.

- Gerekli durumlarda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi temel belgeler kullanılmalıdır.

- Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın ilgili konuları ile ilişki kurulmalıdır (MEB, 2018).

İlköğretim, zorunlu ve temel eğitim kademesi olmasından dolayı eğitim sisteminin en önemli basamağıdır. Bütün vatandaşlara ulaşılma faktörü

düşünüldüğünde, ilköğretim tek eğitim kurumudur. İlköğretimde verilen eğitim ile bir devletin vatandaşları, yaşanılan çağın bilgisi, becerisi ve değerleri ile donatılmaya çalışılır. Ayrıca ilköğretim kademesi, öğrencilere bilişsel, duyuşsal ve psikomotor özellikler kazandırarak toplum hayatına daha etkin katılmalarına imkân vermektedir (Keçe, Kılıçoğlu ve Tonga, 2014). Genel olarak, vatandaşlık ve insan hakları eğitiminin gelişimi, niteliği, ulusal ve uluslararası belgelere uyum, bu dersi alan öğrencilerin dersin amaçlarına ulaşmadaki başarı düzeyleri; o toplumun özelliğini de ortaya koymaktadır (Özbek, 2017).

Türkiye’de de hassasiyetle üzerinde durulan İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi değerlerinin öğretimi, öğretim programlarında çeşitli şekillerde yer almıştır. 1926 ve 1936 programlarında *Yurt Bilgisi*, 1948 programında *Vatandaşlık*, 1968’den sonra *Vatandaşlık Eğitimi* adı ile yer almıştır. 1995-1996 eğitim öğretim yılında *Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi* dersi adı altında ilköğretim 8. sınıflarda okutulmaya başlanmış, 1997-1998 eğitim öğretim yılından itibaren 7. ve 8. sınıflarda haftada bir saat olacak şekilde düzenlenmiş; 2005 yılında yapılan eğitim reformuyla birlikte programdan kaldırılmış, 2005-2006 eğitim öğretim yılından itibaren *İnsan Hakları ve Vatandaşlık* ara disiplini adıyla ilköğretimde yer almıştır. Ayrıca, 2010-2011 eğitim öğretim yılında 8. sınıflarda haftada bir ders saati olacak şekilde “Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi” adı ile yeniden düzenlenen ve ilk yıl seçmeli ders olarak okutulan ders, 2011-2012 öğretim yılında zorunlu ders haline getirilmiş ve ardından uygulamadan kaldırılmıştır (Hayal ve Sağlam, 2015). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 25.06.2012 tarih ve 69 sayılı Karar’ı gereği, 2015-2016 öğretim yılından başlamak üzere, ilkokul 4. sınıflarda “İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi” dersinin zorunlu ve 2 ders saati olarak okutulması kararlaştırılmıştır.

“İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi” dersi 4. sınıflarda öğrencilere kavramsal bilginin öğretilmesinin yanında; İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ile ilgili temel değerleri kazandırmayı amaçlayan bir derstir. Dersin bir diğer amacı da öğrencilerin bu bilgi ve değerleri bir yaşam biçimi ve kültür hâline getirmelerini sağlamaktır. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi içeriğinde evrensel değerleri dikkate alan “insan merkezilik”, “aktif yurttaşlık”, “barış”, “uzlaş”, “çoğulculuk”, “birlikte yaşama”, “çeşitlilik”, “hukukun üstünlüğü” gibi konular öne çıkmaktadır (MEB, 2018).

4.1.2. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinde Kullanılan Araç Gereçler ve Faydaları

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde farklı araç-gereçler kullanmak öğrencilerde daha fazla duyu organına hitap edeceğinden daha fazla anlamlı öğrenmeler sağlayabilir. İnsan sadece gördüğünün, sadece duyduğunun az bir kısmını anlarken; hem duyup hem görüp hem de uygulamasını yaparak çok daha fazla öğrenme gerçekleşecek ve aynı zamanda dersler somut bir şekilde işlenebilecektir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinde araç kullanmanın sağlayacağı faydalar aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Taşlı, 2000):

- Konuları somut hale getirir.
- Öğrenci ilgilerini uyandırır, yeni ilgi alanları ortaya çıkarır.
- Öğretme ve öğrenmeyi kolaylaştırır, verimi artırır.
- Öğrencileri araştırmaya ve incelemeye yöneltir.
- Çeşitli duyu organları yardımıyla deneyim kazandırır, tam ve doğru öğrenmeyi sağlar.
- Ezberciliği önler.
- Öğrencilerin ilgilerine göre etkinlikte bulunmalarını sağlar.
- Çeşitli yazılı kaynaklar öğrenci de okuma zevkini geliştirir.

Yukarıda belirtilen faydaları sağlayacak olan araç gereçlerin yazılı kaynak materyal olarak, ders kitapları, gazeteler; görsel kaynaklar, fotoğraflar, resimler, karikatürler, koleksiyonlar; sözel kaynak materyaller, öyküler, mitolojiler; sınıf dışı materyaller, okul bahçesi, kantin, toplu taşıma araçları, çok amaçlı salonlar vb.; görsel-işitsel materyaller, akıllı tahta, projeksiyon cihazı, slaytlar, video filmler, bilgisayar vb. araç-gereçler sayılabilir. Bu materyallerin kullanılmasıyla tek düze anlatım yerine öğretmenler tarafından çoklu zekâ kuramından yararlanılır ve öğrencinin farklı seviyelerde anlamasının gerçekleşeceği görsel, işitsel, kinestetik ve sanatsal zekâ türleri ile hitap edilebilir. Ayrıca dersin somutlaştırılması, öğrenme sürecinde gerçekleştirilen öğretimin kalıcılığını sağlayacaktır.

4.1.3. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinde Kullanılan Yöntem ve Teknikler

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi eğitiminin konuları arasında bireyin sadece İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi alanında bilgilendirilmesinin yanında diğer insanların da görüşlerini dinleme, olumlu ilişkiler geliştirerek barış kültürü oluşturmak da vardır. Bu amaçla ders kitapları ve öğretmenlerin uygulayacağı yöntem ve teknikler iki önemli öge olarak sayılabilir (Gövercin, 2013). Öğretim programlarına uygun olarak hazırlanan ders kitapları, insan hakları eğitiminde okullardaki en önemli araçlardan biridir. Ders kitabı, öğretimde öğretmenin gücünü daha iyi kullanmasına, öğretmek istediklerini daha düzenli ve sıralı bir biçimde vermesine, öğrencinin de öğretmenin anlattıklarını, istediği zaman ve yerde, istediği hızda tekrar etmesine imkân tanıyan bir gereçtir (Ünal, 2012).

Dersin işlenişinde sacayağının bir parçası olarak düşünülebilecek başka etken ise öğretim yöntem ve teknikleridir. Bilgilendirmenin yanında öğrenilen davranışların uygulamaya koyulmasını da kendine amaç edinen İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi, sadece anlatıma dayalı geleneksel öğretim yöntemleriyle yapılmamalıdır. Örneğin öykü çözümlemesi yaptırmak, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde kullanılabilir önemli bir yöntemdir. Burada amaç, öğrenciyi aktif hale getirmek, öğrencinin eleştirel bakış açısını güçlendirmek ve öğrencilere öyküdeki problemlerin çözüm yollarını buldurmaktır (Çayır, 2003, akt. Oğuşgil 2008). Bir başka örnek yöntem ise drama ile öğretim yöntemidir. Dramada da teorik bilgiden daha çok öğrencinin yaparak yaşayarak öğrenmesi gerçekleştirilir. Öğrencilerin duyuşsal ve psiko-motor alanlarda öğrenmelerinin yanı sıra bilişsel öğrenmeler için de dramadan yararlanılabilir. Dramayla gerçekleştirilecek etkinliklerde çeşitli kurgular ve canlandırmalar aracılığı ile demokratik bir yaşam için gerekli temel becerilerden empatiyi; günümüz dünyasında çok gerekli bir beceri olan yaratıcı düşünme becerisini de kazanabilirler (Kaymakçı, 2015).

Yaratıcılığı teşvik etme ve kısa sürede birçok fikrin üretilmesini sağlamanın bir yolu da sesli düşündürmektir. Belirli problemleri çözme veya bir soruya cevap bulmak için kullanılabilir. Ders esnasında uygulanabilecek bir başka yöntem sınıf tartışmalarıdır. Tartışmalar, öğrencilerin ve öğretmenlerin insan hakları konuları hakkındaki kendi yaklaşımlarını anlamaları için iyi bir yöntemdir. Bu insan

haklarının öğretilmesi için çok önemlidir. Çünkü gerçekleri bilmenin yanı sıra, öğrencilerin sorunları kendisinin incelemesi ve analiz etmesi gerekmektedir (Oğuşgil, 2008).

Örnek olay yöntemi buluş yoluyla öğrenme stratejisine uygun olarak, üst düzey düşünme becerisi gerektirir. Aynı zamanda öğrencilerin kavramsal anlayış ve motivasyonlarını yükseltmede oldukça etkili bir yöntemdir. Demokratik bir toplumda, öğrencilere günlük yaşamlarında ihtiyaçları olan temel nitelik ve becerileri kazandırmanın yanı sıra pedagojik açıdan da pek çok faydası olan bir etkinliktir. Örnek olay yöntemi ile öğrencilerin eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme becerileri gelişir. Örnek olay yöntemi öğrenci merkezli bir yöntemdir. Öğrenciler, üzerinde çalışılan durumdan hareketle kazandıkları bilgi, beceri, tutumları benzer durumlara karşı daha hızlı uygulayabilirler (Akgün, 2013).

Shafer'a (1987) göre Almanya'da demokrasi eğitimi alanında önemli bir kişi olan Profesör Wolfgang Hilligen, bu eğitimin başarılı olabilmesi için dört ilke önermektedir. Bu ilkeler şöyle özetlenebilir:

1. Sınıfta açık toplum yapısı oluşturma,
2. Öğrencilere grup çalışmalarının yaptırılması.
3. Öğrencilere araştırma veya çözümleyici yaklaşımı kullandırma. Sorunların çözümü için bireysel çalışmaların yaptırılması
4. Öğrencilerin kendi ilgi ve sorunlarını başlangıç noktası olarak almalarının sağlanması.

Görüldüğü gibi dört ilke de demokrasinin, yaşadığı ortamda ve yaşanılarak öğrenilebileceğini göstermektedir (Akt. Yeşil, 2004).

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi eğitiminin, eğitim olarak kalmaması ve öğrenilenlerin hayata da aktarılması açısından projelerin büyük öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Projeler; öğrencilere farklı konular ve okul hayatı ile dış dünya arasındaki bağlantıyı ve zamanı kullanmayı öğretir. Becerilerini ortaya çıkarmayı sağlar, öğrenmeyi öğretir, insan haklarını savunmada öğrencilere gereken beceriyi ve fikri verdiği için insan haklarını öğretmede faydalıdır.

4.1.4. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Eğitiminde Ailenin Rolü

Aile, kadın ve erkeğin, adına evlilik denilen hukuki birleşmeleriyle kurulur. Nikâh akdi adı verilen bu hukuki birleşme, aile kurumunun yasal dayanağıdır. Çocuklar aileyi tamamlarlar. Saygı, sevgi, dayanışma, himaye ve ahlaki değerler de ailenin geleneksel dayanaklarını meydana getirir (Doğan, 2001). Aile toplumsal hayatın en küçük birimidir. Toplumsal hayatı oluşturan aile, eğitimin de temelidir. Çocuğa toplum hayatında yerini alabilmesi için gerekli bilgi, beceri, davranış kuralları ve anlayışlar ile sorumluluk duygusunu kazandırma da önce ailede başlar (Çiftci, 2015).

Aile, demokratik davranışların öğrenilmesi ve uygulanması gereken ortamların ilkidir. Katılma, tartışma, açıklık, adalet, tarafsızlık, kendi kendine disiplin gibi demokratik değerler sadece kitaplardan öğrenilmez; gerçek ortamlarda yaşayarak öğrenilir. Yapılan araştırmalar da göstermektedir ki demokratik değerleri benimsemiş ailelerde çocuklar duygusal olgunluk, toplumsal uyum, liderlik ve eğitimde başarı boyutlarında yüksek performansa sahiptir (Doğan, 2005, akt. Akgün 2013).

Kısaca özetlemek gerekirse otoriter, ilgisiz ve sevgisiz, aşırı koruyucu ve himaye edici, demokratik olmayan aile ortamında yetişen bireyler özgüven, özsaygı açısından yetersiz ve dışa bağımlı olarak kişiler yetişir. Demokratik değerleri önemseyen, bu ölçüde tutum ve davranışlar geliştiren aile ortamında ise özgüvenli, öz saygıları yüksek ve kendi başına kararlar alabilen bireyler yetiştirilebilir (Duman, Karakaya ve Yavuz, 2016).

5. KONUYLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Bu bölümde, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersine ilişkin yapılan araştırmalara yer verilecektir. İlkokul programında 2015-2016 eğitim öğretim yılı ile birlikte okutulmaya başlanan derse dair çalışmaların henüz istenen düzeyde olmamasından dolayı, dersin önceki müfredatlarda bulunan şekillerine yönelik araştırmalara da yer verilmiştir.

Aslan ve Aybek (2018), sınıf öğretmenlerinin ilkokul 4. sınıf İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programına yönelik görüşlerini inceledikleri araştırmada, sınıf öğretmenlerinin ilkokul dördüncü sınıf İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programı ile ilgili görüşlerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (olgu bilim) deseni kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Elazığ ilinde görev yapan 10 sınıf öğretmeni oluşturmuştur. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde nitel veri analizlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, sınıf öğretmenleri İnsan Hakları dersi sayesinde öğrencilerin kendi hakları ile ilgili bilgi sahibi olacaklarını, topluma karşı sorumluluklarının ve demokrasinin ne olduğunu öğreneceklerini ve bunun yanında da bazı değerleri kazandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler tarafından kazanımların öğrencilerin düzeyine uygun olduğu belirtilmiştir. Öğrenci merkezli etkinliklere yer verildiğini, içeriğin çok iyi düzenlenmediğini ve ölçme-değerlendirme araçları ile ilgili yeteri kadar bilgi verilmediğini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin bazıları bu dersin dördüncü sınıf öğrencilerine uygun olduğunu düşünürken bazıları uygun olmadığını düşünmektedir. Öğretmenlerin önerileri ise öğretmen kılavuz kitapları, öğrenci ders ve çalışma kitaplarının olmaması ve bunların da sorun teşkil edebildiği yönünde olmuştur.

Tan, Naidu ve Jamil (2018), çok uluslu bir ülke olan Malezya'da yaptıkları çalışmada toplumda ahlaki değerler ve iyi bir vatandaş yetiştirmek için öğretilen ahlak eğitimi ders kitaplarını, nitel olarak içerik analizi yöntemiyle analiz etmişlerdir. Araştırmanın bulgularında ahlak eğitimi dersinin ve ders kitaplarının iyi bir vatandaş yetiştirmede etkili, öğrencilerinin sorumluluk bilinçlerinin gelişmesine doğrudan

katkısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okulların en önemli rollerinden birisi toplumun halkla ilişkilerine katılma yeteneğine sahip iyi vatandaş olmalarını sağlamaktır. Gerçekleştirilen çalışmada sonuç olarak bu dersin bu amaca hizmet ettiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Araujo ve Afonso (2018), insan hakları eğitiminin hangi dönemde, hangi yöntemler ve araç gereçlerle yapılacağı konusunda çalışmışlardır. Çalışmada insan hakları eğitiminin erken çocukluk döneminde verilmediği; ama olağan verilmesi gereken dönemin erken çocukluk döneminden itibaren başladığı savunulmuştur. Erken çocukluk döneminde verilmesi gereken değler ile insan hakları eğitimi sayesinde kazandırılacak ilkelerin birleştirilmesi gerektiği hakkında düşünceyi desteklerler. İnsan hakları eğitimi bireysel olarak ve grupta öğrenciler için oyunlar, hikâyeler, davranışlar ve uygulamalarla ilgili değleri aktarmalıdır.

Karagözoğlu (2017), çalışmasında ilkokul 4.sınıfta İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi öğretim uygulamalarında gazetelerden yararlanmanın derse yönelik tutum ve başarı üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Ankara'nın Keçiören ilçesindeki bir ilkokulun 4. sınıflarında öğrenim gören 50 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma öntest-sontest kontrol gruplu deneysel araştırma modeliyle yürütölmüştür. Deney grubunda hak, sorumluluk ve çocuk hakları ile ilgili kazanımlar, dört hafta süre ile etkinliklerin gazete kullanımına dayalı olarak hazırlanıp zenginleştirilmesi yöntemiyle işlenmiş, kontrol grubunda ise gazete etkinlikleri kullanılmadan dersler geleneksel öğretim yöntemi ile işlenmiştir. Öğrencilerin derse yönelik tutumlarını belirlemede “İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi tutum ölçeği” ve başarı düzeylerini belirlemede ise “insan hakları başarı ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinde ortalama, standart sapma ve t-testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin insan hakları dersine ilişkin tutumları ve insan hakları dersi başarı düzeyi arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ders içeriğinde yer alan insan haklarına ilişkin kazanımların güncel olaylarla ilişkilendirilmesinde gazeteler, verimli bir öğretim aracı olarak kullanılabilir.

Özbek (2017), Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders amaçlarının gerçekleşme düzeyi çalışmasında, ilköğretim programında yer alan Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi (VİHE) dersi amaçlarının gerçekleşme düzeyine yönelik öğretmen ve öğrenci görüşlerinin tespitini amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, 8.sınıf öğrencileri ile bu dersi veren öğretmenlerin ilkokul Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi amaçlarının gerçekleşme düzeyini saptamaya yönelik görüşleri değerlendirilmiştir. Bu kapsamda araştırmada öğretmenlerin öğrencileri değerlendirmelerinde bazı değişkenler göz önüne alınmıştır. Bu değişkenler öğretmenlerin cinsiyet, mezun oldukları okul türü, branşları, öğretmenlik deneyimlerine göre öğrencileri değerlendirmeleri arasında fark olup olmadığı; öğrenciler açısından ise cinsiyet, bulundukları okul türü, ailelerinin gelir düzeyi, anne ve babalarının eğitim düzeyleri, kendilerini değerlendirmeleri arasında fark olup olmadığı olarak belirlenmiş ve test edilmiştir. Genel tarama modelinin kullanıldığı araştırmada, 2001-2002 öğretim yılında Siirt merkez ilçe ve köylerinde bulunan ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenler ile ilköğretim 8. sınıf öğrencileri araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Elde edilen verilerin incelenmesi sonucunda vatandaşlık ve insan hakları eğitimi amaçlarının gerçekleşme düzeyine ilişkin olarak tüm boyutlarda öğrencilerin ortalama puanları öğretmenlerin ortalama puanlarından daha yüksek düzeyde çıkmıştır. “Devlet, demokrasi, anayasa, vatandaşlık hakları ve sorumlulukları” boyutunda öğrencilerin ve öğretmenlerin ortalama puanları arasındaki fark önemsiz çıkarken “vatandaşlık ve insan haklarına uygun davranma”, “vatandaşlık ve insan hakları ile ilgili kavramlar”, “milli güvenlik ve milli güç unsurları”, “temel haklar ve özgürlükler” ve “insan hakları ihlalleri, korunması ve insan haklarının korunmasında karşılaşılan sorunlar” boyutlarındaki ortalama puanlar arasındaki fark önemli bulunmuştur. Araştırma sonuçları belirtilen değişkenler göz önünde bulundurularak analiz edilmiş kimi değişkenlerde anlamlı farklılıklar gözlenirken kimi değişkenlerin sonuçlara etki etmediği görülmüştür.

Balbağ, Bayır ve Ersoy (2017), İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersini öğretmenler ve öğrenciler nasıl algılıyor? adlı çalışmalarında, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersine ilişkin öğrenci ve öğretmenlerin deneyim ve algılarını irdelemeyi amaçlamışlardır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını belirlemek için

maksimum çeşitlilik örnekleme tekniğinden yararlanılmıştır. Eskişehir il merkezinde yer alan alt, orta ve üst sosyoekonomik düzeyden öğrencilerin öğrenim gördüğü üç ilkokulda 8 öğretmen ve 20 öğrenci ile gerçekleştirilen araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Verilerin analizinde tematik analizden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin dersi temel demokratik değerleri çoğunlukla kazandığı için işlevsel olarak algıladığı, sadece öykülere dayalı bir öğretim modeli benimsenmesi nedeniyle Türkçe dersi gibi algıladığı, geleneksel değerlendirme tekniklerinin öğrencilerin demokratik değer kazanımlarını ölçmede yetersiz kaldığı belirlenmiştir. Bu çalışmada bu dersin işlevselliğinin artırılması için, dersin öğretim programı içeriğinin yenilenmesinin yanı sıra ders kitabının yenilenmesi ve ders materyallerinin geliştirilmesi, öğrenciyi aktif kılacak, etkin öğretim yöntemlerinin işe kullanılması ve öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerle bilgilendirilmesi gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Toprak ve Demir, (2017) çalışmasında sınıf öğretmenlerinin ilköğretim 4. sınıf İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşanan sorunlarla ilgili görüşlerini belirlemek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri getirmeyi amaçlamıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmanın katılımcıları Sivas ilinde 4. sınıfları okutan 10 sınıf öğretmeninden maksimum çeşitlilik örneklem yöntemi seçilmiştir. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde Nvivo10.0 programı kullanılarak veriler çözümlenmiştir. Yapılan analizler sonrasında ortaya çıkan kodlardan hareketle benzerlikler ve farklılıklar göz önünde bulundurularak kategoriler ve devamında temalar oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda 4. sınıf öğrencilerinin yaş grubu göz önüne alındığında İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin 4. sınıfta okutulmasının genel olarak öğrencilere faydalı olacağı görülmektedir. Fakat ders kitabı içeriğinin ve İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi programı kazanımlarının, öğrencilerin bilişsel somut işlemler döneminde olmasından dolayı konu ve kavramlarda sadeleştirmeler yapılarak ve kazanımlar ile ders süresi arasında denge kurulması sağlanarak, derste yaşanan zorlukların üstesinden gelinebileceği yönünde öğretmenlerin çeşitli önerileri olduğu görülmektedir.

Gürel (2016), sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenleriyle yapmış olduğu çalışmada 2015–2016 yılından itibaren ilkokul 4.sınıfta verilmeye başlanan İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersine yönelik görüşlerinin karşılıklı olarak incelenmesi amaçlamıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Bartın il merkezinde bulunan devlet okullarında ve özel okullarda görev yapan toplam 10 öğretmen, amaçlı örneklem yöntemine göre seçilerek oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenleri vatandaşlık eğitimi iyi, bilgili ve değer sahibi vatandaşların yetiştirilmesi amacıyla verilen eğitim olarak tanımladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar, Türkiye’de verilen vatandaşlık eğitiminin kesinlikle gerekli olduğu fakat başarılı bir eğitimin verilemediğini belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenlerinin çoğunun, sosyal bilgiler öğretmenlerinin ise bir kısmının kendini vatandaşlık eğitimi açısından yeterli görmediği bulgularına ulaşılmıştır.

Sağlam ve Hayal (2015), yaptıkları çalışmada sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokul 4. sınıfta yer almasına ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın çalışma grubunu Sakarya ilinde 2013-2014 eğitim öğretim yılında görev yapan 14’ü kadın, 9’u erkek olmak üzere toplam 23 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak görüşlerin derinlemesine ortaya çıkarılması amacıyla nitel veri toplama araçlarından yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Sınıf öğretmenlerinden elde edilen verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarında sınıf öğretmenlerinin 16’sının “İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi” dersinin bağımsız bir ders olarak ilkokul 4. sınıfta yer alması gerektiğini düşündüğü; 18’inin “İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi” kapsamındaki konuların “Sosyal Bilgiler” dersiyle bütünleştirilmesi gerektiğini düşündüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Bulandere (2014), öğrencilerin Vatandaşlık Ve Demokrasi Eğitimi dersi kazanımlarını elde etme düzeyleri ve derse yönelik görüşleri (Erzurum İli Örneği) adlı doktora tezinde amacı, Vatandaşlık Ve Demokrasi Eğitimi dersinin hedeflediği kazanımların öğrenciler üzerindeki etkisini ve öğrencilerin bu derse yönelik

görüşlerini araştırmaktır. Araştırmanın örneklemini 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Erzurum ili Palandöken ilçesine bağlı Haşim İşcan İlköğretim Okulu sekizinci sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak, uzman görüşleriyle hazırlanan öğrenci anketi, açık uçlu anket formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde SPSS.16 paket programı ve içerik analizinden yararlanılarak tablolastırılmıştır. Özetle; Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders konuları başlamadan önce ve aynı derse ait müfredat tamamlandıktan sonra öğrencilere uygulanan anketin öntest-sontest puanları arasında son test lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Yine aynı öğrencilere, müfredatta yer alan etkinlikler uygulandıktan sonra etkinlik değerlendirme formu dağıtılmış ve öğrencilerin etkinliklerle ilgili görüşleri alınmıştır. Öğrencilerin etkinliklerle ilgili, öğrenmeyi kolaylaştırma, dersi eğlenceli hale getirme, fikir zenginliği sağlama, grup çalışmasına olanak sağlama, empati ortamı oluşturma, bilinçlenme sağlama, ifade özgürlüğü sağlama ve hayata yönelik olma gibi görüşler ortaya koyduğu saptanmıştır. Öneri olarak ise vatandaşlık eğitiminin önemli olduğu ders saatinin bir saat daha artırılması gerektiğine değinilmiştir. Bir başka öneride derste öğrenilenlerin hayata aktarılması için Milli Eğitim Bakanlığı başta olmak üzere tüm devlet kurumları ve öğrencilerin yakın çevrelerinin bilinçli davranması gerektiği vurgulanmıştır.

Gözütok ve Toraman'ın (2014) ilköğretim 8. sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders programının (2010) değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirdiği çalışmada, tarama modeli esas alınmıştır. Veriler, 2011–2012 öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı üç resmi ve bir özel ilköğretim okulunun 8. sınıfında öğrenim görmüş 102 öğrenci ile 7. sınıfta öğrenim görmüş 101 öğrenciden elde edilmiştir. Görüşmeler ise bu okullarda görev yapan 4 öğretmen ve 8. sınıfta öğrenim görmüş 14 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları, 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin başarı testinden elde ettiği puan ortalamalarının birbirine çok yakın olduğunu göstermiştir. 7. ve 8. Sınıflar arasında yapılan karşılaştırmada resmi okulların ikisinde 8. sınıflar lehine, birinde 7. sınıflar lehine sonuç elde edilirken, özel okulda 7. ve 8. sınıflar arasında farklılık bulunmamıştır. Görüşmelerden elde edilen verilerde öğrenciler, dersin işlenişi, yaşamla ilişkilendirilmesi ve derste uygulanan sınavların bilgi ve beceriyi ölçmede yetersiz kaldığı yönünde sorunlar bildirmişlerdir.

Öğretmenler, etkinliklerin amaca hizmet etmekte; programın ise ölçme ve değerlendirmede kendilerine rehberlik etmesinde sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Uzmanların inceleme ve değerlendirmelerinden İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitim Programı'nın, eksiklik ve hatalarının giderilmesi ve uygulayıcılara gerekli rehberliği sağlayabilecek bir duruma getirilmesi, halinde yeterli olabileceği anlaşılmaktadır.

Topkaya (2014) yapmış olduğu doktora tezinde, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinde eğitici çizgi roman kullanımının bilişsel ve duyuşsal öğrenmeler üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma, nicel araştırma yönteminin desenlerinden biri olan ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desen ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın katılımcıları, 2013-2014 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Artvin il merkezinde kamuya ait üç farklı okulda öğrenimlerini sürdüren 152 adet sekizinci sınıf öğrencisidir. Araştırmacı tarafından geliştirilen demokratik algı ölçeği, derse yönelik tutum ölçeği ve akademik başarı testi çalışmanın veri toplama araçlarını oluşturmaktadır. Araştırma vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi “Her İnsan Değerlidir” temasının başında ön testin uygulanmasıyla başlamıştır. Ardından altı hafta süreyle deney grubunda yer alan öğrencilere araştırmacı tarafından hazırlanan eğitici çizgi romanlar uygulanmıştır. Daha sonra çalışma son test uygulamasıyla sonlandırılmıştır. Elde edilen veriler tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan araştırma sonunda Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinde kullanılan eğitici çizgi romanların deney grubunda yer alan öğrencilerin akademik başarılarını, derse yönelik tutumlarını ve demokratik algılarını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Keçe, Kılıçoğlu ve Tonga (2013) ilköğretim Sosyal Bilgiler dersinde yer alan kazanımların vatandaşlık ve insan hakları konuları açısından değerlendirilmesi adlı çalışmasında Sosyal Bilgiler dersinde yer alan kazanımları vatandaşlık ve insan hakları açısından incelemiş ve Sosyal Bilgiler öğretim programında vatandaşlık ve insan hakları konuları ile ilgili kazanımlara nasıl yer verilmiştir? sorusuna cevap aramışlardır. Bu amaç doğrultusunda vatandaşlık ve insan hakları konularını dikkate alan kazanımlar uzmanlar yardımıyla belirlenmiştir. Kazanımlar belirlendikten sonra düzeylerine göre 4. 5. 6. ve 7. sınıftaki kazanımlar değerlendirilmiştir. Veri toplama aracı olarak doküman incelemesi kullanılmış ve verilerin analizinde betimsel analiz

yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, 4. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde gruplar, kurumlar ve sosyal örgütler, aktif katılım ve toplum içerisinde etkin bireyler olma temalarında insan hakları ve vatandaşlık kazanımlarına yer verilmiştir. 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde gruplar ve kurumlar, çocuk hakları ve kültürel öğelere ilişkin temalarında insan hakları ve vatandaşlık kazanımlarına yer verildiği sonuçlarına ulaşılmıştır. 6. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde ekonomi, insan hak, sorumluluk ve özgürlükleri ve demokrasi temalarında insan hakları ve vatandaşlık kazanımlarına yer verildiği görülmüştür. 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde ise iletişim, kitle iletişim, hak, sorumluluk ve özgürlükler, devletin yapısı ve işleyiş şekli, demokrasi konularına yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlardan hareketle Sosyal Bilgiler programı için, kazanımlar hazırlanırken duyuşsal ve davranışsal alana ilişkin kazanımlara da yer verilmesi, kazanımların öğrencilerin zihinsel gelişimine uygun düzeyde hazırlanması, vatandaşlık ve insan hakları kazanımlarının 4. sınıftan 7. sınıfa kadar bir düzen içerisinde verilmesi önerilmektedir.

Bağlı (2013), ara-disiplin olarak Vatandaşlık ve İnsan Hakları eğitimi: İlköğretim öğrencilerinin insan haklarına ilişkin görüşleri adlı çalışmada, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin insan hakları kavramlaştırmalarını, dersler ve ders kitapları bağlamında insan hakları ve vatandaşlık konularını nasıl algıladıklarını ve insan hakları sorunlarına ilişkin görüşlerini ve çözüm önerilerini belirlemeyi amaç edinmiştir. Çalışma grubunda Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi'nin ayrı bir ders kapsamında değil de ara-disiplin olarak uygulandığı dönemde Ankara'daki 3 ilköğretim okuluna devam eden 7 ve 8. sınıf öğrencileri yer almıştır. Araştırmada veriler odak grup görüşmesi yöntemiyle elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, öğrencilerin insan haklarıyla ilgili bazı kazanımları edindiklerini ve dünyadaki ve Türkiye'deki insan hakları sorunlarından haberdar olduklarını göstermektedir. Ancak öğrenciler sorunların çözümü konusunda umutsuzdurlar. Bu sonuçlar, insan hakları eğitiminin bireyleri güçlendirme işlevinin gerçekleşmediğini ve öğrencilerin zihninde bütünleştirilmiş bir insan hakları algısının oluşmadığını göstermektedir. Dolayısıyla ara-disiplin olarak Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi, öğrencileri insan hakları eğitiminin bireyi güçlendirme hedefine ulaştırmış görünmemektedir.

Kondu ve Sakar'ın (2013), Vatandaşlık ve Demokrasi eğitimi niçin verilir?" adlı çalışmalarının amacı, niçin vatandaşlık ve demokrasi eğitimine gerek duyulduğunun belirlenmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu Burdur il Merkezinde bulunan 15 ilköğretim okulunda çalışan 15 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmuştur ve görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre kavram olarak özgürlük, eşitlik, kardeşlik, adalet, sevgi, saygı, hoşgörü, dostluk, dayanışma gibi değerlerin önemini kavramak, öğrencilerin kendi özelliklerini fark etmelerini sağlamak, davranış olarak ise öğrencinin kendisinin ve başkalarının yaşamına ve onuruna saygı duymasını sağlamak, demokratik ve insan haklarının özündeki değerlere uygun davranışlar kazandırmak gibi sebeplerden vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersine gerek duyulduğu belirtilmiştir.

Elkatmış (2013), tarafından yapılan araştırmada, 1998-2010 yılları arasında okutulan 7 ve 8. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi (VİHE) ders programı ile 2010-2011 eğitim-öğretim yılında uygulamaya giren 8. sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi (VDE) ders programlarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda eğitim programlarının temel öğeleri olan hedef-kazanım, içerik, öğrenme-öğretme süreci ile değerlendirme boyutları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmanın verileri, doküman incelemesi yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma sonucunda, 1998 programı geleneksel yöntemlerle yerel vatandaşlar yetiştirmeyi hedeflerken, 2010 programının ise beceri ve değerleri ön plana alarak aktif, katılımcı bir dünya vatandaşı yetiştirmeyi hedeflediği sonucuna ulaşılmıştır.

Gövercin (2013), tarafından yapılan tez çalışmasının amacı, insan hakları alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının insan hakları ve demokrasi eğitimine katkılarını tespit etmektir. Araştırmada öncelikle tarama yöntemine başvurulmuş, ayrıca sivil toplum kuruluşlarının yöneticileriyle röportajlar yapılarak röportaj tekniği de kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle demokrasi konusu ele alınmıştır. Bu başlık altında demokrasimizin dünyadaki ve Türkiye'deki gelişimine, sivil toplum kuruluşlarının demokrasi eğitimi konusundaki çalışmalarına değinilmiştir. İkinci olarak insan hakları konuları ele alınmıştır. İnsan hakları kavramından başlayarak STK'ların bu alanda yaptığı çalışmalar üzerinde durulmuştur. Son olarak ise ülkemizde bu alanda yürütülen projeler ve bunlara ait hazırlanmış raporlar, veriler ve

tablolar sunulmuştur. Çalışmanın verilerinden hareketle: Sivil Toplum Kuruluşlarının daha aktif ve etkin bir hale gelmesi için gerekli yasa çalışmaları bir an önce yapılmalı ve işlevsel hale getirilmelidir. Sivil Toplum Kuruluşları arasında işbirliği gerçekleştirilmelidir. Özellikle benzer projelerde kaynakların daha etkin kullanılabilmesi amacıyla Sivil Toplum Kuruluşları arasında işbirliği sağlanmalıdır. Sivil Toplum Kuruluşlarına yol gösterici, yapacakları çalışmalar için rehber olacak nitelikte kurumlar açılmalıdır. Sivil Toplum Kuruluşları amaçlarını ve hedeflerini daha iyi ifade edebilmeli; özellikle medya kuruluşlarından daha fazla faydalanma yoluna gidilmeli ve yaptıkları örnek işleri medya aracılığıyla halka duyurabilmelidir.

Bajaj (2012), tarafından yapılan çalışmada okul temelli insan hakları eğitiminin zaman geçtikten sonra uygulamaya dönüşüp dönüşmediğini araştırmayı amaçlamıştır. Araştırmada hane halkı, okul türü ve sosyo-ekonomik çevre faktörleri değişken olarak kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçları devlet okullarında uygulanan programın öğrencilerin öğrenme ve uygulamaya koymasında katkıda bulunduğunu göstermektedir. Öğrenciler insan hakları eğitimine yönelik bilgi ve değerleri içselleştirip zaman geçtikten sonra uygulamaya koydukları sonuçlarına ulaşmıştır. Sonuç olarak insan haklarının kullanıldığı alanlar olarak dört farklı alan tanımlanmıştır. Bunlardan ilki öğrencilerde insan hakları kavramı ile ilgili gerçekleşen olumlu kişisel değişiklikler, ikincisi insan haklarının istismar edildiği durumlara karşı edinilen duyarlılıklar, üçüncüsü insan haklarının istismarı durumunu gerekli adli mercilere bildirmek veya bildirmekle tehdit etmek ve son olarak da çevresinde insanlar arasında insan hakları ile ilgili farkındalık yaratmak için çalışmalar yapmak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Merey, Karatekin ve Kuş (2012), çalışmalarında, ilköğretim Sosyal Bilgiler dersindeki vatandaşlık eğitimini Türkiye ve ABD'deki uygulamalarıyla, literatüre dayalı olarak kuramsal açıdan karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Her iki ülkenin vatandaşlık eğitimi öğrenme alanları, kazanım, beceri, içerik ve değerler açısından karşılaştırılmıştır. Bu çalışmanın sonunda Türkiye'de Sosyal Bilgiler eğitiminde, kavramsal olarak demokrasi, bireysel haklar, görev ve sorumluluklar gibi vatandaşlık eğitimi konularına daha çok değinildiği bunun aksine hayata aktarılacak vatandaşlık becerilerine pek yer verilmediği tespit edilmiştir. ABD'de ise sosyal bilgiler eğitiminde hem kavramsal olarak demokrasi, bireysel haklar, görev ve sorumluluklar

gibi vatandaşlık bilgilerinin hem de uygulamaya aktarılacak ABD ideal demokratik modeli çerçevesinde çok kültürlülük, hukukla ilintili konular ve vatandaşlık becerileri gibi vatandaşlık eğitimi konularının sıkça vurgulandığı tespit edilmiştir.

Ünal (2012), çalışmasında 2011-2012 eğitim-öğretim yılında okutulmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basılarak okullara dağıtılan ilköğretim 8. sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi öğretim programında ve ders ve öğrenci çalışma kitaplarında insan hakları konusuna ne düzeyde yer verildiğini belirlemeyi amaç edinmiştir. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada ana kategori olarak “insan hakları” konusu ele alınmıştır ve buna göre alt kategoriler belirlenmiştir. Araştırmada, en fazla kazanımın “Hak ve Özgürlüklerimiz” temasında, insan hakları ile ilgili olduğu görülmüştür. Bu durumun sonucu olarak öğretim programına göre hazırlanan ders ve öğrenci çalışma kitaplarında da insan hakları konusunun en fazla bu temada bulunduğu dikkati çekmektedir.

Patel (2012), insan haklarını teşvik etmeden sürdürülebilir bir kalkınma olamayacağı görüşünü savunmaktadır. İnsan hakları kavramı düşünce özgürlüğüne ve insanlığın onuruna bağlıdır. Tüm insan hakları belgeleri eğitime önemli bir yer vermekte ve insan haklarını teşvik etmede eğitimin önemini vurgulamaktadır. Yapılan araştırmada insan hakları eğitimi beş alanda tartışılmıştır. Bu alanlar insan hakları ve insan hakları için öğretim, insan hakkı olarak eğitim, eğitimde insan hakları, insan hakları konularında öğretmenlerin eğitimi, insan hakları eğitimi müfredatları olarak belirlenmiştir. Yapılan araştırmanın sonuçlarında insan hakları ile ilgili öğretmen ve öğrenmede doğrudan içeriğin yanı sıra öğrenme ortamı ve demokratik yapının da etkili olduğu; demokrasinin temellerini geliştirmek için insan hakları eğitimi vermenin önemli olduğu; insan hakları eğitiminin hem bireylerin hem de toplumların yaşamını iyileştirmeye doğrudan katkı sağladığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Aynı zamanda uygulamaya yönelik öğrencilerin daha çok aktif olacağı müfredat dışı etkinliklerle derslerin işlenmesinin daha verimli olacağı önerisinde bulunmuştur.

Gollob, Krapf, Ólafsdóttir ve Weidinger (2010), tarafından yazılan demokrasi için eğitim-öğretmenler için demokratik vatandaşlık ve insan hakları eğitimiyle ilgili materyaller isimli kitap, Avrupa Konseyi tarafından yürütülen Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi kapsamında hazırlanan 6 ciltten ilkidir.

Kitap, üç bölümden oluşmaktadır. Amacı, demokratik vatandaşlık ve insan hakları eğitiminde öğretmen ve uygulayıcılara katkı sağlamaktır. Kitabın birinci bölümünde insan hakları ve demokratik vatandaşlık eğitiminin temel ilkeleri ana hatlarıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Öğrenciler için yapılandırmacı yaklaşımla yürütülecek öğrenme sürecinin tasarlanması, desteklenmesi ve değerlendirilmesi için gerekli olan araçlar ikinci bölümde tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde öğretmen ve öğrenciler için demokratik vatandaşlık ve insan hakları eğitimi alanında yararlanılabilecek çeşitli araçlar sunulmuştur. Serideki diğer ciltlerde demokratik vatandaşlık ve insan hakları eğitimi alanında öğrencilere yönelik öğretim model ve materyalleri sunulmaktadır. Bu çalışmanın “demokrasi ve insan haklarını öğretmek ve öğrenmek için kullanılan araçlar” bölümünde öğretmenler için araç kutusu ve öğrenciler için araç kutusu olmak üzere iki ünite hazırlanmıştır. “Öğretmenler için araç kutusu” ünitesi içinde proje tabanlı öğrenme, işbirlikçi öğrenme, tartışma ve eleştirel düşünme, uzmanla röportaj yapma, yeterlilik odaklı öğretim hedeflerini tanımlama gibi başlıklar vardır. “Öğrenciler için araç kutusu” ünitesinde ise yönergeler, değerlendirme aşamasını gerçekleştirmek için çalışma kâğıtları, belgeler ve kontrol listeleri, öğretim sürecine yönelik yöntem ya da tekniklerle alakalı bilgiler yer almaktadır. Ayrıca kavram haritaları ile materyal geliştirme, resim yorumlama, poster oluşturma, gazete makaleleri yazma, tepegöz saydamları ve powerpoint sunusu hazırlama gibi materyallerin geliştirilmesinde yönergeler ve kontrol listelerine yer verilmiştir.

Fırat (2009), insan hakları ve demokrasi eğitimi adlı çalışmasında amaç, insan hakları ve demokrasi eğitiminin önemini vurgulamak; insan hakları ve demokrasi kavramlarını özellikle eğitim bağlamında tartışmak; konuyla ilgili aksaklıklar göz önünde bulundurularak öneriler geliştirmektir. Bu doğrultuda, çalışma kapsamında, insan hakları ve demokrasi eğitimiyle ilintili kavramlara açıklık getirilmeye çalışılmakta, bu eğitimin gerekliliğine değinilmekte, aile ve okul/öğretmen ile demokrasi ilişkisi üzerinde durulmakta, eğitimde demokratikleşmeyi engelleyen etmenler irdelenmekte, insan hakları ve demokrasi eğitiminin nasıl olması gerektiği konusu ele alınmaktadır. Çalışmanın sonunda konunun çözümüne dönük öneriler sunulmaktadır. Kamu bütçesinden eğitime ayrılan pay artırılmalı, okulların kaynak ve alt yapı yetersizliği ortadan kaldırılmalıdır. İkili öğretim uygulamasına son

verilmeli, öğretmen öğrenci oranları düşürülmelidir. Öğretmenlerin öğrencilere bedensel ceza uygulamalarına karşı ciddi önlemler alınmalı; tüm eğitim iş görenleri konuyla ilgili hizmet içi eğitimden geçirilmelidir. Yaygın eğitim olanaklarından yararlanarak, özellikle eğitim ve sosyo-ekonomik düzeyi düşük aileler, çocuk eğitimi konusunda bilinçlendirilmelidir. MEB ve basın kuruluşları insan hakları ve demokrasi konusunda işbirliği yoluna gidebilirler. Eğitimdeki fırsat ve olanak eşitsizliğini en aza indirecek önlemler düşünülmelidir. Müfredatta seçimlik ders sayısı artırılmalıdır. Öğretim programlarının bilimsel gelişmelere koşut biçimde düzenlenmesi sağlanmalıdır.

Güdücü (2008), tezinde, İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi öğretmenlerinin derse ilişkin görüşlerini belirlemek ve değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışmada, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersine ilişkin amaçlarının gerçekleşme düzeyi, konuların amaçlara, öğrencilerin gelişim düzeylerine, bilgi ve gereksinimlerini karşılamaya ve sosyal tutumlarını geliştirmeye uygunluğu, kullanılan öğretim yöntem-teknikleri, ders kitabının özellikleri, kullanılan sınav türleri ve öğretmen davranışları üzerinde durulmuştur. Veri toplama aracı olarak anketten yararlanılmıştır. Anket, Manisa il merkezi ve merkeze bağlı ilköğretim okullarında görev yapan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi öğretmenlerine uygulanmıştır. Görüşleri alınan öğretmenlerin vermiş oldukları cevapların yüzde dağılımı alınmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmenler, programda yer alan amaçların tam olarak gerçekleşmediğini, VİHE dersinde yer alan konuların programdaki amaçlara uygun olduğunu ayrıca konuların birbirleriyle bağlantılı olduğunu düşünmektedirler. Öğretmenler, VİHE dersini işlerken, düz anlatım ve soru-cevap yöntemini daha fazla kullandıklarını, ders kitabının gereken özelliklere sahip olmadığını belirtmişlerdir. Öğretmenler, klasik ve çoktan seçmeli sınav türünü daha fazla kullanmaktadırlar. Dersin daha verimli olarak işlenmesinde öğretmen davranışlarının büyük ölçüde etkili olduğunu vurgulamaktadırlar.

Sim (2008), yaptığı çalışmada Sosyal Bilgiler dersinde verilen vatandaşlık eğitiminin bir millet olmanın inşasına odaklanan önemli bir araç olduğundan bahsetmiştir. Vatandaşlığı öğretmenin zorluklarından biri, vatandaşlık kavramının çeşitli şekillerde anlaşılabilmesidir. Singapur'un, vatandaşlık eğitim sistemi üzerinde siyasi liderlerin doğrudan etkili olduğu merkezi bir eğitim sistemi vardır. Açıkça ifade edilmesi

gerekirse vatandaşlık hakkındaki siyasi liderlerin söylemleri hala öğretmenler tarafından uygulanıyor. Bu çalışmada Küreselleşen güçlerin oluşturduğu bir ortamda, öğretmenler vatandaşlığı nasıl anlıyor? sorusuna cevap aranmıştır. Bu makale, sosyal bilgiler öğretmenlerinin Singapur okullarındaki vatandaşlık anlayışlarını anlatıyor. Çalışmada, sekiz öğretmenin anlayışlarına derinlik kazandırmak için niteliksel bir vaka çalışması yaklaşımı kullanılmıştır. Bulgular, milliyetçi, sosyal olarak ilgili ve kişilere yönelik tutumlarda yer alan kimlik, katılım, ulusun geçmişinin farkındalığı ve düşünen vatandaş gibi dört temayı ortaya çıkardı. Bu bulguların, Singapur'da sıkı kontrollere rağmen katı, kuralcı veya homojen olmayan bir vatandaşlık eğitimi manzarası yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Başaran, (2007) tarafından yapılan ilköğretim okullarında vatandaşlık ve insan hakları eğitimi programının uygulanışına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesinin amaçlandığı çalışmada, aynı zamanda bu konuda öneriler geliştirmek hedeflenmiştir. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmanın katılımcılarını Edirne İli Merkez İlçedeki ilköğretim okullarında görev yapan, amaçlı örneklem yöntemi ile belirlenmiş sosyal bilgiler öğretmenleri oluşturmuştur. Araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler ile toplanmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Çözümlemede araştırmanın alt problemleri çerçevesinde temalar oluşturulmuş ve bu temalar yardımı ile öğretmenlerin konu ile ilgili görüş ve önerileri elde edilmiştir. Araştırmada, sosyal bilgiler öğretmenleri Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitim programında hedefler, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme konularında bir takım sorunlar yaşadığını belirtmiş ve bu sorunların çözümüne yönelik olarak çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Öğretmenler tarafından haftalık ders saat sayısının 2 saate çıkartılması durumunda öğrencilere konuların tamamının verilebileceğini ve planlanan tüm davranışların kazandırılabilceğini belirtmektedirler. Görüşme yapılan öğretmenlerin hedefler boyutunda karşılaştıkları sorunlara ait çözüm önerilerinde ise konuların daha basit olarak hazırlanması gerektiği belirtilmektedir.

Üste'nin (2007) gerçekleştirdiği insan hakları eğitimi ve ilköğretimdeki önemi adlı çalışmasında, insan hakları ve demokrasinin önemi ve bu iki kavramın nasıl birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca, evrensellik boyutunda ve siyasal anlamda insan hakları açıklanmıştır. Özellikle, temel eğitimin

verildiği ilköğretimde insan hakları eğitiminin nasıl olması gerektiği ve insan hakları eğitimi verilirken nelere dikkat edilmesi gerektiği ile ilgili konular işlenmiştir. Alan taraması yapılarak, siyasal anlamda görüşleri oluşum aşamasında bulunan beşinci sınıf öğrencileri ile anket yapılmıştır. Anket sonuçları çalışma içinde değerlendirilmiştir. Öğrencilerin insan hakları konusunda görüşleri alınmış ve ilköğretimde insan hakları konusunun okullarda ele alınış biçiminin boyutları üzerinde durulmuştur.

Osler ve Starkley'in (2006) yaptıkları çalışmada 1995'ten beri İngiltere'de okullarda yürütülen demokratik vatandaşlık eğitimi üzerine akademik literatürün sentezini sunmaktadırlar. Crick raporunun yayınlanmasından sonra 2002 yılında vatandaşlık eğitimi, yasal bir konu olarak ortaöğretime verilmiştir. Demokratik vatandaşlık eğitiminde son zamanlarda yapılan paralel girişimler, Birleşik Krallık'ta, Avrupa'da ve uluslararası alanda yer almaktadır. Bu makalede, demokratik vatandaşlık eğitiminin rolünü, hem siyasi hem de uluslararası bağlamlarda ulusal politika gelişimlerini belirleyen ve demokratik vatandaşlık eğitiminin temelini oluşturan ilkeler olarak insan hakları konusunda artan uluslararası fikir birliğini oluşturan siyasi sorunlara yanıt verme rolünü incelemektedir. Araştırmada bazı temel temalar tanımlanmıştır: Küresel ve kozmopolit vatandaşlık, vatandaş olarak çocuklar, demokratik okullaşma, öğrencilerin vatandaşlık ve demokrasi anlayışları, okul ve toplulukların tamamlayıcı rolleri, Avrupa vatandaşlığı ve okul düzeyinde demokratik vatandaşlık eğitimi uygulamasının pratiklikleri üzerinde durulmuştur. Araştırmanın literatürdeki boşlukları tanımladığı düşünülmektedir.

Yüksel'in (2006) tez çalışmasında, Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi dersinde duyuşsal davranış özelliklerini kazanmada öyküleri ders aracı olarak kullanmanın etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmada ön test - son test kontrol gruplu deneme modeli kullanılmıştır. Çalışma 2005-2006 eğitim-öğretim yılı, İstanbul ili Mustafa Kemal İlköğretim okulu 7. sınıflarından seçilen 66 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma için seçilen "Etik ve İnsan Hakları" ünitesi kontrol grubunu oluşturan 33 öğrenciyle geleneksel ders araçları kullanılarak, deney grubunu oluşturan 33 öğrenciyle ise geleneksel ders araçlarının yanında öykülerin ders aracı olarak kullanılmasıyla işlenmiştir. Araştırmacı tarafından Etik ve İnsan Hakları ünitesi ile ilgili duyuşsal davranışlara erişiyi belirlemek amacıyla hazırlanan öyküler

ile Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersine yönelik hazırlanan Tutum Ölçeği, her iki gruba ünitenin işlenmesinden önce ön test ünitenin işlenmesinden sonra son test olarak uygulanılmıştır. Deney grubuna ayrıca Öğrenci Görüşleri Anketi uygulanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde SPSS/PC program kullanılmış; “t” test, içerik analizi, frekans, yüzde hesaplamaları yapılmıştır. Verilerden elde edilen sonuçlarda öykülerin ders aracı olarak kullanılmasının Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin öğretiminde; duyuşsal davranış özellikleri kazanmayı anlamlı derecede artırdığı, öğrencilerde vatandaşlık ve insan hakları eğitimine yönelik olumlu tutum oluşturduğu saptanmıştır. Öykülerin ders aracı olarak kullanıldığı Vatandaşlık ve insan Hakları Eğitimi dersinde; öğrencilerin hoşlanma, farkına varma, ilgi çekme, istek duyma, kendini daha rahat hissetme, kişiliğine katma, hatırlama, zihninde canlandırabilme, öğrendikleriyle bağ kurma konularında duyuşsal davranış özellikleri bakımından kendilerini daha da yeterli olarak gördüklerini ortaya koymaktadır.

Osler ve Starkey (2003) yaptıkları çalışmada vatandaşlığın tartışmalı bir kavram olduğundan, vatandaşlık eğitiminin de bir tartışma alanı olduğundan bahsetmişlerdir. Makale, ulusal vatandaşlık için eğitimin sınırlarını araştırmakta ve genellikle vatandaşlık eğitimi haklı göstermede sunulan modelleri yansıtmaktadır. Politik kuramcı David Held’in uluslararası demokrasi modelini genişleten yazarlar, uluslararası vatandaşlık eğitimi öneriyorlar. Vatandaşlık eğitiminin yerel, ulusal, bölgesel ve küresel sorunları ele aldığına dikkat çekerek, küreselleşme bağlamında vatandaşlık eğitimi özelliklerini araştırıyorlar. Böyle bir bakış açısı, gençlerin giderek daha çeşitli yerel topluluklarda ve birbirine bağlı bir dünyada birlikte yaşamaya hazırlanmalarında kritik öneme sahiptir. Yazarlar, Birleşik Karalık’taki Leicester çok kültürlü topluluklarda yaşayan gençlerle yapılan araştırmaları, toplumun algılarını ve sivil katılım düzeylerini araştırmak için çalışmalar gerçekleştirmektedirler. Bu gençlerin çoklu kimliklerini ve sadakatlerini araştırıyorlar ve bireysel ve toplumsal vatandaşlık için öğrenim alanlarını belirliyorlar. Bu bulgulara dayanarak makale, uluslararası vatandaşlık için yeniden kavramsallaştırılmış bir eğitimin, barış, insan hakları, demokrasi ve kalkınmayı ele alması gerektiği, gençleri yerelden dünyaya kadar her düzeyde bir fark yaratacak şekilde donatılması gerektiği sonucuna varmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmada kullanılan yöntem, verilerin toplanmasında kullanılan veri toplama aracı, verilerin analizinde kullanılan analiz yöntemi, araştırmanın deseni, araştırmanın katılımcılarından bahsedilecektir.

1. ARAŞTIRMANIN DESENİ

Araştırmada, nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilim araştırma deseninin amacı, bireylerin bir olguya ilişkin yaşantılarını, algılarını ve bunlara yüklediği anlamları ortaya çıkarmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Olgu-bilim deseniyle yapılan araştırmalarda veri kaynakları araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışa vurabilecek veya yansıtabilecek bireyler ya da gruplardır (Büyüköztürk vd., 2015). İlkokulda İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersini sınıf öğretmenleri okutmaktadır. Bu dersle ilgili tüm yaşantılar, algılar ve odaklanılan olguların tümünü sınıf öğretmenleri yaşamaktadır. Bu nedenle araştırmada, derse yönelik olguları en iyi aktarabilecek grup olarak nitelendirilen sınıf öğretmenleri ile çalışılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin derse yönelik olguları, ortak yaşantıları nitel araştırma yöntemi ile belirlenmeye ve yorumlanarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN KATILIMCILARI

Araştırmanın katılımcılarını, 2016-2017 eğitim öğretim yılında Afyonkarahisar ili, ilçeleri ve köy-kasabalarında görev yapan 13'ü kadın, 17'si erkek 30 sınıf öğretmeni oluşturmuştur. Araştırmanın katılımcılarının belirlenmesinde amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçsal örneklemede, araştırma için seçilen durumlar, daha fazla bilgi sağlayacağı ve aydınlatıcı olduğu için seçilir (Christensen, Johnson ve Turner, 2015). Bir araştırmada gözlem birimleri belli niteliklere sahip kişiler, olaylar nesneler ya da durumlardan oluşturulabilir. Böyle durumlarda ölçütü karşılayan birimler örnekleme alınır (Büyüköztürk vd., 2015). Nitel bir analiz için önceden belirlenmiş ölçütlerin karakteristik özelliklerini gösteren veri sistemindeki tüm durumlar derinlemesine

incelenmektedir (Bütün ve Demir, 2014). Katılımcılar belirlenirken İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin 4.sınıfta okutuluyor olması sebebiyle 4.sınıf okutan sınıf öğretmenlerinin seçilmesine dikkat edilmiş ve 30 sınıf öğretmeni de 4.sınıf okutan sınıf öğretmenlerinden seçilmiştir. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin kişisel özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Demografik Bilgileri

Değişken		f	%
Cinsiyet	Kadın	13	43.3
	Erkek	17	56.7
	Toplam	30	100
Kıdem	0-5 yıl	3	10
	6-10 yıl	7	23.3
	11-15 yıl	7	23.3
	16- 20 yıl	10	33.4
	21 yıl ve üzeri	3	10
	Toplam	30	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan 30 sınıf öğretmeninden 13’ü kadın, 17’si erkektir. 13 sınıf öğretmeni 16 yıl ve üstünde mesleki kıdeme sahiptir. 11-15 yıl arası ve 6-10 yıl arası görev yapan sınıf öğretmenleri ise 7’şer kişiden oluşmakta; 0-5 yıl arası görev yapan sınıf öğretmenlerinin ise 3 kişi olduğu görülmektedir.

3. VERİ TOPLAMA ARACI

Araştırmada 11 açık uçlu sorudan oluşan yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın veri toplama aracı geliştirilmeden önce literatür taraması yapılmış, 4. sınıfta okutulan İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin programı ve kapsamı gözden geçirilmiş ve tüm boyutlarıyla ele alınmıştır.

3.1. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA ARACININ, VERİ ANALİZLERİNİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Veri toplama aracının taslağı oluşturulduktan sonra görüşme formundaki soruların kapsam geçerliliğini belirlemek amacıyla sosyal bilgiler ve eğitim bilimleri alanında çalışmalar yapan dört uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Gelen öneriler üzerine gerekli düzenlemeler ve eklemeler yapılmıştır. Görüşme formundaki

soruların anlaşılabilirliğini belirlemek amacıyla iki sınıf öğretmeni ile pilot uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulamalar veri toplama aracının geliştirilme sürecinde ve 4. sınıf öğretmenleri ile ortalama 15 dk'lık görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonucunda formda yer alan 2 sorunun anlaşılmasında problem yaşandığı ve alınan cevapların net olmadığı görülmüş ve bu sorular görüşme formundan çıkarılmıştır. Alınan uzman görüşleri ve yapılan pilot uygulamalar sonucunda bazı sorularda daha anlaşılır olması amacıyla cümle kurgularında değişiklikler yapılmıştır. Eklenen sorular ise İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programının geneline, öğretim programında yer alan İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi kazanımlarına, ölçme ve değerlendirme tekniklerine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin alınması amacıyla yöneltilecek sorular olarak belirlenmiştir. Yapılan düzenlemeler ve eklemeler sonucunda veri toplama aracının amaca hizmet ettiği belirlenip uygulanmaya başlanmıştır.

İlk görüşmelerden sonra “katılımcı kontrolü (membercheck)” uygulaması gerçekleştirilmiştir. Sonuçların geçerliği, kaliteli nitel araştırmanın temel dayanağıdır. Katılımcı kontrolü, sonuçların geçerliğini keşfetmek için bir yöntemdir. Veriler veya sonuçlar, katılımcıların verdiği bilgiler ile doğruluk gösteriyor mu kontrol etmek için katılımcılara geri gönderilir. Bu basit raporlama ile katılımcı vermiş olduğu bilgilerin araştırmada yer verilen yorumlamalarını kabul etmeyebilir (Birt, Scott, Cavers, Campbell ve Walter, 2016). Bir geçerlilik artırma uygulaması olan katılımcı kontrolü, verilerin toplandığı katılımcılara tekrar ulaşarak, görüşme kayıtları ve o zamana kadar yapılan analizler hakkında geri bildirim dayanan bir uygulamadır. Katılımcı kontrolünde amaç araştırmacının katılımcıların söylediği şeyleri kendi ön bilgileri veya önyargıları nedeniyle yanlış anlama ve yorumlama ihtimalini ortadan kaldırmaktır (Merriam, 2013, Maxwell, 2005, akt. Gezer 2016). Katılımcı kontrolü (member-check), nitel araştırmada önemli bir doğrulama yöntemi olarak belirtilmektedir. Genel olarak, bir araştırmacının katılımcının öznelliğini tespit etmek amacıyla katılımcı kontrolü kullanılır. Bununla birlikte, bazı teorisyenler, nitel araştırmalar için öncelikli bir amaç olarak düşünülmesi gerektiğinden söz etmektedirler (Koelsch, 2013). Araştırmada, toplanan verilerin dökümü ve temel düzeyde verilerin analizi gerçekleştirilmiştir. Anlaşılamayan noktalar not alınmış ve daha sonra katılımcılardan randevu alınarak yapılan dökümler ve gerçekleştirilen

analizler katılımcılarla paylaşılmıştır. Sunulan veriler katılımcılar tarafından kontrol edilerek anlaşılamayan sorular tekrar sorulmuş, yer almasını istemedikleri veriler araştırmadan çıkarılmış ve araştırmacı tarafından anlaşılamayan noktalar tekrar sorularak katılımcılardan cevaplar alınmış ve veriler teyit edilerek katılımcı kontrolü gerçekleştirilmiştir. Ek 2’de katılımcılarla yapılan görüşmelerin tarihleri ve süreleri verilmiştir.

4. VERİLERİN TOPLANMA SÜRECİ

Veri toplama aşamasına geçilmeden Afyonkarahisar İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden gerekli izin alınmıştır (Ek.1). Görüşmeler bizzat araştırmacının kendisi tarafından gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanma süreci 20.04.2017 tarihinde başlayıp 08.06.2017 tarihinde sona ermiştir. İlkokul 4. sınıfta görev yapan 30 sınıf öğretmeni ile gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilen görüşmelerde, katılımcıların izni dâhilinde veriler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Katılımcıların gerçek kimlikleri kullanılmamış ve her katılımcıya bir kod adı verilmiştir. Görüşmelerde yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğinin sağlamış olduğu kolaylıklar sayesinde sorulara derinlemesine cevaplar alınmaya çalışılmış ve süreç bu şekilde tamamlanmıştır.

5. VERİLERİN ANALİZİ VE ARAŞTIRMACININ ROLÜ

Verilerin analizinde, içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde, araştırmada ulaşılan veriler derin bir çözümlemeye tabi tutularak kavram ve temalara ulaşılır. İçerik analizi sürecinde veriler kodlanır, belirlenen kodlar tema, alt tema ve kategorilere göre gruplandırılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Ses kayıt cihazı ile kaydedilen görüşmeler araştırmacı tarafından word’e aktarılmıştır. Daha sonra iki araştırmacı birbirinden bağımsız bir şekilde her bir soru için ön kodlamalar yapmışlardır. Daha sonra ise ortak olarak işaretlenen maddeler ile tema, alt temalar ve kategoriler oluşturulmuştur. Burada araştırmacı ve uzman tarafından aynı anda işaretlenmiş ya da işaretlenmemiş maddeler “görüş birliği” olarak kabul edilir. Araştırmacı veya uzmanın aynı soru için farklı görüş belirttikleri tema ve alt temalar “görüş ayrılığı” olarak kabul edilir. Araştırmanın güvenirliği, Miles ve Hubberman’ın (Miles ve Hubermann, 1994), $[Görüş\ birliği / (Görüş\ birliği + Görüş\ ayrılığı) \times 100]$ formülü kullanılarak hesaplanır. Eğer güvenirlik %70’in altında

çıkarsa maddeler üzerinde yeniden çalışmak gerekiyor; güvenilirlik %70'in üstünde çıkarsa güvenilirlik sağlanmış demektir. Araştırmada görüşme sorularının uyuşum yüzdeleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. *Görüşme Sorularının Uyuşum Yüzdeleri*

Sorular	Uyuşum Yüzdeleri (%)
1.	88.8
2.	100
3.	91.6
4.	91.6
5.	100
6.	100
7.	88.8
8.	88.8
9.	90.9
10.	89.4
Toplam	92.9

Tablo 2'de de görüldüğü gibi araştırmada uyuşum yüzdesi hesaplanmış ve kodlayıcılar arası uyum yüzdesi yaklaşık %92.9 bulunmuştur. Bu sonuç %70'ten büyük olduğu için analiz sonuçları güvenilir kabul edilmiştir.

Araştırmacı, Sınıf Öğretmenliği lisans programından mezun olmuş ve Sınıf Öğretmenliği alanında yüksek lisans yapmaktadır. Araştırmacının nitel araştırma geçmişi, lisans öğrenimi sırasında aldığı “Bilimsel Araştırma Yöntemleri” dersiyle başlamıştır. Yüksek lisans öğrenimi sırasında almış olduğu “Bilimsel Araştırma Yöntemleri I ve II” ve Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri” dersleri ve bu derslerde nitel araştırma yöntem ve desenleri ilgili yapmış olduğu çalışmalar araştırmacının nitel araştırmalara yönelik bilgi ve deneyimlerine büyük

katkı sağlamıştır. Araştırmacının İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi ile ilgili deneyimi 4. sınıf öğretmeni iken okuttuğu İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersidir. Araştırmacı, araştırma alanına girerken, bilimsel etik kurallar çerçevesinde hareket etmiştir. Katılımcıların güvenliğine zarar verecek tüm davranışlardan kaçınmıştır.

Araştırmacı, görüşmeler sırasında karşılıklı güven duygusunu sağlayabilmek için, katılımcılara karşı açık ve kibar davranmıştır. Görüşmelerde onları zor durumda bırakacak tutum ve davranışlardan kaçınmıştır. Görüşmeler esnasında onları yönlendirecek sorular sormamaya özen göstermiştir. Görüşmeler, derslerin bölünmemesi amacıyla katılımcıların dersleri bittikten sonra ve görüşmelerin rahat gerçekleştirilebileceği bir ortamda yapılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1. BULGULAR

Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkökul programında yer alması ile ilgili görüşleri “İlkokulda Olmalı ve İlkokulda Olmamalı” şeklinde iki alt temada ele alınmıştır. Sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu bu dersin ilkökul programında yer almasını belirtirken, bazıları da ilkökulda yer almaması gerektiğini ifade etmiştir. Analizler sonucunda ortaya çıkan “İlkokulda Olmalı ve İlkokulda Olmamalı” alt temaları Tablo 3’te sunulmuş ve ardından bu alt temalara ve kategorilere ilişkin doğrudan alıntılara ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 3. Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinin İlkokul Programında Yer Alması ile İlgili Görüşleri

Tema	Alt tema	Kategoriler	f
İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkökulda yer alması ile ilgili görüşler	İlkokulda olmalı	İnsan hakları ile ilgili önemli kavranmaların öğrenilmesi	10
		İnsan hakları ile ilgili önemli değerlerin öğrenilmesi	7
		Çocukların farklı bakış açılarını öğrenmesi	3
		Çocukların sosyal etkileşimlerinin artması	1
	İlkokulda olmamalı	İlkokuldaki diğer derslerde bu derse ait bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılıyor olması	3
		Öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun olmaması	2
		Kitaptaki kelimelerin ağır ve konuların soyut olması	2

Tablo 3’ te görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin üçte ikisinden fazlası İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokul programında yer alması gerektiğini belirtmiştir. Öğretmenler öğrencilerin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi ile ilgili önemli bilgi, beceri ve değerleri öğrenmesi, farklı bakış açılarını öğrenmesi ve sosyal etkileşimlerinin artmasından dolayı bu ders ilkokul programında yer almalıdır şeklinde ifade etmişlerdir. Bazı sınıf öğretmenleri ise bu dersin içerisindeki kavramların ağır olması ve öğrencilerin anlamakta zorluk çekmesinden dolayı, ayrıca bu derse ait bilgi, beceri ve değerlere zaten diğer derslerde de yer veriliyor olmasından dolayı ilkokullarda İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin olmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Öğrencilerin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ile ilgili önemli bilgi, beceri ve değerler kazandığını katılımcılardan Mustafa öğretmen “*İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokullarda yer alması geleceğimiz açısından, çocuklarımız açısından; gerçek anlamda demokrasinin ne olduğunun, bundan daha öte insan haklarının ne olduğunun öğretilmesi açısından çok önemlidir.*” şeklinde, Veli Öğretmen “*İnsan Hakları dersinin 4. sınıfta ders olarak konulmasını uygun görüyorum. Çocukların adalet, eşitlik, kurallara uyma, kurallara riayet etme; kurallara uymayan kişilerin yaşadığı sorunlar hakkında çocuklar yeterince bilgileniyor bana göre uygundur.*” diye ifade etmiştir. Oğuz öğretmen ise “*Çocukların demokrasi, empati gibi birçok kavramları öğrenmesi açısından olumlu olduğunu düşünüyorum. Mesela çocuklar aralarındaki sorunları şiddet yoluyla çözme taraftarı ama biz bu dersle bunların çözüm olmayacağını gayet güzel işliyoruz. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin müfredata konulması bu bakımdan güzel bir olay.*” görüşleriyle belirtmiştir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin çocuklara farklı bakış açısı kazandırdığını katılımcılardan Büşra öğretmen “*Olumlu buluyorum. Çocukların farklı bakış açıları edindiğini ve gerekli olduğunu düşünüyorum.*” sözleriyle belirtmiştir.

Öğrencilerin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ile sosyal etkileşimlerinin arttığını katılımcılardan Tuğçe öğretmen “*Kesinlikle yer alması gereken bir program öğrencilerin özellikle birbirleri ile sosyal olarak etkileşimini*

sağlıyor. Duyarlı olmalarını sağlıyor o yüzden gerekli olduğunu düşünüyorum.” sözleriyle belirtmiştir.

İlkokuldaki diğer derslerde bu derse ait bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılıyor olmasından dolayı ilkokullarda İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin olmaması gerektiğini katılımcılardan Selma öğretmen *“Çok gerekli olduğunu düşünmüyorum. Bazı derslerde Sosyal Bilimler ve Hayat Bilgisi dersinde zaten çeşitli konuların içinde yer aldığı için ayrı bir ders olması çok da gerekli gelmiyor bana.”* sözleriyle vurgulamıştır.

Dersin içerisindeki kavramların ağır olması ve öğrencilerin anlamakta zorluk çekmesinden dolayı ilkokullarda İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin olmaması gerektiğini katılımcılardan Taner öğretmen *“Bu dersin kavramları daha çok soyut kavramları içerdiği için çocukların da yaşının küçük olduğu için ilkokul öğrencileri için uygun olmadığını düşünüyorum. Daha üst sınıflarda okutulması daha yararlı olacaktır. Çünkü çocuklar anlamakta güçlük çekiyorlar. Bu ders içerisinde verilen kazanımları biz diğer derslerde aktarıyoruz.”* sözleriyle görüşlerini belirtmiştir.

Elde edilen verilerden hareketle İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokul programında yer alması genel anlamda olumlu karşılanmaktadır. Bu derse ait insan hakları, vatandaşlık, demokrasi, eşitlik vb. kavramların; sevgi, saygı, adalet, sorumluluk vb. gibi değerlerin öğrenilmesi açısından, öğrencilerin sosyalleşmesi ve farklı bakış açıları geliştirmesi yönlerinden dersin katkısı olduğu ifade edilmektedir. Dersin ilkokul düzeyine uygun olmadığını ifade eden sınıf öğretmenleri ise öğrencilerin düzeyinden, bu derste verilen kavramların diğer dersler içerisinde zaten veriliyor olmasından ve dersin sunulmuş şekli olarak kitabın dilinin ağır, konuların soyut olmasından dolayı İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokul programında yer alması ile ilgili olumsuz görüş belirtmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programında yer alan kazanımlara ilişkin görüşleri üç alt temada ele alınmıştır. Analizler sonucunda ortaya çıkan alt tema ve kategoriler Tablo 4’te sunulmuş ve ardından doğrudan alıntılara ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 4. Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Kazanımlara İlişkin Görüşleri

Tema	Alt Tema	Kategoriler	f
Kazanımlara yönelik görüşler	Olumlu Görüşler	Kazanımlar yeterli ve seviyelerine uygun	19
		Kazanımlar öğrencilerin seviyelerine uygun değil	5
	Olumsuz Görüşler	Kazanımlara göre verilen ders saati yeterli değil	5
		Kazanımlar bilgi düzeyinde	1
		Kazanımlar sadeleştirilmeli	5
	Öneriler	Kazanımların sayısı azaltılmalı	2

Tablo 4’te görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi öğretim programında yer alan kazanımlara ilişkin görüşleri “kazanımlara yönelik görüşler” temasında; “olumlu görüşler”, “olumsuz görüşler” ve “öneriler” alt temasında ele alınmıştır. Sınıf öğretmenlerinin üçte ikisi “programda yer alan kazanımları yeterli buluyorum.” şeklinde cevap vermişlerdir. Bazı öğretmenler ise kazanımların sadeleştirilmesi gerektiğini, öğrencilerin seviyelerine uygun olmadığını belirtmişlerdir. Kazanımlara yönelik olumlu görüşlerde sınıf öğretmenleri kazanımların yeterli olduğunu; olumsuz görüşlerde ise bazı kazanımların öğrencilerin seviyelerinin üzerinde olduğunu ve bu kazanımların verileceği ders saatlerinin az olduğunu belirtmişlerdir. Kazanımlara yönelik önerilerde ise kazanımların sadeleştirilmesi ve sayısının azaltılması gerektiğine yönelik önerilerde bulunmuşlardır.

Dersin kazanımlarının sayısına ve öğrenci seviyesine uygunluğu açısından olumlu görüşlerini belirten öğretmenlerden yapılan alıntılarda Ahmet öğretmen “Yeterli olduğunu düşünüyorum açıkçası. Çok fazla derin değil, çocukların anlayacağı tarzda zaten hikâyeleştirilmiş bir şekilde anlatıldığı için çocuklara, çocukların anlayacağı tarzda, anlayacağı düzeyde kazanımlar olduğunu düşünüyorum.”, Veli öğretmen “Bizim ünite planlarımızdaki kazanımlar kitabımızda bulunan hikâyeler ve hikâyelerin sonunda bulunan soru-cevaplar birbirini bütünliyor. Bütünlediği için hem öğrencilerimiz için faydalı olmuş oluyor hem de programın 4. sınıfa uygun olduğunu gösteriyor.” ve Adil öğretmen ise “Genelde

çocuğun anlayabileceği düzeyde diye düşünüyorum. Anlatılan hikâyeden yola çıkarak akılda kalıcı oluyor.” şeklinde görüş belirtmiştir.

Dersin kazanımlarının sayısına, ders saatine göre ve öğrenci seviyesine uygunluğu açısından olumsuz görüşlerini belirten öğretmenlerden yapılan alıntılarda Esra öğretmen *“Kazanımlar çok fazla, azaltılması gerekiyor. Kazanımlar daha çok ortaokul düzeyi için uygun olduğunu düşünüyorum. O yüzden basitleştirilmeli diye düşünüyorum.”*, Kadir öğretmen *“Bu derste geçen kazanımlar soyut ve çok fazla yoğun onun için sadeleştirilmeli diye düşünüyorum.”* Burhan öğretmen *“Kazanımlar mutlaka var ama çok az ve çocuğun düzeyine göre çok yüksek seviyede.”* ve Elif öğretmen *“Mesela bazı kazanımlarda süresi azken bazı kazanımlar daha çok almış zorluk derecesine göre ayarlanamamış.”* şeklinde belirtmişlerdir.

Dersin kazanımlarına ilişkin önerilerini belirten öğretmenlerden yapılan alıntılarda, kazanımların sade ve güncel konularla ilgili olmasını Zuhâl öğretmen *“Biz bunu hazırlık olarak yapıyoruz bunu anladığım kadarıyla çocukları hazırlıyoruz. Kazanımlar iyi ama biraz daha hafifletilebilir. Biraz daha kendi yaşantılarıyla ilgili konular daha çok yer alsa daha çok basitleştirilir.”*, dersin kazanımlarının sadeleştirilmesi gerektiğini Ramazan öğretmen *“Bence düzeye uygun olarak hazırlanması gerekir.”* Diye belirtirken Mustafa öğretmen *“Sadeleştirilirse bu kazanımlar gerçekten çocukların bunlara ihtiyaçları var.”* şeklinde belirtmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokul öğrencilerine yararlarına ilişkin görüşleri “Bilgi, Beceri, Tutum ve Değerler Açısından” üç alt temada ele alınmıştır. Analizler sonucunda ortaya çıkan “Bilgi açısından”, “Beceri açısından” ve “Tutum ve Değerler açısından” alt temaları Tablo 5’te sunulmuş ve ardından bu alt tema ve kategorilere ilişkin doğrudan alıntılara ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 5. Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinin Yararlarına İlişkin Görüşleri

Tema	Alt tema	Kategoriler	f
İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin yararları	Bilgi açısından	İnsan hakları ve demokrasi hakkında bilgi sahibi olma	7
		İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ile ilgili hakların önemli olduğunu anlama	6
		İnsan hakları ve demokrasiye ait bilgi, beceri ve değerlerin küçük yaşlarda kazandırılmasının kolay olması	3
		Öğrenme öğretme sürecinde hikâyelerden yararlanıldığı için öğrenilenlerin kalıcılığının sağlanması	3
		İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ile ilgili hakların neden korunması gerektiği bilincine varma ve ona göre davranma	2
		İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde öğrenilenlerin bilgi, beceri ve değerleri davranışlarına yansıtma	6
	Tutum ve Değerler açısından	Yaşadığı toplumun değerlerini anlama ve ona göre davranma	2
		İnsan haklarının korunup uygulanmasıyla ilgili farkındalık, duyarlılık, bilinç, düşünce, tutum ve davranış kazandırma	1

Tablo 5’ te görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin neredeyse tamamı İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkökul öğrencileri için yararlı olduğunu belirtmişlerdir. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin insan hakları ve demokrasi hakkında bilgi sahibi olmayı sağladığı, insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi gibi kavramların küçük yaşlarda öğretilmesinin kolay olması ve bu kavram ve değerlerin öğretiminin hikâyelerle yapılıyor olmasını sınıf öğretmenleri yararlı bulduklarını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde insan hakları, vatandaşlık vb. kavramlarda bilgi sahibi olduğunu Adil öğretmen *“İlla ki yararlı sonuçta çocuk buradaki kavramları görüyor eşitlik, özgürlük, hak, demokrasi vs. çocuk haklarını öğreniyor. Mesela çocuklara bir şey yapacağını söylediğiniz zaman ‘Hayır yapamazsın benim böyle böyle haklarım var’ diyor. Böylece bu kavramlar küçük yaşta kafalarına yerleşiyor.”*, Merve öğretmen *“Kesinlikle yararlıdır çünkü dediğim gibi hani eğitim ailede başlıyor diyoruz biz bazı şeyler aileden öğrenerek geliyor, bazı şeyler çevreden ve toplumdan öğrenerek geliyor. Yani insan hakları da toplumu ilgilendiren bir konu yani bunları mutlaka birebir kendilerinde ve çevresinde uygulayarak öğreniyor çocuklar özellikle hak, haksızlık, adalet, eşitlik bu tarz konular çok gündeme geliyor. Çocukların bunları yerinde ve anlamlı bir şekilde kullanmaları lazım.”*, Beyza öğretmen *“Yararlıdır. Biraz önce de söylediğim gibi bizim zaten kullandığımız bir şey insan hakları. Biz insan olduğumuza göre ve bizim haklarımız olduğuna göre bunları kullanıp kullanmadığımıza; nasıl kullanırsak daha doğru olur, insanlarla nasıl daha iyi iletişime geçebiliriz bunu bilmek açısından önemli olduğunu ve yararlı olduğunu düşünüyorum.”* şeklinde ifade etmişlerdir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi ile ilgili hakların önemli olduğunu anlama açısından yararlı olduğunu Tayfun öğretmen *“Tabi ki yararlıdır. Çocuk küçük yaşlardan bu yana haklarının ne olduğunu bilecek tabi bunun yanında sorumluluklarını da öğrenmiş olacak. İnsanlar bazen haklarını biliyorlardır; ama sorumluluklarını bilmiyorlar. Biz insanlar biraz işimize geldiği gibi hareket ediyoruz. Biz çocuklara insan hakları verirken sorumluluklarının da önemli olduğunu, bunların da verilmesi gerektiği kanaatindeyiz; veriyoruz da. Tabi ilkokul çağlarında hatta daha öncelerden verilmesi lazım. İlkokula gitmeyen bir çocuğun bile evde bir yaşama hakkının, bir oyun hakkının, beslenme hakkının olabildiğini bilmesi lazım. Dünyada şu anda yaşananları görecektir olursak bebek yaştaki çocukların yaşama hakkı elinden alınıyor. Bu da bizi üzüyor tabi ki. Biz, büyüklerimiz, bazen dünya liderleri bile bunu gözden geçiriyor. Başkalarının yaşam hakkını çok rahatlıkla ellerinden alabiliyorlar.”* şeklinde ifade etmiştir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasiye ait kavramların küçük yaşlarda kazandırılmasının kolay olması açısından yararlı olduğunu Fatih öğretmen

“Yararlıdır, çünkü bu yaşta vermek gerekiyor. Daha sonra almaları çok zor olacaktır. Yaşları geçmiş olabilir.” diyerek ifade etmiştir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin hikâyeler aracılığıyla ilkokul öğrencilerine aktarılıyor olmasından dolayı yararlı olduğunu ise Elif öğretmen *“Kesinlikle yararlı olduğunu düşünüyorum. Ders hikâyelerle aktarılıyor, oradaki her kavramı algılayamıyor olabilirler ama teması, içeriği hoşlarına gidiyor.”*, Ahmet öğretmen *“...okullara dağıtılan İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi kitaplarının içindeki hikâyelerin çocuklara yararlı olduğunu düşünüyorum. Ders verici nitelikte olduğundan dolayı çocuklar zaten bu hikâyeleri pür dikkat dinliyorlar. Bizim burada öğretmen olarak amacımız şu: çocuklara kavramların iyi bir şekilde öğretilmesinden ziyade derste verilen, ders kitaplarında anlatılan hikâyelerin çocuklar tarafından iyi bir şekilde anlaşılıp hayatlarına uyarlamalarını sağlamak.”* şeklinde belirtmişlerdir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde öğrenilenlerin bilgi, beceri ve değerleri davranışlarına yansıtma açısından yararlı olduğunu Betül öğretmen *“Yararlıdır, özellikle 4. sınıfta yaşlarına uygun olarak gelişimleri açısından karşılaştıkları bir olayda haksızlık yapıldı, hile yapıldı sürekli bu düşünceleri ve yorumları var onları yenmek açısından bilgi düzeyi olarak güzeldi.”* Büşra öğretmen *“Yararlıdır. Küçük yaşta hak, sorumluluk, özgürlük gibi kavramları tanıyorlar ve bunu günlük yaşamda uygulayabiliyorlar.”* şeklinde ifade etmişlerdir.

Sınıf öğretmenleri; İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokul öğrencileri için yararlı olduğunu düşünmektedir. Bilgi, beceri ve tutum ve değerler açısından dersin yararlarını belirten katılımcılar; derse ait kavramların farkına varma, bunları önemseme ve hayatlarına uyarlama anlamında önemli katkı sağladığını ifade etmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde kullandıkları yöntem ve teknikler, elde edilen verilerden hareketle “Geleneksel Yöntem ve Teknikler” ve “Yapılandırmacı Uygulamalar” olmak üzere iki alt temada ele alınmıştır. Sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu geleneksel yöntem ve teknikleri kullandıklarını belirtmişlerdir. Yapılandırmacı uygulamalara yer veren öğretmenler

ise katılımcıların üçte birini oluşturmuştur. Bu veriler Tablo 6’da sunulmuş ve ardından doğrudan alıntılara ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 6. *Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinde Kullandıkları Yöntem ve Teknikler*

Tema	Alt tema	Kategori	f
Kullanılan yöntem ve teknikler	Geleneksel yöntem ve teknikler	Soru-cevap	19
		Düz Anlatım	15
		Okuma	9
		Beyin fırtınası	2
	Yapılandırmacı uygulamalar	Drama	20
		Örnek olay	12
		Güncel yaşamla bağlantı kurdurma	12
		Tartışma	2
		Gezi-gözlem-inceleme	1

Tablo 6’da görüldüğü gibi sınıf öğretmenleri İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde geleneksel yöntem ve teknikler sınıflandırmasında yer alan soru-cevap, düz anlatım, okuma ve beyin fırtınası yöntem ve tekniklerine başvurmuşlardır. Yapılandırmacı uygulama olarak ise sınıflarında örnek olay, güncel yaşamla ilişki kurma, drama, tartışma ve gezi-gözlem-inceleme yöntemlerini kullandıklarını belirtmişlerdir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersini işlerken geleneksel yöntem ve Tekniklerden yararlandığını Ahmet öğretmen “*Dediğim gibi hani 1.sınıftan beri yaptığımız, öğretmenin kitaptaki hikâyeyi okuması, öğrencilerin dinlemesi ve bunun sonucunda soru-cevap şeklinde dersin işlenmesi.*”, Mevlüt öğretmen “*Genellikle bu dersi işlerken Türkçe dersine çok benziyor yani elimizdeki kaynaklar ve imkânlar doğrultusunda okuma, karşılıklı konuşma, soru-cevap şeklinde geçiyor daha çok bunu yapabiliyoruz bunun dışına çıkamıyoruz.*”, Oğuz öğretmen “*Oradaki okuma parçalarını okuyoruz ve soruları sorarak beyin fırtınası şeklinde siz olsaydınız ne yapardınız, sizce doğru mu gibi sorular yönelterek soru-cevap yöntemlerini kullanarak öğrencilerin yorum yapmasını istiyorum.*”, Elif öğretmen “*Biz okuyoruz*

önce normalde sonra o hikâyeye ilgili sorular yöneltiyorum soru-cevap genellikle o şekilde işliyoruz. Hikâye okuyoruz ve üzerinde konuşuyoruz açıkçası.” şeklinde belirtmişlerdir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yapılandırmacı uygulama olan dramadan yararlandığını Mustafa öğretmen “*Eşitlik konusunda yaptığımız bir etkinlik var. Klasiktir ama boy sıralamasına göre uzun, orta ve en kısa boylu öğrencileri yan yana getirdim. Altlarına aynı yükseklikte tabure koydum dışarıya bakmalarını söyledim. Eşit olarak tabure vermiş olmama rağmen uzun tam görebiliyor, orta boylu zor da olsa görebiliyor, kısa boylu olan ise hiç göremiyordu. Biz burada eşitlik ve adalet kavramını işlemiş olduk. Eşitlik ve adalet kavramlarının birbirinin aynısı olmadığını öğrenmiş olduk ve çocuklar bunu çok sevdi çok eğlenceli bir ders olmuştu ve kalıcı öğrenme gerçekleşmiş olmuştu. Tabi burada öğrenilen konuların diğer derslere de etkisi katkısı var. Eşit davranışlarından ziyade adaletli davranma konusunda çocuklara verilmiş oldu.”*, Hülya öğretmen “*Hikâyeleri ben okuyorum daha sonra hikâyeyi canlandırmaya çalışıyoruz. Konuyu o şekilde soru cevap yöntemi ile bitiriyoruz.”*, Veli öğretmen “*Genellikle sınıflarda oynayabileceğimiz/oyunlaştırabileceğimiz olayları adalet eşitlik kavramları kurallara uyma, kurallara uyulmadığı zaman insanların başına neler gelebileceğini biz oynayarak sınıf içerisinde oyunlaştırarak konuları işliyoruz.”* şeklinde belirtmişlerdir. Bazı sınıf öğretmenleri sınıf başkanlığı seçimini gerçek seçim atmosferinde gerçekleştirerek öğrencilerin seçme ve seçilme hakkı olduğuna vurgu yapmış, bazıları da okul kantininde sırada beklerken arkadaşlarının haklarına saygı duyulması gerektiğini canlandırmalar yaptırarak belirtmiştir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin işlenişi sırasında kullanılan yöntem ve teknikler, “geleneksel yöntem” ve “yapılandırmacı uygulamalar” şeklinde kategorize edilse de bunları birbirinden keskin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün görünmemektedir. Kimi sınıf öğretmeni bir konuda geleneksel metotlardan yararlanırken bir başka konuda yapılandırmacı uygulamalara yer vermekte ve dersin akışına, konunun yapısına uygun olarak yöntem ve tekniğini belirlemektedir. Bu durumu Beyza öğretmen “*Bir metin var, metinle ilgili sorular var. Sürekli tartışma yöntemi var. Soru-cevap yöntemini kullanıyorum. Örnek olay yöntemini kullanıyoruz. Daha çok güncel hayatla bağlantı kuruyoruz. Siz olsaydınız ne olurdu, nasıl*

olabilirdi gibi... Metinler zaten tamamen bitmiyor düşündürerek bitiriyorlar.”, Tuğçe öğretmen “Biz genellikle soru-cevap ve drama yöntemini kullanmaya çalışıyoruz çünkü bazı konular çok ağır çocuklar için daha doğrusu kitap biraz ağır açıkçası kitaptaki hikâyeler çocukların anlayabileceği düzeyde değil. Bu nedenle okuduktan sonra ben özet geçiyorum, anlaşıyoruz daha sonra soru-cevap yöntemiyle yine konunun özüne inmeye çalışıyoruz daha sonra o konuyla ilgili günlük hayatımızdan bir drama ya da yaşadıkları bir olayı ilişkilendirmeye çalışıyorum.” şeklinde ifade etmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yararlandıkları araç gereçlere ilişkin görüşleri “Araç-gereçlerden yararlanma” ve “Araç-gereçlerden yararlanmama” şeklinde iki alt temada ele alınmıştır. Sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu kullanılan araç-gereç olarak “ders kitabı” cevabını vermişlerdir. Ders kitabının yanı sıra bilgisayar, projeksiyon ve akıllı tahta kullanımı da oldukça fazladır. Sınıf öğretmenlerinin üçte biri ise herhangi bir araç-gereçten yararlanmadığını belirtmişlerdir. Analizler sonucunda ortaya çıkan alt tema ve kategoriler Tablo 7’de sunulmuş ve ardından doğrudan alıntılara ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 7. Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinde Yararlandıkları Araç-Gereçlere İlişkin Görüşleri

Tema	Alt tema	Kategori	f
Araç gereçlere ilişkin görüşler	Araç gereçlerden yararlanma	Ders Kitabı	30
		Bilgisayar ve projeksiyon	19
		Film izletme	8
		Animasyon çizgi filminden yararlanma	5
		Reklamlardan yararlanma	2
		Kamu spotlarından yararlanma	2
		Görsellerden yararlanma	2
		Akıllı tahta	10
	Araç gereçlerden yararlanmama	İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi	11
		dersinde teknolojik araç gereçten yararlanmama	

Tablo 7’de görüldüğü gibi, görüşme yapılan sınıf öğretmenlerinin tamamı İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ders kitabından yararlandığını belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenlerinin üçte ikisi bilgisayar ve projeksiyon kullandığını söylemiştir. Bilgisayar ve projeksiyonu kullanım amaçlarını ise film izletme, animasyon ve çizgi filmlerden yararlanma, reklamlardan yararlanma, kamu spotlarından yararlanma ve görsellerden yararlanma olarak belirtmişlerdir. 10 sınıf öğretmeni akıllı tahta kullandığını belirtmiş ve 11 sınıf öğretmeni ise İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde ders kitabı dışında herhangi bir araç-gereçten yararlanmadığını belirtmiştir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yararlandığı araç-gereçleri Mustafa öğretmen *“Okullarda kullanılacak tüm teknolojik araçlardan yararlanıyorum. Akıllı tahtadan yararlanıyorum var sınıfımda aktif, projeksiyondan yararlanıyoruz var aktif. Bilgisayarımız var aktif.”*, Aykut öğretmen *“Konuyla ilgili gördüğümüz bir şey olursa bilgisayar, internet, projeksiyondan faydalanıyoruz.”*, Beyza öğretmen ise *“Akıllı tahtadan, videolardan, projeksiyon, bilgisayar; EBA’dan yararlanıyorum. Konularla ilgili uygun kısa filmler izletebiliyorum. O şekilde.”* Ramazan öğretmen *“Genellikle projeksiyon, şu anda akıllı tahta okulumuza henüz gelmedi. Bilgisayardan faydalanıyoruz. Topladığımız bilgileri USB’ye atıyoruz, paylaşmamız gerekirse çocuklarla projeksiyon vasıtasıyla yansıtıp o şekilde teknolojik aletlerden faydalanıyoruz.”*, Ozan öğretmen *“Biz genellikle projeksiyonu kullanıyorduk. İnternette o konuyla ilgili çizgi film varsa onları izletiyorum. Sunum varsa onlarla dersi çeşitlendirmeye çalışıyorduk.”* diyerek ifade etmişlerdir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde herhangi bir araç-gereçten yararlanmama nedenini ise; Ahmet öğretmen *“Elimizde devletin dağıtmış olduğu kitabın haricinde bir materyal olmadığından dolayı görselleştirme şansımızın az olduğunu düşünüyorum açıkçası. Bundan dolayı hani eğer devletimiz, MEB, TTK ders kitaplarının yanında eğer ayrı bir CD, interaktif bir CD gönderebilirlerse görselleştirebileceğimizi, bununla beraber işte bilgisayar, projeksiyon gibi araç ve gereçlerinin kullanılmasının sağlanabileceğini düşünüyorum.”*, Ali öğretmen *“Okulumuzda her imkân var fakat teknolojik araçtan çok insan hakları hayatla alakalı örnekler olduğu için ben kullanma ihtiyacı hissetmiyorum. Mesela kendini ifade oluyor eşitlik oluyor sınıfta bir örnek verebiliyoruz, evden bir örnek*

verebiliyoruz, çevreden hemen bir örnek verebiliyoruz hiç gerek de olmuyor yani. Ders itibariyle teknolojiyi kullanmaya gerek olan bir ders olmadığını düşünüyorum. Ne olur bazen mesela seçimle alakalı bir görsel olabilir faydalanılabilir ama o kadar gerekli olduğunu da düşünmüyorum.” diye belirtirken Büşra öğretmen “Teknolojik araçları çok kullanma ihtiyacımız olmuyor. Görsel anlamda merak edilen bir şey olursa ancak o zaman bilgisayar kullanabiliyoruz.” şeklinde ifade etmiştir.

Yukarıda sunulan doğrudan alıntılarda da görüleceği gibi İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde sınıf öğretmenleri projeksiyon, bilgisayar ve akıllı tahtayı sıklıkla kullandıklarını ifade etmişlerdir. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde teknolojik araç gereç kullanılmaması ise bazen okulun imkânları, bazen anlatılan konunun yapısı bazen de öğretmen inisiyatifinden kaynaklanmaktadır.

Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde kullandıkları ölçme değerlendirme tekniklerine ilişkin görüşleri incelenmiş analizler sonucunda ortaya çıkan alt tema ve kategoriler Tablo 8’de sunulmuş ve doğrudan alıntılara ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 8. Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinde Kullandıkları Ölçme Değerlendirme Tekniklerine İlişkin Görüşler

Tema	Alt Tema	Kategoriler	f
Ölçme değerlendirme teknikleri	Geleneksel ölçme değerlendirme teknikleri	Açık uçlu sorularla sınav	28
		Doğru-yanlış soruları	28
		Test	28
		Eşleştirme	28
		Boşluk doldurma	28
	Alternatif ölçme değerlendirme teknikleri	-	2

Tablo 8’de görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde kullandıkları ölçme değerlendirme teknikleri “geleneksel ölçme değerlendirme teknikleri” ve “alternatif ölçme değerlendirme teknikleri” olmak üzere 2 alt temada ele alınmıştır. Sınıf öğretmenlerinin neredeyse tamamı geleneksel ölçme değerlendirme tekniklerinden yararlandıklarını belirtmişlerdir. 2 sınıf öğretmeni ise

bu derse ait bir ölçme değerlendirme yapmadığını ve ders içi performansa bağlı değerlendirme yaptıklarını belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenleri İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde geleneksel ölçme değerlendirme tekniklerini kullandıkları görülmektedir. Ayşe öğretmen *“Biz ikişer yazılı yapıyoruz her dönem bu derste. Yazılıları da çok zor muhakkak bir şey bilin cinsinden hazırlamıyorum. Daha çok çocuğun tahmin edebileceği kendi yaşantısına uygun sorular hazırlamaya çalışıyorum. Yani okuduğu zaman öyle bir olayı ya da durumu kendisi de kafasında canlandırırsın ona göre nasıl olmalıdır diye düşünmesi lazım.”*, Tuğçe öğretmen *“Ölçme değerlendirme normal sınav yapmak zorunda olduğumuz için sınava yönelik soru-cevap veriyorum. Genellikle dediğim gibi bunları ilk önce sınıfta işliyoruz soru-cevap halinde daha sonra o konulardan o sorduğum sorulardan sınav yapıyorum. Test, açık uçlu soru ve boşluk doldurma şeklinde hepsini kullanıyoruz sınavlarda. Sözlü notu vereceksek onu da derste ki katılımından ve bu drama çalışmalarındaki kendini ifade etme becerilerine bakıyorum.”*, Filiz öğretmen *“Klasik yazılı yöntemi yapıyoruz. Doğru-yanlış, çoktan seçmeli sorular, boşluk doldurma, eşleştirme ve klasik sorular sorabiliyoruz bu şekilde.”* Belirtirken Ramazan öğretmen de *“Yazılı değerlendirme dediğimiz klasik değerlendirme kullanıyoruz. Çoktan seçmeli soru, test, doğru-yanlış, boşluk doldurma, bir konu üzerine kendi görüşlerini yazma, sözlü değerlendirme, sınıf içindeki davranışlarını değerlendirme şeklinde sayabiliriz.”*, Ali öğretmen *“Daha çok test yapıyoruz, bazen böyle parça verip ona yönelik sorular soruyorum. Yoruma dayalı sorular daha iyi olur diye düşünüyorum.”*, Mustafa öğretmen *“Biz iki tür ölçme değerlendirme yapıyoruz. Ders içi değerlendirme yapıyorum. O derste anlatılan konuyla ilgili son 10 dakika test boşluk doldurma eşleştirme konunun özelliğine göre her türlü ile değerlendirme ve geri dönüt alıyorum. Bir münazara konusu atıyoruz ortaya mesela. Eşitlik mi adalet mi, uzlaşma mı çatışma mı, siz olsaydınız ne yapardınız gibi yöntemler de kullanıyoruz. Bir diğer yöntem de film izletiyoruz ve oradan yaptıkları çıkarımları soruyoruz daha kalıcı ve daha güzel oluyor. En son olarak da bunları öğrenip öğrenmediklerini belirlemek amacıyla test yapıyoruz, ölçme değerlendirme yöntemlerimiz de bu şekilde.”*, Mevlüt öğretmen *“Her zaman yaptığımız gibi soru-cevap bu zaten en sık kullandığımız şey bunun dışında yine diğer kaynaklardan bulduğumuz testler ya da internetten bununla*

ilgili indirmiş olduğumuz çalışma yaprakları, etkinlikler, sorular vb. kullanıyoruz.” diyerek ölçme değerlendirme yöntemlerini belirtmişlerdir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde herhangi bir ölçme değerlendirme yapmayan öğretmenlerden Ahmet öğretmen *“Yani, ölçme değerlendirme araçlarını kullanmadık çünkü şöyle söyleyeyim: ilk geçen sene uygulandığı için bu ders ben açıkçası şöyle düşündüm: hani çocuklara bu kavramları ezberletmek yerine anlattığımız hikâyelerle çocuğun yaparak yaşayarak öğrenmesini sağlamayı amaçladık. Yani hikâyelerden ders çıkarmasını, görsellerden yeni bilgiler öğrenmesini sağlayarak, dersin biraz daha eğlenceli hale getirilmesini sağladık. Not konusunda da çocukları çok fazla sıkmadık.”* ve Büşra öğretmen *“Ders içerisinde öğrencilerin derse katılımı, dersin akışında sorulan sorulara verdikleri cevaplarla değerlendirme yaptım, herhangi bir sınav yapmadım.”* diyerek ölçme değerlendirme sürecini değerlendirmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ders kitabına ilişkin görüşlerini ve kitabı daha etkili hale getirmek için sunabileceği önerileri “görüşler” ve “öneriler” temalarına; “olumlu görüşler”, “olumsuz görüşler” ve “kitabın geliştirilmesine ilişkin öneriler” olmak üzere üç alt temaya ayrılarak incelenmiştir. Analizler sonucunda ortaya çıkan sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ders kitabı ile ilgili görüşleri Tablo 9’da sunulmuş ve ardından doğrudan alıntılara ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 9. Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Ders Kitabı ile İlgili Görüşleri ve Önerileri

Tema	Alt Tema	Kategoriler	f
Görüşler	Olumlu görüşler	İlgi çekici hikâyelerden yararlanılması	15
		Metinlerin sonlarında dikkat çekici soruların bulunması	7
		Farklı kültürlere ait bilgilerin verilmesi	7
		Konuyla ilgili farklı anlatımlara (şiir, hikâye vb.) yer verilmesi	4
	Olumsuz görüşler	Metinlerin öğrenci gelişim düzeyinin üstünde olması	15
		Metinlerin sonlarındaki soruların çok fazla olması ve konuyla ilgisiz sorulardan oluşması	10
		Farklı kültürlere ait bilgilerin olması	9
		Metinlerdeki kelimelerin soyut ve öğrencilerin gelişim özelliğine göre ağır olması	4
Öneriler	Ders Kitabının geliştirilmesine yönelik öneriler	Metinler çocuğun gelişimine ve günlük yaşantısına uygun olarak tasarlanmalı	15
		Farklı kültürlere, ülkelere ait konularla ilgili fotoğraflar, karikatürler vb. olmalı	7
		Öğrencilerin etkin olabileceği etkinlikler olmalı	7
		Sorular azaltılmalı ve çok soru yerine seviyeye uygun sorular sorulmalı	5
		Metinlerdeki kelimelerin öğrencilerin gelişimine uygun olarak sadeleştirilmeli ve basitleştirilmeli	4

Tablo 9’da görüldüğü gibi olumlu görüşlerde sınıf öğretmenleri, ders kitabında ilgi çekici hikâyelerden yararlanılmasını, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ders kitabında yer alan metinlerden sonra ilgi çekici soruların yer aldığını, farklı kültürlere ait bilgilerin verilmesini ve konuyla ilgili farklı anlatımlara (şiir, hikaye vb.) yer verilmesini belirtmişlerdir. Olumsuz görüşlerde ise sınıf öğretmenleri, kitapta yer alan metinlerin çocukların düzeylerinin üzerinde olduğunu, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ders kitabında yer alan metinlerden sonra gelen soruların sayısının fazla ve bu sorulardan bazılarının konuyla ilgisiz olmasını, farklı kültürlere ait bilgilerin yer almasını ve metinlerdeki kelimelerin soyut ve öğrencilerin gelişim düzeylerine göre ağır olmasını belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenleri, kitabın geliştirilmesine yönelik önerilerde ise; metinlerin çocuğun gelişimine, günlük yaşantısına uygun olarak tasarlanabileceği, farklı kültürlere, ülkelere ait bilgiler verilirken görsellere daha çok yer verilebileceği, öğrencilerin katılımını sağlayacak etkinlikler eklenebileceği, soruların azaltılması ve seviyeye

uygun soruların yer alması ve metinlerdeki kelimelerin öğrencilerin gelişimine uygun olarak sadeleştirilebileceği önerilerinde bulunmuşlardır.

Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi ders kitabı ile ilgili olumlu görüşlerine yönelik doğrudan alıntılar şu şekildedir: Ahmet öğretmen “İçeriği hakkındaki görüşüm şu: içindeki hikâyeler gayet ders verici hikâyeler, bunun haricinde bazı ülkeler ve bu ülkelerin kültürleri hakkında güzel bilgiler verilmiş.”, Ali öğretmen “Değişik kültürlerin hikâyeleri konmuş, değişik kültürleri tanıma açısından güzel. Sonunda da bazen mesela Çuvaşistan Özerk Cumhuriyeti diyor belki bir öğretmenin bile duymadığı bir yer yani Tanımış oluyoruz. Hikâyeler güzel.”, Veli öğretmen “Ben şimdiye kadar işlemiş olduğum konular üzerinde olumlu buluyorum. Bu yaştaki çocuklar için bu konular ve içeriğin yeterli olduğunu düşünüyorum.”, Beyza öğretmen “Hep okuma metni üzerine kurulmuş. Aslında bu çok iyi olmuş. Direkt bilgiyi verse çocukta somut olmazdı ama böyle hikâyede kendisini onun yerine koyuyor ve daha sonra cevaplandırıyor bence güzel olmuş.”, Adil öğretmen “Kitaptaki öyküler çok güzel çocukların ilgisini çekiyor, çocuklarda çok güzel merak uyandırıyor yani o açıdan olumlu...”, Ayşe öğretmen “Hikâyeler çok güzel çocukların ilgisini çekti zaten çok hoşlarına gitti bence gayet güzel eğlenceli...”, Filiz öğretmen “Kitap içerisindeki öyküleri çok beğendim... öyküler çok güzel ve ... Milli Eğitim’in göndermiş olduğu kitabı temel alıyoruz.”, Elif öğretmen “... ben devletin verdiği kitaptaki öyküleri çok beğendim. Çok fazla soru var ama çocuklar öykülere bayıldılar. Onlardan bir mesaj aldılar.”, Betül öğretmen “Ders kitabını beğeniyorum, ünitelerden ve işlenişten de memnunum. İnsan olmakla başladık birlikte olmaya devam ediyoruz, birlikteliği sağlamaya çalışıyoruz.”, Alper öğretmen “Daha önce de belirttiğim gibi gerçekten davranış kazandırmaya yönelik güzel masal metinleri bulunmuş ve kitaba konmuş. Çocuklarda ilgiyle izliyorlar. Ben de içeriğini beğeniyorum.”, Ozan öğretmen “İçeriği güzel, kitap akıcı hatta birkaç veliden bana telefon gelmişti çocukla beraber okuyorum diye. Oradaki hikâyeler konu anlatımına yönelik hikâyeler akıcı hikâyeler olduğu için veliler tarafından da çekici geliyor.” ve Merve öğretmen “İçeriği bence gayet yeterli. Çünkü önce metni vermiş arkasından metinle ilgili düşündürücü sorular vermiş. Hatta bazı metinler yarım bırakılmış; düşündürmek çocuğa tamamlamak için. Hatta verilen o hikâyenin hangi kültürden hangi milletten geldiği, kime ait

olduğu ile ilgili bilgiler de var, bence yeterli. Kitabın dili konusunda ise günümüz Türkçesi ile uymayan kelimeler çıkabiliyor. Öğrenciler bunları bizim aracılığımızla öğrenmiş oluyorlar.” gibi ifadeler ile kitaba dair olumlu görüşlerini aktarmışlardır.

Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi ders kitabı ile ilgili olumsuz görüşlerine yönelik doğrudan alıntılar şu şekildedir: Mustafa öğretmen “*Ders kitabının içeriği ile ilgili olarak; belki ana temaya uygun fakat işlenen konular veya metinler şu anda seviyenin çok üzerinde. Tamamen destanlarımızdan, masallarımızdan alınma bu da günümüz öğrencileri bu tip şeylerden uzak olduğu için o isimleri söylemekte anlamakta ne anlama geldiğini algılamakta çok zorluk çekiyorlar. Dersimizin büyük bir kısmını metinlerde geçen anlamını bilmedikleri kelimeleri açıklamakla geçiriyoruz. İçerik olarak öyle. Bu seviyedeki çocuklar başta okuduğunu sonda unutuyor metinler bu çocuklar için çok uzun. ...*”, Süleyman öğretmen “*Çok madde var bu çok maddeyi de çocukların cevaplandırması zor oluyor. Basit bir kitap gibi görünüyor ama açıp bakıldığı zaman bir metinle ilgili 23 tane madde var. Bu da çocuğun sıkılmasına neden oluyor.*”, Büşra öğretmen “*Hikâyeler çok yoğun diye düşünüyorum. Bazı hikâyeler çocuğun seviyelerine uygun bazıları çok masalsı biraz havada kalıyor soruları çok uzun tabi hepsini yapmak zorunda değiliz belki ama yine de insan yapmak, sormak, konuşmak istiyor. Soruları fazla uzun bu da vakit anlamında sıkıntı oluşturuyor. Hem canlandırılabilir ya da yaşayalım dediğimizde vakit yetersiz oluyor o anlamda. Ölçme değerlendirme konusunda da yönlendirici olmuyor. Adını bile duymadığımız kültürler konular olduğu için çocuklarımız zorlanabiliyor.*”, Mevlüt öğretmen “*Ders kitabının içeriği genellikle hikâyelerden oluşuyor hikâyelerin ana fikri konuyla kazanımlarla falan uygun ama çok havada kalıyor. Diğer derslerde olduğu gibi bir Matematik bir Fen Bilimleri derslerinde olduğu gibi direkt yararlanabildiğimiz bir kaynak değil. Düşünelim tartışalım bölümündeki sorular da çok mantıklı sorular değil bence.*”, Tayfun öğretmen “*Ben diğer okullara dağıtılan kitaplardan inceleme fırsatı buldum. Hikâyeleştirilerek aslında güzel düşünülmüş ama bizim kendi efsane ya da hikâyelerimizden alınmamış çok eskiden kalma Orta Asya Türklerinde yaşamı anlatan oranın çocukların bile bilmediği söylemekte zorlandığı isimlerle hikâyeler okuttuk. Yani anlamakta bile zorlandılar.*”, Aykut öğretmen “*... Öğrencilerin hikâyeyi okuması anlaması sonra o hikâyeden sonuç çıkarması insan hakları ile ilgili*

kişilik hakları ile ilgili demokrasi ile ilgili sonuç çıkarması biraz zor geldi.”, Esra öğretmen “İçerikte doğruluk, dürüstlük, vatan sevgisi vb. değerler var. Ama net değil. Ekstradan açıklama yapmam gerekiyor. Bazen çocuk bu metinde vatan sevgisini anlatıyor diyemiyor. ...”, Hülya öğretmen “Kitap ağır. Özellikle bilgi edinelim kısmı ağır ve hikâyeler de bizim ülkemiz yerine başka ülkelerin hikâyelerine yer verilmiş.” ve Kadir öğretmen “İçeriği bence sınıf seviyesine göre biraz ağır, anlaşılması zor konular var. Özellikle ders kitabında geçen konuların ağır olması, uzun olması çocukların anlayabilmesini engelliyor ve çok fazla değerlendirme kısmı yok. Devamlı okuma ve soru sorma olduğu için çocuk da belirli seviyelerde cevaplar verebiliyor. Bizim elimizde yeterli materyal olmadığı zaman ders biraz daha tekdüze geçiyor. Bu da çocukların anlamasını zorlaştırıyor.” şeklinde ifadeler ile kitaba dair olumsuz düşüncelerini dile getirmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi ders kitabını daha etkili hale getirmek için önerilerine dair doğrudan alıntılar şu şekildedir: Büşra öğretmen “Çocukların yaşantısına uygun hikâyeler olursa daha iyi olacağını düşünüyorum hem de sorun çözme becerilerini geliştirecektir günlük hayatta.”, Aykut öğretmen “...hikâyelerin çocuğun anlayacağı şekilde düzenlenmesi gerekir.”, Burhan öğretmen “Görsele önem vermeleri lazım ayrıca metinler kısaltılarak yabancı kelimelerden arındırılmalıdır. Soru sayıları da azaltılırsa daha güzel olacağını düşünüyorum.”, Oğuz öğretmen “... dilini sadeleştirmek gerekiyor. Öğrencinin seviyesine inmesi lazım. Bir de benim gördüğüm bazı parçalar sonuca ulaşmadan yarıda kalmış. Bunların tamamlanması çocuklar için daha faydalı olur çünkü onlar da bekliyorlar “Acaba bundan sonra ne olacak?” diyerek beklenti içinde kalıyor.”, Sema öğretmen “Etkili hale gelmesi için konu başlıklarının düzenli bir şekilde konuyla ilgili olarak soru-cevaplarla anlatılması gerekir. Sadece hikâye yazılmış ve öylece bırakılmış.”, Betül öğretmen “Kitabı etkili hale getirmede günlük hayattan örnekler, güncelleşme. Masal çocuğun yaşına çok uygun, masalı bugüne getirmek lazım. Masalı iyi bilmesi lazım, masalın abartı olduğunu orada yaşananların hayal ürünü olduğunu çok iyi bilirse, soyuttan somuta, somuttan soyuta bunu çok iyi işlememiz gerekiyor. O konuda örnekler olursa güzel olur.” derken Zuhal öğretmen “Kitapta güncel hayatla ilgili örnekler olsa hikâyeler güzel ama biraz daha böyle günlük yaşantılarında kullandıkları şeyler olsa mesela bir otobüse

bindiklerinde neden yaşlılara yer vermeleri gerekiyor bununla ilgili örnekler olsa daha güzel olur sanki. ... ”, Ozan öğretmen “Öneri sadece kitapta anlatılan hikâyelerdeki bazı karakterlerin isimleri yabancı geliyor çocuklara. Genelde eski Türk isimlerinden bahsedildiği için telaffuzda zorluk yaşanabiliyor. O isimler biraz daha günümüz Türkçesine yakın isimler kullanılırsa sanki daha anlaşılır olacak.”, Hülya öğretmen “Kitaptaki metinlerde Nasrettin Hoca Keloğlan gibi kahramanlarımız kullanılabilirdi. Etkinlik kısmı yok etkinlik kısmı yapılabilir.”, Kadir öğretmen “Öncelikle parçaları biraz daha kısa alırdım. Görsel öğelerle desteklerdim. Parça sonlarında çocukları çok fazla sıkmayacak şekilde ölçme değerlendirme kısımları koyardım. Bu şekilde daha zevkli hale geleceğini düşünüyorum.”, Ahmet öğretmen “... Hani hatırladığım kadarıyla sadece çizimler var orada, fotoğraf yok. O ülkeleri ve ülkelerin kültürlerini yansıtan fotoğraflar yer alabilir diye düşünüyorum.”, Selma öğretmen “Daha net bilgiler verilebilir çocuğun sezmesinin dışında tabi kendi sezgileri ile bulmaları daha doğru ama her çocuk bunu kendisi bulamıyor onun için daha net bilgilerin verilmesi gerekiyor.”, Veli öğretmen “Kitapta resim de olsa daha güzel olurdu veya kitapla ilgili cd ve görsellik olsaydı daha güzel olurdu diye düşünüyorum. Yani bizim ulaşamadığımız şeyleri cd den çocuklara aktarabilmek açısından.”, Beyza öğretmen “Bence projeler ya da aralara etkinlikler koyulabilir. Sürekli okuma-soru, okuma-soru şeklinde değil de aralara daha farklı proje grup çalışmaları yaptırılacak etkinlikler koyulabilir.” ve Filiz öğretmen “Ayrı bir ders olacaksa kılavuz kitabı olmalı, çocuğun etkinlik yapabileceği sayfalar olmalı, o sorular azaltılmalı. Okuduğunu anlamaya yönelik sorular olabilir veya çocuğun kendi düşüncelerini anlatabileceği, küçük kompozisyonlar yazabileceği, bölümler olabilir. Resim çalışması olabilir mesela. Yani bu dersi daha sevilir bir hale getirebilir. Türkçe-Sosyal Bilgiler karışımı düşünülebilir. Kitap Ortadoğu ve Arap ülkelerinde geçmiş olayları anlatıyor ve içerisinde çok fazla yabancı kelime var.” şeklinde ifadeler ile kitaba yönelik önerilerini dile getirmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşanan güçlükler ve bu güçlükler için çözüm önerilerine ilişkin görüşleri iki temada belirlenmeye çalışılmıştır. Yaşanan güçlüklerde katılımcılar ders, öğrenci, öğretmen, veli ve fiziksel ortam kaynaklı güçlükler yaşadıklarını belirtmişler ve

bunlar beş alt temada ele alınmıştır. Çözüm önerilerinde ise sınıf içi uygulamalar ve derste kullanılan kaynaklar ile ilgili önerilerde bulunmuşlardır. Çözüm önerileri de iki alt temada ele alınmış; kategoriler oluşturularak tablo 10’da sunulmuştur. Ardından doğrudan alıntılara ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 10. *Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinde Yaşanan Güçlüklerle ve Çözüm Önerilerine İlişkin Görüşleri*

Tema	Alt tema	Kategoriler	f
Yaşanan güçlükler	Ders kaynaklı	Ders içeriğinin soyut olması	14
		Ders kitabının içeriği	6
		Ders saatinin az olması	4
	Öğrenci kaynaklı	Öğrencilerin hazırbulunuşluğunun yetersizliği	7
		Öğrencilerin kavramları anlamada zorlanması	5
		Öğrenilenlerin kalıcı olmaması	2
	Öğretmen kaynaklı	Genellikle düz anlatım yönteminin kullanılması	5
		Zamanı verimli kullanamama	2
	Veli kaynaklı	Derste öğrenilenler ile ailede yaşananların çatışması	7
		Veliler ile işbirliği eksikliği	2
		Velilerin bilinçli olmaması	1
	Fiziksel ortam kaynaklı	Drama etkinliklerinin yapılacağı alan olmaması	1
Çözüm önerileri	Sınıf içi uygulamalar	Çocukların günlük yaşamlarından örnekler verme ve ilişki kurdurmaya çalışma	11
		Dramadan yararlanma	7
		Tartışma yönteminden yararlanma	5
	Kaynaklar	Kitaptaki metinleri kısaltma ve özetleme	3
		Farklı kaynaklardan yararlanma	

Tablo 10’da görüldüğü gibi İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde 24 sınıf öğretmeni en çok dersten kaynaklı sorunlar yaşadıklarını ve dersten kaynaklı sorunların ise; ders içeriğinin soyut olmasından, ders kitabının içeriğinden ve ders

saatinin az olmasından kaynaklandığını belirtmişlerdir. 14 sınıf öğretmeni öğrenci kaynaklı sorunlar yaşadıklarını, bu sorunların öğrencinin hazırbulunuşluluğundan, kavramları anlamakta zorlanmalarından ve öğrenilenlerin kalıcı olmamasından kaynaklandığını belirtmişlerdir. 7 sınıf öğretmeni derse dair güçlüklerin sınıf öğretmeninden kaynaklandığından bahsetmişler ve bu güçlüklerin genellikle düz anlatım yöntemini kullanma ve dersi işlerken zamanı yetirememeye gibi sorunlar olduğunu belirtmişlerdir. 10 sınıf öğretmeni İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşanan güçlüklerin veli kaynaklı olduğunu; derste öğretilenler-öğrenilenler ile ailede öğretilen-öğrenilenlerin çatışması, veliler ile sınıf öğretmenlerinin iş birliği eksikliği ve velilerin bilinçli olmamasından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Son olarak bir sınıf öğretmenlerini de yaşanan güçlüklerin fiziksel ortam kaynaklı olduğunu ve yeterli araç-gereç olmamasının fiziksel yetersizliğe neden olduğunu belirtmişlerdir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşanan güçlüklerin dersten kaynaklı olduğunu Oğuz öğretmen *“Şöyle söyleyeyim benim anlatım ve işleyiş konusunda gördüğüm bir güçlük yok. Yalnız çocukların katılımı çok fazla değil. Bulduğumuz çevreden de yola çıkarak çocukların böyle sözcük sayısı çok gelişmiş değil. Çocuklardan geri dönüş alabilmek için çok mücadele ediyoruz, değişik yönlerde çok fazla soru soruyoruz. Bir de kavramların birçoğu soyut kavramlar olduğu için çocuklar bunu söylemede, anlamada ve anlatmada zorluk çekiyor.”*, Ayşe öğretmen *“Şimdi derslerin arasında ben kendim için söyleyeyim fazla zaman bulamıyoruz. Bazen diğer derslerin Sosyal Bilgiler dersinin içinde geçiyor ama ben yeterince zaman ayıramadığımı düşünüyorum. Belki biraz daha ders saati fazla olabilir.”*, Mustafa öğretmen *“İnsan hakları, vatandaşlık ve demokrasi belki bunlar kategorize de edilebilir. Diğer kitaplarda var bu. Yani Türkçe 1, Türkçe 2, Türkçe 3 şeklinde konu konu dağılım yapılır. Burada da verilirken bölümler halinde olabilir. 3 bölümde diyelim ki insan hakları bir bölümde verilebilir, vatandaşlık bir bölümde verilebilir. Sorumlulukları nelerdir bir bireyin devlete karşı, toplumuna karşı, ailesine karşı, arkadaşına karşı sorumlulukları nelerdir bir vatandaşlık bilinci uyandırma adına... Demokrasi bir bölümde verilebilir. Bu konular iç içe geçtikleri için bir kez daha söylüyorum 8-10 yaşında çocuk bunları ayırt etmekte zorlanıyor. Haftada 2 saatten 72 ders saati yapar 3’e bölünüp*

verilebileceğini düşünüyorum. Bunun daha sağlıklı olacağını düşünüyorum. Belki son iki hafta bu üçünü birlikte vermek amacıyla harmanlanıp verilebilir. O şekilde daha güzel öğrenme sağlanacağını düşünüyorum. Aksi halde bunlar şu an iç içe geçmiş şekilde.” şeklinde belirtmişlerdir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşanan güçlüklerin öğrenci kaynaklı olduğunu Zuhâl öğretmen “Çocukların hazırbulunuşluk seviyelerinin düşük olduğunu düşünüyorum. Çocuk hak hukuk kavramlarını biliyor ama işin içine yasa anayasa falan girince çocuk bunları algılamakta zorlanıyor, karıştırıyor.”, Selma öğretmen “Yaş düzeylerine uygun olmamasından dolayı basit düzeyde diğer derslerin içinde geçtiği için burada da bu dersi tamamen tek başına bir ders olarak aldığımızdan işin boyutu artıyor ve daha ayrıntılı hale geliyor bu da çocukların düzeyine biraz fazla geliyor.”, Beyza öğretmen “Kaynağının hem ön bilgilerinin yetersizliği hem de hazır bulunuşluğu ile ilgili olduğunu düşünüyorum. Bir de çocukların okula başlangıç yaşlarının düşürülmüş olmasının etkileyebileceğini düşünüyorum. Örneğin: sınıfın sonuna doğru daha iyi anlamaya başladıklarını gözlemliyorum, onu da yaşa bağlıyorum.” diyerek ifade etmişlerdir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşanan güçlüklerin öğretmen kaynaklı olduğunu Ali öğretmen “Bu derste yaşanan güçlüklerin kaynağı başta öğretmen. İnsan hakları, demokrasi kavramlarını özümseyecek, yaptığı uygulamalarla da çocuğa örnek olacak.” Büşra Öğretmen “Öğretmenin bu konuda daha fazla donanımına ihtiyacı olması gerekir ve uygulamada da çocukların hak ve sorumluluk ya da diğer konularda öğrendiği şeyleri uygulama konusunda sıkıntılar çekmesi yani hayata aktarmada problemler yaşıyor.” Kadir öğretmen “Başta ilk önce İnsan Hakları dersinde öğretmenlerin yetersiz olmasından kaynaklanabilir. Öğrencilerin hazır bulunuşluklarının yetersiz olması. Derste geçen kavramların ve konuların çocukların gerçek hayatlarında bağdaştırmaktan sıkıntı çekmesinden kaynaklanıyor olabilir.” şeklinde ifade etmiştir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşanan güçlüklerin veli kaynaklı olduğunu Sema öğretmen “Eğitime ailenin katılmaması, eğitim-öğretimi ailenin desteklememesi olarak görüyorum.”, Alper öğretmen “Bu gerçekten toplumumuzda önemli bir problem. Genellikle kitaplarımız, öğretmenlerimiz, anneler

babalar hep doğru şeyi söylüyorlar ama günlük hayatta bunların tam zıttı yaşıyor. Çocuklar bu yüzden ikilem yaşıyorlar. O yüzden bunu yaparak yaşayarak; bazen de bu dersleri bir minibüste, yerine göre bir sinema salonunda, başka alanlarda da bu dersin işlenmesi açısından ben daha yararlı olacağına inanıyorum. Hem çocuklar gerçek hayatı orada görürler ve oradaki insanlarda belki o çocuklardan belki o ortamdan etkilenirler. Onlarda daha güzel davranış kazandırma yönünde davranışlarına çeki düzen verebilirler.” diyerek ifade etmiştir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşanan güçlüklerin fiziksel ortam kaynaklı olduğunu Süleyman öğretmen *“Biraz önce bahsettiğimiz gibi çocuk seviyesinin üzerinde bir de bununla ilgili fiziki alan, materyal bulma bunlarla ilgili sıkıntılar var. Örneğin bir canlandırma, bir tiyatral etkinlik gerçekleştireceğiz; sınıfımızın küçük olması da bazen buna engel olan durumlar arasında bulunabiliyor.”* şeklinde dile getirmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu kitapta verilen metinleri çocukların hayatlarına uyarlayarak çocukların anlamalarını kolaylaştırmaya yönelik etkinlikler yaptıklarını belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenleri İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde karşılaşılan güçlükleri çözmek için drama, tartışma ve güncel olaylardan yararlandıklarını belirterek derste yapılandırmacı uygulamaların daha etkili olduğunu savunmuşlardır. Bu şekilde güçlükleri ortadan kaldırmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşanan güçlükleri dramadan yararlanarak çözdüğünü Süleyman öğretmen *“Bu konuları canlandırmaya dökerek çocukların hem dersi anlamasını hem de eğlenerek zevk almalarını sağladık.”* şeklinde, güncel olaylardan yararlanarak çözdüğünü Tuğçe öğretmen *“Günlük hayatla ilişkilendirmeye çalıştım her zaman anlayabilmeleri açısından. Anlatılan konudaki ağır ise o konu ile ilgili günlük hayatta yaşadığımız bir örneği vermeye çalıştım. Bunların drama şeklinde canlandırarak çocukların anlamasını sağlıyorum.”* diyerek, ek kaynaklar kullanarak ve dramadan yararlanarak çözdüğünü Tayfun öğretmen *“Elimizden geldiği kadar dışarıdan çeşitli kaynaklardan imkânlar dâhilinde fotokopi çekerek veya çıktı alarak ya da yakın çevremizden örneklerden ya da uygulamalı olarak oyunlaştırarak okulda yaşanan bu hakların elinden alınması*

aşamasında onun yanlışını bularak fırsat eğitimi yaparak kalıcı bir şekilde öğretmeye çalıştık.” şeklinde ifade ederek çözdüklerini belirtmişlerdir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşanan güçlükleri, kitapta anlatılan olayları çocuğun hayatıyla ilişkilendirerek çözdüğünü Selma öğretmen *“Basite indirgeyerek kendi yaşantılarına uydurarak onlarında yaşayabileceği bazı olaylarla benzeştirerek o şekilde çözmeye çalıştık.”*, yine güncel olayla ilişkilendirip ve çocuğa görelilik ilkesine göre çözdüğünü Oğuz öğretmen *“Daha çok soruları örneklendirme yaparak çok kullanıyorum. Güncel hayattan o konuyla ilgili okulda, evde, sokakta nelerle karşılaşabileceklerse konuyu oraya indirgeyerek fikirlerini oradan çıkarmaya çalışıyorum.”*, drama ve günlük yaşantılardan örnekler vererek çözdüğünü Zuhale öğretmen *“Sınıfta canlandırma yaptık, evlerinden, sokakta yaşadıklarından örnekler verdik. Trafikle ilgili örnekler verdik, hastaneyle ilgili örnekler verdik, bunlarla ilgili değişik hikâyeler okuduk bu şekilde biraz daha somutlaştırmaya çalıştık.”*, diğer derslerle ve günlük hayatla ilişkilendirme yaparak çözmeye çalıştığını Kadir öğretmen *“Biraz önce söylediğimiz gibi konular çok fazla uzundu biz biraz daha konuları kısaltarak çocuklara aktarmaya çalıştık. Günlük hayattan destekleyici örnekler verdim. Onun haricinde diğer işlediğimiz derslerde buna benzer konular varsa onları ilişkilendirmeye çalıştım. Bu şekilde güçlükleri aşmaya çalıştım.”*, dramadan yararlanarak çözdüğünü Taner öğretmen *“Kendi bilgim çerçevesinde çocuklara açıklamalar yapıyorum. Bunun dışında drama etkinlikleriyle de çocuklar daha iyi anlıyorlar. Onun dışında dediğim gibi film izleterek çözüyoruz.”*, Esra öğretmen *“Normalde metinleri çocuğun kendisinin okuması gerekiyor ama metinleri ben okuyorum kendim anlatıyorum.”* şeklinde ifade etmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin daha etkili olması için önerilere yönelik görüşleri incelendiğinde, “öğretmenlere yönelik öneriler”, “İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersine yönelik öneriler”, “ders kitabına yönelik öneriler”, “velilere yönelik öneriler” ve “fiziksel olanaklara yönelik öneriler” olmak üzere 5 alt temada ele alınmıştır. Sınıf öğretmenlerinin üçte birine yakını verilmesi gereken kazanımların sadeleştirilmesi gerektiğini ve öğrencilerin dikkatini çeken içeriğe yer verilerek zenginleştirilebileceğini ifade etmişlerdir.

Analizler sonucunda ortaya çıkan alt tema ve kategoriler Tablo 11’de sunulmuş ve ardından doğrudan alıntılara ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 11. *Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersinin Daha Etkili Olması için Önerilere Yönelik Görüşleri*

Tema	Alt tema	Kategori	f
Öneriler	Öğretmenlere yönelik öneriler	Öğrenci merkezli etkinlikler düzenlemeli	8
		Gezi gözlem inceleme yöntemi kullanmalı	2
		Sınıfa uzman kişiler davet etmeli	2
		Derse planlı bir şekilde girmeli	2
		Programı incelemeli	2
	İHVD dersine yönelik öneriler	İHVD dersi ayrı bir ders olarak olmamalı	5
		Sosyal bilgiler dersinde ayrı bir ünite olarak verilmeli	2
		Hayat bilgisi dersinde verilmeli	1
	Ders kitabına yönelik öneriler	Güncel yaşamdan konulara yer vermeli	5
		Hikâyelerdeki kavramlar öğrencilerin gelişim özelliğine uygun olmalı	5
	Velilere yönelik öneriler	Veliler ilgili olmalı	5
		Okulda öğrenilenlere yönelik veliler destek vermeli	2
	Fiziksel olanaklara yönelik öneriler	Çeşitli araç gereçler sağlanmalı (Filmler, animasyonlar, kamu spotları, dergiler vb.)	1

Tablo 11’de görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin daha etkili olması için önerilere yönelik görüşleri 5 alt temada toplanmıştır. Az sayıda sınıf öğretmeni İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ayrı ders olarak okutulmaması gerektiğini düşünse de; bu düşüncede olmayan sınıf öğretmenleri ise bu dersin işlenme sürecinde öğrenci merkezli uygulamalara yer verilmesi gerektiğini, gezi-gözlem-inceleme yönteminin kullanılmasını, güncel yaşamdan konulara yer verilmesi gerektiğini, derse karşı velilerin ilgili olmasının gerektiği ve ders işleme sürecinde kullanılmak üzere çeşitli araç gereçler temin edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Çok az sayıda öğretmen ise İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ders öğretim programını okumadığını belirtmiştir.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin daha etkili hale getirilmesi için, sınıf öğretmenlerinin önerileri şu şekildedir: derste yaparak yaşayarak öğrenme,

gezi-gözlem yoluyla öğrenme ve İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersine ait kavramlara hakim insanların tecrübelerini aktarmaları yoluyla öğrenme imkanı sunulabileceğini Mustafa öğretmen “*Bu derste öğrenilenler ile öğrencilerin birebir temas halinde olması gerekir yani yaparak yaşayarak öğrenmeleri gerekir. İlçede bir insan hakları komisyonu var adliye binasında. İsterim ki öğrencilerle birlikte (psikolojisini ne kadar etkiler etkilemez ayrı bir konu) bu konuya bakan (insan hakları konusuna) savcı beyle çocuklarımı konuşturmak isterim. Ceza savcısıyla ceza hâkimiyle senede en az bir ders saatlik, çocukların anlayabileceği dilden çocuklara anlatmasını isterim. Onlardan insanlar kanunlar önünde eşittir ve bize intikal ettiğinde de biz de adaleti uyguluyoruz gibi ifadeler duymak isteriz. Yani, uygun olan konulardan gezi-gözlem-inceleme yöntemi ile uygulama yapılabilmesi sağlanabilir. Örneğin demokrasi kavramı ile ilgili olarak siyasi partilerin tarafsız olmak kaydıyla il genel meclis üyesi ile A,B veya C kişisi fark etmez. Ondan demokrasinin nasıl işlediği ile ilgili bilgi alabiliriz. Veya çok uç bir fikir de olabilir belki ama bir milletvekilinden konferans niteliğinde ders alınabilir ve eğitim ayağına onları da dâhil edebiliriz.*”, şeklinde ifade etmiştir. Kitapla ilgili önerisini Aykut öğretmen “*... kitapta görseller çok az, anlatılanlar yazılanlar şekil itibariyle çocuğun anlayacağı şekilde değil; baya üzerinde. Görseller arttırılabilir bir de konular basitleştirilebilir.*”, şeklinde ifade ederken; kitaptaki metinlerin çok uzun olduğunu, konuların ağır olduğunu Esra öğretmen “*Metinler kısaltılabilir. Değerler eğitimi net verilebilir. Somutlaştırılabilir ve soyut konular çıkartılabilir. Ayrıca İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi kavramlarının bir arada verilmesini de doğru buluyorum.*” şeklinde ifade etmektedir. Yine yaparak yaşayarak öğrenme ortamı sunulması gerektiğini, bu derste kazandırılması gereken hedef davranışların, kitaba bağlı kalınmadan toplumda halkın içinde de kazandırılması gerektiğini, derste düz anlatım metodu yerine farklı yöntem ve materyallerin kullanılması gerektiğini, ailelerin rolünü Alper öğretmen “*... yaparak yaşayarak daha değişik alanlarda halkın içinde zaman zaman bu etkinliklerin, faaliyetlerin yapılması daha faydalı olacaktır diye düşünüyorum. Sade kitaba bağlı kalmamak şartıyla çeşitli yarışmalarla, oyunlarla, etkinliklerle akıllı tahta, bilgisayar, sunumlar vb. onlarla desteklenmesi gerektiğine inanıyorum. ... Çocuk doğumundan itibaren ailenin daha sonraki yıllarda anaokulu ve diğer sınıflarda diğer büyüklerinin kazandırması*

gereken şeyler.” şeklinde ifade etmiştir. Kitap içeriğinin yetersiz olduğunu ve geliştirilmesi gerektiğini Mevlüt öğretmen “Bu konuda kitaplardaki içerik yetersizdir bunlar geliştirilmelidir düşüncem bu.” şeklinde dile getirilmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersiyle ilgili hizmet içi eğitime yönelik görüşleri alındığında katılımcıların on yedisi hizmet içi eğitime olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılar derste kullanılacak yeni yöntem ve tekniklere ilişkin, dersteki bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmasına yönelik eğitime ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır.

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersini işlemeden önce hizmet içi eğitime hangi durumlarda ihtiyaç duyduklarını Ali öğretmen *“Yani bazen bazı sorularda biz de ne cevap vereceğimizi şaşırtıyoruz. Şu an aklıma gelen bir konu yok ama mesela bir keresinde adalet eşitlik kavramı geçtiğinde somut örnekler olmadığından altını doldurmakta zorlanmıştım işin gerçeği böyle.”*, Burhan öğretmen *“Mutlaka ek bilgi lazım oluyor bize, bilgi olarak sınırlı olduğumuzu ve daha fazla materyale ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. Görsellerle ve videolarla destelenirse daha faydalı olabilir.”*, Tuğçe öğretmen ise *“Açıkçası insan hakları ile ilgili bir eğitim alınabilir. Mesela biz okuldan mezun olurken böyle bir ders yoktu ve biz bunun eğitimini almadık. Beden eğitimi, resim, müzik vs. bunlarının hepsinin eğitimini aldık ama bunun eğitimini almadık. Bu müfredatı nasıl işlememiz gerektiği ile ilgili bir eğitim alınabilir.”*, Sema öğretmen *“Evet, öncelikle program yok bir kılavuz olması gerektiğini düşünüyorum. Kitabımız geç geldiği için biz kafamızda işler gibi işliyoruz.”*, Filiz öğretmen *“Bunu ayrı bir ders olarak veriyorsa Milli Eğitim, bunun kılavuz kitabını da yapmalı. Mesela ben Matematiğin kılavuz kitabını kullanıyorum, Sosyal Bilgilerin kullanıyorum, Türkçeyi kullanıyorum. Nerede ne vermem gerekiyor, hangi konuya girip girmemem gerektiğini çok güzel anlatıyor. Madem böyle bir şey yapılmış bunun da yapılması gerekir. Yani bir çalışma kitabı olmalı, etkinlikleri olmalı, çok güzel bir ders kitabı var içindeki hikâyeler çok güzel Ömer Hayyam tarzı hikâyeler var çocuklar onlara bayılıyorlar, hikâyenin sonunu merak ediyorlar. Sonuç olarak ben bir kılavuz kitap olmasını isterdim.”* şeklinde belirtmişlerdir.

Elde edilen verilerden hareketle sınıf öğretmenleri, dersin nasıl işleneceğini ve ne zaman hangi konunun anlatılması gerektiğini gösteren bir kılavuz kitap olabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca derse dair hizmet içi eğitimler verilebileceği ve öğretmenin bu şekilde donanımlı bir hale gelebileceğini düşündükleri görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde bulgulara ve yorumlara dayalı olarak sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Araştırmada ilkokulda okutulan İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersine yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi sayesinde insan hakları, vatandaşlık, hak, hukuk, adalet, eşitlik, uzlaş, demokrasi vb. kavramların daha küçük yaşlardayken öğrenmenin bireylere önemli katkılar sağlayacağını vurgulamışlardır. Ayrıca ilerleyen dönemde bu kavramları benimseme ve hayata uygulamakta kolaylıklar sağlayacağı konusunda görüşler belirtmişlerdir. Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokulda yer almasının uygun olduğunu vurguladıkları görülmüştür. Eğitimin ve eğitimcilerin, özellikle de çocuklarla ilgili olarak, bir sosyal sorumluluğu vardır. Birincisi, onların kendi haklarının ve başkalarının haklarının farkında olmalarını sağlamak için insan haklarının savunulması ve eğitiminin verilmesidir. İkinci olarak, çocuklarda hem gerekli bilginin kazanılması, becerinin geliştirilmesi hem de çocukluktan itibaren çocukların demokratik becerilere sahip bir insan olarak yetiştirilmesi için okul, hakların eğitiminde ayrıcalıklı bir alan olarak kabul edilmelidir (Araujo ve Afonso, 2018). İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin 4. sınıfta okutulması genel olarak öğrencilere faydalı olacaktır (Toprak ve Demir, 2017). İnsan hakları ile demokrasi birbiri ile ayrılmaz parçalardır. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi eğitimi, okul öncesi eğitimle başlamalı ve her eğitim aşamasında gerektiği kadar verilmelidir (Üste, 2007). Araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda da ilkokullarda İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin verilmesinin önemli olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Er, Ünal ve Özmen (2013) 8. sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin 4. sınıfa alınmasına ilişkin görüşler üzerine bir araştırma adlı çalışmasında katılımcılar “Vatandaşlık ve demokrasi kavramları ile erken tanışır” ve “Vatandaşlık ve demokrasi bilinci erken yaşlarda kazanılır” şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Hayal ve Sağlam (2015), sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokul 4. sınıfta yer almasına ilişkin görüşleri adlı çalışmalarında, sınıf öğretmenlerinin bağımsız bir ders olarak İnsan Hakları,

Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokul 4. sınıfta yer almasının doğru bir uygulama olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma sonuçlarının birbiriyle uyumlu olduğu söylenebilir.

Sınıf öğretmenleri İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programında yer alan kazanımlarla ilgili olarak; kazanımların sayı olarak yeterli olduğunu ama içeriğinde birtakım düzenlemeler ile iyileştirmeler yapılabileceği fikrinde birleşmektedirler. Kazanımların öğrencilerin seviyelerine uygun şekilde ve bilgi düzeyinden beceri, tutum ve değer düzeyinde davranışlar kazandırmaya yönelik olarak yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Toprak ve Demir (2017) araştırmalarında, kazanım sayısı ve kapsamının fazla olmasına rağmen bu ders için ayrılan ders süresinin yetersiz olduğunu vurgulamışlardır. Kazanım sayısının fazla olmasının aynı zamanda ders kitabına yansımından dolayı dersin işlenmesini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Başaran (2007), tarafından yapılan çalışmada öğretmenler, öğretim programında yer alan kazanım sayısının çok fazla olmasının belirlenen hedeflere ulaşmayı zorlaştırdığını belirtmektedir. Belirlenen kazanımların kazandırılması ve içeriğin ders sürecinde tamamlanabilmesinde öğretmenlere sağlanan ders saati sayısı yeterli değildir. Bu bağlamda yapılabilecek düzenlemelerle öğretim programında yer alan kazanım sayısı azaltılabilir ya da kazanımların öğrenciler tarafından edinilebilmesi için ders saati arttırılabilir.

Sınıf öğretmenleri tarafından İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin faydalarına ilişkin olarak; insan hakları ile ilgili kavram ve değerlerin öğrenilmesi, öğrencilerin farklı bakış açıları edinmeleri ve sosyal etkileşimlerinin artması gibi katkılar sağlayacağı belirtilmiştir. Lohrenscheit (2002), tarafından yapılan çalışmada, insan hakları eğitimi aracılığıyla demokrasi, adalet, özgürlük, dayanışma, barış, onur, haklar ve sorumluluk kavramlarına ilişkin bir anlayış ve duyarlılık geliştirildiği belirtilmiştir (Akt. Aslan & Aybek, 2018). Gürel (2016), sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin ilkokul 4. sınıf İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersine yönelik görüşlerini belirledikleri çalışmada öğretmenler; bireylerin bilinçli, uyumlu, hayata hazır, demokratik değerlere sahip, saygılı, çözüm odaklı, karşılaştığı problemleri çözebilen, sorumlu ve haklarını bilen yurttaş olarak yetiştirilmelerinin ancak vatandaşlık eğitimi ile mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca yapılan araştırmada katılımcılar İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi

dersinin ilkökul öğrencileri için bilgi, beceri, tutum ve değer açısından son derece önemli olduğunu vurgulamışlardır. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin küçük yaşlarda veriliyor olmasının bu derse ait bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kolay öğrenilmesini sağladığı vurgulanmıştır.

Sınıf öğretmenleri İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde eskiden kalan bir alışkanlık olarak bazen geleneksel yöntem ve tekniklerini, çoğunlukla ise yapılandırmacı uygulamaları kullandıklarını belirtmişlerdir. Her derste olduğu gibi İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde de geleneksel yöntemler, öğrencilere düşünme ve düşündüğünü ifade etme, tartışmalara katılma gibi davranışlar sergilemeye fırsat vermez. Bunun yerine öğrenciyi aktif kılan, öğrendiklerini davranışa dönüştürebilen ve yaparak-yaşayarak öğrenme fırsatı sunabilen yöntemler kullanılması İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi eğitiminin başarıya ulaşmasında kilit rol oynamaktadır (Oğuşgil, 2008). Bu dersin sadece bilgi boyutunda öğrenilenlerle kalmaması, öğrenilen bilgilerin beceri, tutum ve davranışa dönüştürülmesi için ders sürecinde öğrencilerin aktif kılınması gerekmektedir. İnsan hakları eğitiminde ilkeler düz anlatım yoluyla değil; değerler eğitimi ile birlikte ve oyunlar, hikâyeler, etkinlikler ve uygulamalar ile kazandırılmalıdır (Araujo ve Afonso, 2018). İnsan hakları eğitiminin sadece müfredata bağlı olarak yürütülmesinin kalıcı bir öğrenme sağlamada yetersiz kalacağını, bunun yerine öğrenciyi aktif kılan uygulamalara dayalı etkinliklerle öğretme sürecinin yürütülmesinin daha faydalı olacağını ifade etmektedir (Patel, 2012). Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinde soru-cevap yönteminin kullanıldığı dersler, öğrenciler tarafından sıkıcı bulunmaktadır. Öğretmenler ise Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinde öğrenilen bilgilerin uygulamaya aktarılamadan unutulduğunu belirtmişlerdir. Bu sonuçlardan hareketle, öğrenci merkezli etkin öğretim tekniklerinden yararlanılması, öğrencilere öğrendiklerini uygulama olanağı sunulması, öğrencilerin vatandaşlık kazanımlarının alternatif değerlendirme teknikleri ile çok yönlü değerlendirilmesi önerilerinde bulunmuştur (Ersoy, 2016). İnsan hakları eğitiminde drama, örnek olay, gezi-gözlem ve mümkün olduğunca öğrencinin aktif olduğu yöntem ve teknikler kullanılması gerekmektedir. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi eğitimi alanında çalışan eğitimcilerin büyük bir bölümü de son dönemlerde; rol yaptırma, tartışma, benzetim, öyküleme ve

drama gibi sanatsal etkinlikleri de içeren yaşamaya dönük stratejiler üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Böylelikle etkinlik merkezli eğitim, öğrencilerin günlük yaşamlarında kullanmaları gereken becerileri geliştirerek sergilemelerine yardımcı olabilir (Yeşil, 2004). İlkokul çağlarında İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ile ilgili öğrendikleri kavramları yaparak, yaşayarak veya çeşitli etkinliklerle öğrenen bireylerin gelecekte de bu kavramların kazandırdığı değerleri hayatlarına uyarlamaları kolaylaşacaktır. Toplumların demokratik değerleri ve yaşana bilirlilikleri daha da artacaktır.

Katılımcılar İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi için hizmet içi eğitimler verilmesini ve ders esnasında kullanılmak üzere bir kılavuz kitabın bulunması gerektiğini vurgulamışlardır. Araştırmanın bu bulgusu Kaymakçı (2015), tarafından yapılan araştırma ile örtüşmektedir. Aynı araştırmada, 93 katılımcının çoğunluğu ilkokul 4. sınıfta okutulacak İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi için hizmet-içi eğitime ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Bu bulgulardan hareketle, dersin de yeni bir ders olması sebebiyle katılımcılar ders hakkında bilgilendirilmeyi, derste kullanılacak araç-gereç konusunda biraz daha fazla imkanlar sunulması gerektiğini ve bu şekilde dersin daha da verimli hale gelebileceğini düşünmektedirler.

Sınıf öğretmenleri İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde, çoğunlukla ders kitabını kullanmaktadırlar. Ders kitabı dışında farklı araç-gereçler de kullanmaktadırlar. Fakat bu araç-gereçleri az kullanmaktadırlar. Bu araç-gereçlerin başında internet, bilgisayar ve akıllı tahta gelmektedir. Sınıf öğretmenleri bilgisayar ve akıllı tahtayı konuyla ilgili görsellerden, kamu spotlarından, videolardan ve filmlerden yararlanmak amacıyla kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler, internetten İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi konularında proje çalışmalarına katılabilirler. Böylece, öğrenciler düşüncelerini dile getirme özgürlüğünü kullanıp karar alma süreçlerine katıldıkları için katılım becerilerini geliştirmiş olurlar. Karagözoğlu (2017), yaptığı çalışmada İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi öğretim sürecinde güncel gazete haberlerinden yararlanmanın öğrenciler üzerinde etkili ve öğrenmeyi kolaylaştırdığı sonucuna ulaşmıştır. Topkaya (2014), İHVD dersinde eğitici çizgi roman gibi kaynaklardan yararlanmanın öğrencilerin başarılarını, derse yönelik tutumlarını ve demokratik algılarını olumlu yönde

etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Öğretmenler, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi eğitiminde, ulusal ve uluslararası belge, slayt, film, video, grafik, afiş ve poster gibi görsel araçlardan yararlanabilirler. Ayrıca radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçları kolaylıkla kullanılabilir (Ersoy, 2007).

Sınıf öğretmenleri İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde ölçme değerlendirmede geleneksel değerlendirme tekniklerini kullandıklarını belirtmişlerdir. Açık uçlu, doğru-yanlış, test, eşleştirme ve boşluk doldurma soruları ile öğrencilerin bilgi düzeyinde yoklandığı sınavlar gerçekleştirilmektedir. Balbağ, Bayır ve Ersoy'un (2017) yaptıkları araştırmada da, öğretmenlerin öğrencileri geleneksel değerlendirme teknikleri ile değerlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Geleneksel ölçme değerlendirme teknikleri demokrasi ve vatandaşlık dersi değerlerinin ne derecede kazanıldığını belirlemede yetersiz kalabilir ve sadece sonuç odaklı değerlendirme yapılabilir. Bunun yanında süreci de değerlendirme olanağı sunan alternatif ölçme değerlendirme teknikleri de muhakkak kullanılmalıdır. Alternatif ölçme değerlendirme tekniklerinden portfolyo, kullanımıyla öğrencinin bireysel gelişimini ve eğitimin başlangıç ve sonucu arasındaki farkı görmek mümkün olur. Öğrencinin durumu hakkında ailesini ve diğer öğretmenlerini bilgilendirmede de kolaylık sağlar. Akran değerlendirme ile öğrenciler birbirilerinden bilgi alışverişi sağlarlar. Öğrenciler öz denetim ve öz eleştiri yapabilmeleri için öz değerlendirmeye tabii tutulabilir. Öğretmenin değerlendirmesine ek olarak öğrenci ve akran değerlendirilmesi yapılması, öğrencinin kendini değerlendirmesi yaşam boyu öğrenme ve etkili vatandaşlık için gerekli olan kendini yönlendirme becerilerinin gelişmesine de olanak sağlar (Ersoy, 2007). Tanılayıcı dallanmış ağaç, yapılandırılmış grid, kelime ilişkilendirme ve performans değerlendirme de günümüzde kullanılan alternatif ölçme değerlendirme tekniklerindendir. Bunlar da bu derste kullanılabilir.

Sınıf öğretmenleri İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ders kitabıyla ilgili görüşlerini belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenleri, ders kitaplarında ilgi çekici hikâyeler ve sorulardan yararlanılmasını, farklı kültürlere ait bilgilere yer verilmesini olumlu karşıladıklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar ise ders kitabındaki metinlerin öğrencilerin düzeylerinin üstünde olduğunu, konu sonlarında yer alan soruların çok fazla olduğunu ve soyut kavramların fazla olduğunu dile getirmişlerdir.

Aslan ve Aybek (2018), tarafından yapılan çalışmada öğretim programında yer alan kazanımların ve ders kitaplarında yer alan hikâyelerin öğrenci seviyelerine uygun olmadığı belirtilmiştir. Toprak ve Demir (2017) gerçekleştirdikleri araştırmada, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ders kitaplarında yer alan adalet, eşitlik, empati vb. gibi somut olmayan kelimelerin, zihinsel gelişim açısından somut işlemler döneminde yer alan öğrencilere öğretilmesinin zorluğunu vurgulamışlardır. Ayrıca kitapta yer alan birçok sözcüğün öğrenciler tarafından anlamının bilinmediği, sözcüklerin anlaşılmasının öğrenci yaş grubuna bağlı olarak çok zor olduğu, konu sonlarında yer alan soruların çok fazla olduğu sonucunu ortaya koymuşlardır. İyi hazırlanmış bir ders kitabı, hem öğretmen hem de öğrenci için yararlıdır. Öğretmen için yararlıdır, çünkü öğretmenin öğretim etkinliklerine büyük ölçüde yön verir, ona yardım eder. Bu açıdan ders kitabı eğitim bilimi bakımından, öğretmenin en önemli öğretim kılavuzu değerindedir. Ders kitabı öğrenci için yararlıdır, çünkü çocuğun o güne kadar kazandığı öğretim yaşantılarının sentezinin yapılmasına ve yeni öğrenme yaşantıları kazanmasına yardım eder. İyi hazırlanmış bir ders kitabı, iyi bir öğretmen kadar faydalı ve gereklidir (Yüksel, 2006). Bu nedenle İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde kullanılmak amacıyla hazırlanacak ders kitapları öğretmene kılavuz olmalıdır. Öğrencilere ise bilgiye ulaşma imkanı sunan ve öğrencinin kendi hayatıyla ilişkilendirebileceği olaylara yer verilen bir nitelikte olması önem arz etmektedir.

Sınıf öğretmenlerinden elde edilen verilere göre İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde; ders kaynaklı, öğrenci kaynaklı, öğretmen kaynaklı, veli kaynaklı ve fiziksel ortam kaynaklı sorunlar yaşandığı belirlenmiştir. Sınıf öğretmenleri tarafından ders içeriğinin soyut olması, öğrencilerin hazırbulunuşluğunun yetersizliği, genellikle düz anlatım yönteminin tercih edilmesi, derste öğrenilenler ile çevrede ve ailede öğrenilenlerin çatışması ve yeterli araç-gereç bulunmaması bir sorun olarak belirtilmiştir. Araştırmada ulaşılan İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşanan sorunlar, Gürel (2016) tarafından yapılan araştırmanın da desteklediği şekilde; öğretmen yetersizliği, derste kullanılacak araç-gereç eksikliğinden kaynaklanan ve ders kaynaklı sorunlar olarak ifade edilmiştir. Ayrıca ders kaynaklı olan sorunlardan olan sayısal olarak ders kitabı eksikliği, konuların öğrencilerin bulunduğu dönem özelliklerinden farklı olarak soyut

olması, haftalık ders saatinin azlığı ve öğrenilen bilginin sadece bilgi olarak kalması ve uygulamaya aktarılamaması önemli sorunlar arasında gösterilmektedir. Toprak ve Demir (2017), Balbağ, Bayır ve Ersoy (2017), Er, Ünal ve Özmen' de (2013) çalışmalarında İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersine ilişkin aynı sorunlara ulaşmışlardır. Katılımcılar, yaşanan sorunların çözümünde farklı materyaller kullanılması, dersin mümkün olduğunca somutlaştırılarak işlenmesi ve öğrencilerin derse katılımının sağlanmasını ön plana çıkarmaktadır. İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde, bilgi boyutu ne kadar önemli olsa da tutum ve davranış boyutu daha önceliklidir. Çünkü bilmek yaşantıya aktarıldığı sürece anlamlı olacaktır. Bundan dolayı, öğretim yöntemlerini belirlerken, tutum ve beceri kazandırmaya uygun yöntemlerin seçilmesine dikkat edilmelidir (Yeşil, 2004). Ders işleme esnasında öğrencinin birden fazla duyu organının uyarılması ile derste anlatılanların daha kalıcı şekilde öğrenilmesi sağlanabilir (Alım, 2007). Sadık ve Sarı (2012), Hayal ve Sağlam (2015) ve Gürel' de (2016) katılımcılar tarafından sorunların ortadan kaldırılması için aynı çözüm önerilerini getirdikleri sonuçlarına ulaşmışlardır.

Sınıf öğretmenleri İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşanan güçlüklerle, çocukların günlük yaşamlarından örnekler vererek ve bu örnekleri İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yer alan konularla ilişkilendirerek ve yapılandırmacı uygulamalardan yararlanarak çözüm bulunduklarını belirtmişlerdir. Balbağ, Bayır ve Ersoy da (2017) yaptıkları çalışmada, öğretmenlerin ve öğrencilerin dersin etkili olmasına ilişkin ortak olarak günlük yaşamla ilişkilendirmeyi ve görsel materyaller kullanmayı önermişlerdir.

Katılımcılar, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin daha etkili olması için İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin içeriğine, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersini okutan sınıf öğretmenlerine, ders kitabına yönelik uyarı ve önerilerde bulunmuşlardır. Ders içeriğinin ilkökul öğrencisinin anlayabileceği şekilde sadeleştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenlerinin derste öğrenci merkezli etkinlikler düzenlemesi gerektiğini dile getirmişlerdir. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi ders kitabında güncel yaşamdan konulara yer verilmesinin ve hikâyelerde yer alan kavramların öğrencilerin seviyelerine uygun olmasının kitabı daha verimli hale getireceğini belirtmişlerdir.

Kaçar ve Kaçar (2016), çalışmasında, ders kitabı içeriğinin üçte bir oranında uygun, üçte iki oranında uygun değil sonucuna ulaşmıştır. Kaçar ve Kaçar'ın (2016) araştırmalarında ders kitabının uygun bulunmamasının sebebi; etkinliklerin olmaması, kavramların soyut olması, metinlerin uzun olması olarak belirtilmiştir. Dersin ana materyallerinden birisi olarak düşünüldüğünde ders kitabı açısından yaşanan sıkıntılar düşündürücü nitelikte olduğu görülmektedir. Aslan ve Aybek'in (2018), yaptıkları çalışmada katılımcılar öğrenme öğretme sürecinde öğrenci merkezli etkinlikler düzenlediklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda; gezi-gözlem-inceleme de yapılabileceğini belirtmişlerdir. Er, Ünal ve Özmen (2013), tarafından yapılan araştırmada da on dört katılımcı “çocuğa fazla ve ağır bilgi yüklenecektir” ve on iki katılımcıda “dersin içeriği 4. sınıf düzeyine uygun değildir” şeklinde görüş belirterek bu dersin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin zihinsel gelişim düzeyine uygun olmadığını belirtmişlerdir. Kaçar ve Kaçar (2016), çalışmasında da dersin içeriğinin soyut ve kavramların anlaşılmasının zor olması sebebiyle düzenlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenleri bu ders ilkokul 4. sınıfta verilecekse güncel yaşamdan konulara yer verilmesi gerektiği, çeşitli araç-gereçlerin (kılavuz kitap, öğrenci etkinlik kitabı, CD, film, animasyon, kamu spotu vb.) sağlanması ve hizmet içi eğitimlerin verilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Aslan ve Aybek'in (2018) çalışmasında da öğretmenlerin çoğu ders, öğrenci etkinlik ve öğretmen kılavuz kitaplarının temin edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenlere bu ders ile ilgili hizmet içi eğitim verilmeli, içerik günlük yaşamla ilişkilendirilmeli, ders ve çalışma kitapları yeniden hazırlanmalı ve araç-gereç temin edilmeli önerileri geliştirilmiştir. Er, Ünal ve Özmen'in (2013) çalışmasında ulaştıkları İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilköğretimde uygulanmasıyla ilgili sonuçlara bakıldığında demokratik beceri ve değerlerin kazandırılmasına öncelik veren ve etkinlik temelli, uygulamaya dönük bir öğretim programının hazırlanması gerektiği noktasında fikirler belirtilmiştir ve bu sonuçlar araştırmada ulaşılan sonuçlar ile uyumludur. Yine araştırmanın bu bulgusu Sadık ve Sarı'nın (2012) yapmış olduğu çalışmada, demokrasinin ne olduğunun teorik olarak aktarılmasından daha çok demokratik tutum ve becerilerin kazandırılmasına önem verilmesi ve yaparak yaşayarak öğrenme ortamlarının oluşturulması; öğrencilerin demokrasiyi

içselleştirmeleri için okul ortamında demokrasinin yaşatılması gerektiği sonucuyla örtüşmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular ve tartışmalardan hareketle aşağıdaki önerilere yer verilmiştir.

1. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi ile ilgili araştırma yapmak isteyen araştırmacılara yönelik;
 - a. Araştırma esnasında gözleme dayalı veri toplanmasına da yer verilebilir. Bu şekilde verilerin zenginleştirilmesi, fotoğraflanması ve sınıfta gerçekleştirilen uygulamaların bizzat görülmesi açısından faydalı olabilir.
2. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokulda planlamasını gerçekleştiren kurumlara yönelik olarak;
 - a. Ders içeriğinin, kitabının ve kazanımların öğrencilerin hazırbulunuşluluğu göz önüne bulundurularak daha somut bir şekilde hazırlanması,
 - b. Ders kitabının dilinin sadeleştirilmesi ve içeriğinin daha anlaşılır, eğlenceli ve faydalı etkinliklerle donatılması, metin sonlarında verilen soruların metne yönelik kısa, net ve anlaşılır cevaplar gerektiren sorular olarak hazırlanması,
 - c. Öğretim programında yer alan kazanımların sayısının azaltılması ya da ilkokul İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ders saatinin arttırılması
 - d. Dersin işlenmesi esnasında kullanılmak amacıyla CD, kamu spotu, reklam vb. araç-gereçlerin hazırlanması ve dönem başında okullara gönderilmesi önerilebilir.
3. İlkokul 4. Sınıfta İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersini okutan sınıf öğretmenlerine yönelik;
 - a. Ders işlenirken yaparak-yaşayarak öğrenme ortamı sunularak öğrencilerin derse aktif katılımı sağlanmalı.
 - b. Ölçme-değerlendirme aşamasında geleneksel değerlendirme tekniklerinden ziyade öğrencilerin öğrendiklerini hayatlarına aktarıp aktarmadıklarına bakılmasının dersten alınacak verimi artıracakı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, H., Sünbül, A. M. ve Turan R. (2014). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar-1*. Ankara. Pegem Akademi.
- Akdu, Ö. (2016). Ortaokul 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinin Demokrasi Kültürüne Katkısının Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi: Burdur İli Örneği. (Yayımlanmamış YL Tezi). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi. Burdur.
- Akgün, İ. H. (2013). Sekizinci Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinde Örnek Olay Yöntemiyle Öğretimin Öğrenme Düzeyine ve Kalıcılığa Etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi. Eğitim Bilimleri. Elazığ.
- Alım, M. (2007). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme (Ötmg) Dersinin Önemi ve Öğretim Sürecine İlişkin Öneriler. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12(17), (243-262).
- Altunya, N. (2003). *Vatandaşlık Bilgisi*. Ankara. Nobel Yayın Dağıtım.
- Arslan, R. (2004). Türkiye’de İnsan Haklarının Gelişim Süreci ve İnsan Hakları Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşları: İnsan Hakları Derneği ve Mazlumder Üzerine Bir İnceleme. (Yayımlanmamış YL Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi. Sivas.
- Aslan, S. ve Aybek, B. (2018). Sınıf Öğretmenlerinin İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programına Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(1), 233-262.
- Bağlı, M. T. (2013). Ara-Disiplin Olarak Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi: İlköğretim Öğrencilerinin İnsan Haklarına İlişkin Görüşleri. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 38(169), 296-310.
- Bajaj, M. (2012). From “Time Pass” to Transformative Force: School Based Human Rights Education in Tamil Nadu, India. *International Journal of Educational Development*, 32(1), 72-80.
- Bakioğlu, A. ve Kurt T. (2009). Öğretmenlerin Demokrasi Vatandaşlık ve Vatanseverlik Algılarının Nitel Olarak İncelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 29, 19-39.
- Balbağ, N. L., Gürdoğan Bayır, Ö. ve Ersoy, A. F. (2017). İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersini Öğretmenler ve Öğrenciler Nasıl Algılıyor? *Sakarya Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 7(1), 223-241.
- Başaran, T. (2007). İlköğretim Okullarında Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Uygulanışına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri. (Yayımlanmamış YL Tezi). Trakya Üniversitesi. Edirne.
- Birt, L., Scott, S., Cavers, D., Campbell, C. & Walter, F. (2016). Memberchecking: A Tool To Enhance Trust worthiness Or Merely A Nod To Validation?. *Qualitative Health Research*, 26(13), 1802-1811.

- Bulandere, V. (2014). Öğrencilerin Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Kazanımlarını Elde Etme Düzeyleri ve Derse Yönelik Görüşleri. (Erzurum İli Örneği). (Yayımlanmamış YL Tezi). Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara. Pegem Akademi.
- Christensen, L. B., Johnson, B. ve Turner, L. A. (2015). *Araştırma Yöntemleri: Desen ve Analiz*. (2.Baskı). (A. Aypay, Çev.) Ankara. Anı Yayıncılık.
- Çiftçi, A. (2015). *Vatandaşlık Bilgisi (Demokrasi ve İnsan Hakları)*. Ankara. Gündüz Yayıncılık.
- Dağı, İ. D. ve Polat, N. (1999). *Demokrasi ve İnsan Hakları El Kitabı*. Türk Demokrasi Vakfı.
- deAraújo, A. S. S. & Afonso, M. L. M. (2018). A Educação Em Direitos Humanos Na Educação Infantil: Formação De Sujeitos De Direitos (Human Rights Education in Early Childhood Education: Formation of Subjects of Rights). *Revista Eletrônica de Educação*, 12(1), 46-60.
- Doğan, İ. (2001). *Vatandaşlık, Demokrasi ve İnsan Hakları*. Ankara. Pegem Yayıncılık.
- Dolanbay, H. (2011). İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programında Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları ve Demokrasi Dersinin İşlenişine İlişkin Görüşleri. (Yayımlanmamış YL Tezi). İnönü Üniversitesi. Malatya.
- Duman, T., Karakaya, N. ve Yavuz, N. (2016). *İnsan Hakları ve Demokrasi Vatandaşlık Bilgisi*. Ankara. Pegem Yayıncılık.
- Elkatmış, M. (2013). 1998 Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programı ile 2010 Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Programlarının Karşılaştırılması. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(3), 59-74.
- Er, H., Ünal, F. ve Özmen, C. (2013). 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinin 4. Sınıfa Alınmasına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(8), 179-196.
- Ersoy, A. F. (2007). Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmenlerin Etkili Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri. (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi. Eskişehir.
- Ersoy, A. F. (2016). Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersine İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenleri Ve Öğrencilerinin Algısı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 67-83.
- Ersoy, A. F., Balbağ, N. L. ve Bayır, Ö. G. (2017). İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersini Öğretmenler ve Öğrenciler Nasıl Algılıyor? *Eğitim Dergisi*, 7(1), 223-241.
- Farrell, J. P. (1998). Democracy and Education: Who Gets to Speak and Who Is Listened to?. *Curriculum Inquiry*, 28(1), 1-7.
- Fırat, N. Ş. (2009). İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi. *New World Science Academy*, 3, 748-759.

- Gezer, U. (2016). Sosyal Bilgiler Dersinde Kariyer Bilinci Geliştirme: Öğretmen Görüş ve Uygulamaları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi. Eskişehir.
- Gollob, R., Krapf, P., Weidinger, W. & Ölafsdottir, Ö. (2010). *Educating For Democracy: Background Materials On Democratic Citizenship And Human Rights Education For Teachers*, 1. Council of Europe.
- Gövercin, G. (2013). İnsan Hakları Alanında Çalışan Sivil Toplum Kuruluşlarının Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimine Katkısı. (Yayımlanmamış YL Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir.
- Gözütok, F. D. ve Toraman, Ç. (2014). İlköğretim 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Ders Programı'nın (2010) Değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 13(3), 954-979.
- Güdücü, H. S. (2008). İlköğretim Programlarında Yer Alan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersine İlişkin Öğretmen Algısına Yönelik Manisa Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi. Manisa.
- Gülmez, M. (2001). *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi: Egemenlik İnsanındır*. Ankara. TODAİE Yayınları.
- Gürel (2016). Sınıf ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersine Yönelik Görüşlerinin Karşılıklı Olarak İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, (KEFAD)*. (17)3, 641-660.
- Güven, S. (2010). İlköğretim Birinci Kademedeki Vatandaşlık Eğitimi Üzerine Bir Durum Çalışması. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Hâtemî, H. (1988). *İnsan Hakları Öğretisi*. İstanbul. İşaret Yayınları.
- <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/bilgi.htm>
- Kaçar, H. ve Kaçar, M. (2016). İlkokul Dördüncü Sınıf Öğretmenlerinin Dördüncü Sınıf İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi Dersine İlişkin Görüşleri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(8), 182-196.
- Kalabalık, H. (2004). *İnsan Hakları Hukuku: Ders Notları*. İstanbul. Değişim Yayınları.
- Kapani, M. (1993). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Karagözoğlu, N. (2017). İnsan Hakları Eğitiminde Gazetelerden Yararlanma. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 64-79.
- Karaman-Kepenekçi, Y. (2000). *İnsan Hakları Eğitimi*. Ankara. Anı.
- Karaman Kepenekçi, Y. ve Aslan C. (2011). Ortaöğretim Türk Edebiyatı İle Dil ve Anlatım Ders Kitaplarında İnsan Hakları Üzerine Bir Çözümleme. *TurkishStudies-International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic*, 6(1), 483-502.

- Karatekin, K., Kuş, Z., Merey, Z. ve Sönmez, Ö. F. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları Eğitimine Yönelik Tutumları. *Electronic TurkishStudies*, 7, 2193-2207.
- Kaymakçı, S. (2015). İlkokul Öğretmenlerinin Gözünden Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi. Öztürk, M., Saydam, A., Palancı, M. ve Kırpık, C. (Ed.). *Demokrasi, Yurttaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi İlkokul 4. Sınıf İçin Etkinlik Örnekleri* (1.Baskı) içinde (19-49). Kayseri: Orka matbaa.
- Keçe, M., Kılıçoğlu, M. ve Tonga, D. (2013). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Yer Alan Kazanımların Vatandaşlık ve İnsan Hakları Konuları Açısından Değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 171(171), 289-308.
- Keleşoğlu, S. (2008). Demokratik Yurttaşlık Niteliklerinin Kazandırılması Açısından 7-8sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Programı (2000) İle 6-7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Programının (2005) Karşılaştırılması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Kerr, D. (2003). Citizenship: Local, Nationaland International (Ed: Liam Gearon). In *Learning to teach citizenship the secondary school*. New York: Routledge Falmer.
- Kılınç, H. H. ve Gömleksiz, M. N. (2013). Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Kazanımları Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Electronic TurkishStudies*, 8(12), 555-568.
- Kıncal, R. Y. (2004). *Vatandaşlık Bilgisi*. İkinci Baskı. Ankara. Mikro Yayınları.
- Koelsch, L. E. (2013). Reconceptualizing the membercheck interview. *International Journal of QualitativeMethods*, 12(1), 168-179.
- Kondu, Z. ve Sakar, T. (2013). Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Niçin Verilir? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 49-60.
- M. E. B. T. T. K. (2018). *İlköğretim İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı. (4. Sınıflar)* Ankara.
- MEB, (1983). Web: http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.html, Erişim tarihi: 02 Ağustos 2017.
- Merey, Z., Karatekin, K. ve Kuş, Z., (2012). İlköğretimde Vatandaşlık Eğitimi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(3), 795-821.
- Miles, M. B. ve Huberman, M. A. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. London: Sage Publication.
- Oğuşgil, V. A. (2008). Bir Avrupa Birliği Değeri Olarak İlköğretim Okullarında İnsan Hakları Eğitimi.(Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Osler, A. ve Starkey, H. (2006). Education for democratic citizenship: A review of research, policy and practice 1995–2005. *Research papers in education*, 21(4), 433-466.

- Osler, A. ve Starkey, H. (2003). Learning for cosmopolitan citizenship: Theoretical debates and young people's experiences. *Educational review*, 55(3), 243-254.
- Özbek, R. (2017). Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Malatya. 18(1), 359-371.
- Patel, B. M. (2012). Human Rights and Education. *Indian Streams Research Journal*, 2(11).
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma Ve Değerlendirme Yöntemleri*. (3. Baskı) (M. Bütün ve S.B. Demir, Çev). Ankara: Pegem Akademi.
- Sadık, F. ve Sarı, M. (2012). Çocuk ve Demokrasi: İlköğretim Öğrencilerinin Demokrasi Algılarının Metaforlar Aracılığıyla İncelenmesi. *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi*. 1, 48-62.
- Sağlam, H. İ. ve Hayal, M. A. (2015). Sınıf Öğretmenlerinin “İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi” Dersinin İlkokul 4. Sınıfta Yer Almasına İlişkin Görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 207-217.
- Sim, J. B. Y. (2008). What does citizenship mean? Social studies teachers' understandings of citizenship in Singapore schools. *Educational Review*, 60(3), 253-266.
- Tan, B. P., Naidu, N. B. M. ve Jamil, Z. (2018). Moral values and good citizens in a multi-ethnic society: A content analysis of moral education textbooks in Malaysia. *The Journal of Social Studies Research*, 42(2), 119-134.
- Taşlı, İsmail (2000). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Demirci/Manisa. Tekin Matbaası.
- Topkaya, Y. (2014). Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinde Eğitici Çizgi Roman Kullanımının Bilişsel ve Duyuşsal Öğrenmelere Etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Toprak, E. ve Demir, S. B. (2017). İlkokul 4. Sınıf “İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi” Dersinde Yaşanan Sorunların Sınıf Öğretmenleri Tarafından Değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 2160-2179.
- Turan, R. ve Yıldırım, T. (2016). *Sosyal Bilgilerin Temelleri*. Ankara. Anı Yayıncılık.
- Ulubey, Ö. (2015). Vatandaşlık Ve Demokrasi Eğitimi Programının Yaratıcı Drama ve Diğer Etkileşimli Öğretim Yöntemleri İle Uygulanmasının Akademik Başarıya ve Demokratik Değerlere Bağlılığa Etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi. Ankara.
- UNESCO, (2006). *Plan of Action World Programme for Human Rights Education*, <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147853e.pdf>. Erişim Tarihi: 2018.27. Ekim.
- Uyangör, N. (2007). İlköğretim 7. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi. Ankara.

- Ünal, F. (2012). Ortaokul 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Öğretim Programı Ve Ders Kitaplarında İnsan Hakları Üzerine Bir Çözümleme. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 110-127.
- Üste, R. B. (2007). İnsan Hakları Eğitimi ve İlköğretimdeki Önemi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 1, 295-310.
- Yağcı, E. (1998). Demokrasi Ve Eğitim. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 22(107), 15-22.
- Yeşil, R. (2004). İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Yöntem. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 35-41.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara. Seçkin Yayıncılık.
- Yiğittir, S. (2014). Temel İnsan Hak ve Özgürlükleri. İ. Acun, B. Tarman ve E. Dinç. (Ed.) *İnternet Destekli Etkin İnsan Hakları Demokrasi ve Vatandaşlık Eğitimi* (2. Baskı) içinde (2-13). Ankara. Pegem Akademi.
- Yüksel, S. İ. (2006). İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde Öyküleri Kullanmanın Duyuşsal Özelliklerin Kazandırılmasına Etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi. İstanbul.

EKLER DİZİNİ

Sayfa

Ek Tablo 1: Araştırma İzin Talebi	103
Ek Tablo 2: Araştırma İzin Belgesi	104
Ek Tablo 3: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	106
Ek Tablo 4: İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi Dersine ilişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerinin İncelenmesine Dair Araştırma Katılımcı Bilgileri.....	108

Ek Tablo 1: Araştırma İzin Talebi

Evrak Tarih ve Sayısı: 06/04/2017-E.16324

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı : 70813604-044-
Konu : Araştırma İzni

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : a) 27.02.2017 tarih ve 15761665-300-9770 sayılı yazınız,
b) 28.03.2017 tarih ve 86649407-605.01.4117084 sayılı yazı.

Enstitünüz Sınıf Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Burak AKÇEŞME'nin "Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersine İlişkin Görüşleri: Afyonkarahisar İli Örneği" konulu tez çalışmasında kullanılmak üzere Afyonkarahisar Merkez İlçesinde bulunan okullarda anket çalışma yapmasının uygun görüldüğüne ilişkin Afyonkarahisar Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün ilgi (b) yazı ve eklerinin birer suretleri ilişikte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

e-imzalıdır
Prof.Dr. Mehmet KARAKAŞ
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek:1-İlgi (b) yazı ve eklerinin birer suretleri (4 sayfa)

Evrakı Doğrulamak İçin : <https://ebys.aku.edu.tr/enVision/Dogrula/5D3P00C>

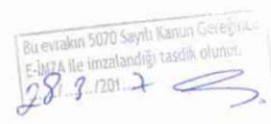
Adres: Afyon Kocatepe Üniversitesi Ahmet Necdet Sezer Kampüsü Rektörlük Binası B
Blok Kat:1 Afyon
Telefon:0272 2281124 Faks:0272 2281181
e-Posta: gensek@aku.edu.tr

Bilgi için: Kadir Birduman
Unvanı: Memur

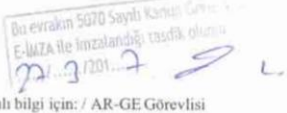

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ek Tablo 2: Araştırma İzin Belgesi

AKÜ Gelen No: 05/04/2017-7717		
	T.C. AFYONKARAHİSAR VALİLİĞİ İl Milli Eğitim Müdürlüğü	
Sayı : 86649407 -605.01-E.4117084		28.03.2017
Konu : Araştırma İzni (Burak AKÇEŞME)		
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE (Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)		
İlgi : Valilik Makamı'nın 27/03/2017 tarih ve 605/4016528 sayılı Olurları.		
Üniversiteniz Sosyal Bilimleri Enstitüsü Sınıf Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Burak AKÇEŞME'nin "Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersine İlişkin Görüşleri: Afyonkarahisar İl Örneği " adlı tez çalışmasında kullanılmak üzere İlimiz merkez de bulunan ilköğretim okullarında uygulama ve araştırma yapabilmesine dair ilgili izin talebiniz; Müdürlüğümüz AR-GE Birimi tarafından "Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü" 07/03/2012 tarihli genelgesi ve B.08.0.YET.00.20.00.0/3616 sayılı Bakanlık onayı ile yayınlanan Genelge doğrultusunda incelemiş olup "Valilik Oluru " ve " Onaylanmış Veri Toplama Aracı" ekte gönderilmiştir. Gereğini bilgilerinize arz ederim.		
Metin YALÇIN İl Milli Eğitim Müdürü		
Ekler:		
- Valilik Onayı (1 sayfa)		
- Futbol Egzersiz Planı (2 Sayfa)		
 Not: Anket çalışmalarında Müdürlüğümüz tarafından onaylanmış (mühürlü) veri toplama araçlarının çoğaltılarak kullanılması zorunludur.		
		
Karaman İş Merkezi K:5 Ar-Ge Birimi Elektronik Ağ: www.meb.gov.tr e-posta: avbir03@meb.gov.tr / afyonstrateji@gmail.com		Ayrıntılı bilgi için: Ar- Ge Görevlisi / Memur Tel: (0 272) 2137603/208 Faks: (0 272) 2137605
Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. http://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden 5953-676a-3c3a-8ec0-42af kodu ile teyit edilebilir.		

Ek Tablo 2: Araştırma İzin Belgesi (Devamı)

	T.C. AFYONKARAHİSAR VALİLİĞİ İl Millî Eğitim Müdürlüğü	
Sayı : 86649407 -E-605.01-.4016528		27/03/2017
Konu : Araştırma İzni (Burak AKÇEŞME)		
VALİLİK MAKAMINA		
İlgi : Afyon Kocatepe Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığının 28/02/2017 /E.3081 sayılı yazısı.		
Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Sınıf Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Burak AKÇEŞME'nin "Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersine İlişkin Görüşleri: Afyonkarahisar İl Örneği" konulu tez çalışmasında kullanılmak üzere İlimiz merkez de bulunan ilköğretim okullarında anket çalışması yapması, çalışmaları tamamlandıktan sonra sonuçlarının birer örneğinin İl Millî Eğitim Müdürlüğü'ne teslim edilmesi şartıyla, Müdürlüğümüz AR-GE Birimi teklifi doğrultusunda, Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir. Makamınızca da uygun görülmesi halinde gereğini olurlarınıza arz ederim.		
Metin YALÇIN İl Millî Eğitim Müdürü		
OLUR 27/03/2017		
Erhan GÜNAY Vali a. Vali Yardımcısı		
		
Karaman İş Merkezi K:5 Ar-Ge Birimi Elektronik Ağ: www.meb.gov.tr e-posta: avbir03@meb.gov.tr / afyonstrateji@gmail.com	Ayrıntılı bilgi için: / AR-GE Görevlisi Tel: (0 272) 2137603/208 Faks: (0 272) 2137605	
Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. http://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden c567-11dd-3dbc-be34-8362 kodu ile teyit edilebilir.		

Ek Tablo 3: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

**Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersine İlişkin Görüşlerinin
(Afyonkarahisar İli Örneği) Belirlenmesine Yönelik Hazırlanan Görüşme Formu**

Okul:..... Tarih ve saat(başlama-bitiş):..... Görüşmecisi:.....

GİRİŞ

Merhaba, ben Burak Akçeşme. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalında Yüksek Lisans Öğrencisiyim. Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi dersine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla bir araştırma yapıyorum ve sizinle bu konu ile ilgili olarak konuşmak istiyorum. Bu çalışmada öğretmenlerin ilköğretim 4. Sınıfta okutulan İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde ne tür yöntemler kullandıklarını, derste karşılaştıkları sorunlarını ve ders kitabına yönelik düşüncelerini belirleyerek sonuçların eğitime katkıda bulunmasını ümit ediyorum. Bu nedenle sizin İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde gerçekleştirdiğiniz etkinlikler ile ilgili düşüncenizi öğrenmek istiyorum.

1. Bu çalışmada gizlilik esastır. Verdiğiniz bilgileri araştırmacı dışında herhangi bir kimsenin görmesi mümkün değildir. Araştırma sonuçlarını yazarken, isminiz kesinlikle rapora yansıtılmayacaktır.
2. Başlamadan önce, bu söylediklerim ile ilgili belirtmek istediğiniz bir düşünce veya sormak istediğiniz bir soru var mı?
3. İzin vererseniz sorulara başlamak istiyorum.

GÖRÜŞME SORULARI

1. İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilköğretim programında yer alması ile ilgili görüşleriniz nelerdir?
2. İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilköğretim öğrencileri için yararlı mıdır? Değil midir? Neden?
3. İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde hangi yöntem ve teknikleri kullanıyorsunuz?
4. İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde sınıfta yaptığınız etkinliklerden sizi mutlu eden bir etkinliği anlatır mısınız?
 - Bu etkinliği daha etkili hale getirebilmek için ek bilgiye ihtiyacınız olduğunu düşünüyor musunuz?
5. İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde hangi teknolojik araç gereçlerden yararlanıyorsunuz?
6. İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi ders kitabının içeriği ile ilgili görüşleriniz nelerdir?
 - Kitabı daha etkili hale getirmek isterseniz ne tür önerilerde bulunurdunuz?

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ek Tablo 3: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu (Devamı)

**Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersine İlişkin Görüşlerinin
(Afyonkarahisar İli Örneği) Belirlenmesine Yönelik Hazırlanan Görüşme Formu**

7: İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşanan güçlükler nelerdir?

- Bu güçlüklerin kaynağının ne olduğunu düşünüyorsunuz?

8: İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde yaşadığınız güçlükleri nasıl çözdünüz?

9: İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi öğretim programında ne gibi düzenlemeler yapılabilir?

10: İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi öğretim programında kazanımlar ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?

11: İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi dersinde hangi ölçme değerlendirme araç-gereçlerini kullanıyorsunuz?

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ek Tablo 4: İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi Dersine ilişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerinin İncelenmesine Dair Araştırma Katılımcı Bilgileri

Görüşmeci Kod Adı	Görüşme tarihi	Görüşme saati	Görüşme süresi
Ahmet Öğretmen	20.04.2017	09.27	11 dk.
Ali Öğretmen	20.04.2017	10.30	12 dk.
Mustafa Öğretmen	20.04.2017	10.50	24 dk.
Süleyman Öğretmen	20.04.2017	16.20	36 dk.
Veli Öğretmen	04.05.2017	10.30	11 dk.
Büşra Öğretmen	04.05.2017	11.20	8 dk.
Mevlüt Öğretmen	04.05.2017	12.25	9 dk.
Selma Öğretmen	04.05.2017	13.40	10 dk.
Tayfun Öğretmen	04.05.2017	13.55	18 dk.
Aykut Öğretmen	05.05.2017	11.15	13 dk.
Beyza Öğretmen	09.05.2017	10.40	7 dk.
Adil Öğretmen	11.05.2017	10.05	17 dk.
Burhan Öğretmen	12.05.2017	11.35	10 dk.
Oğuz Öğretmen	16.05.2017	10.20	13 dk.
Ayşe Öğretmen	18.05.2017	09.50	12 dk.
Tuğçe Öğretmen	18.05.2017	10.15	11 dk.
Sema Öğretmen	18.05.2017	10.55	11 dk.
Fatih Öğretmen	18.05.2017	11.20	8 dk.
Filiz Öğretmen	18.05.2017	11.35	9 dk.
Elif Öğretmen	18.05.2017	12.15	10 dk.
Ramazan Öğretmen	25.05.2017	09.40	10 dk.
Esra Öğretmen	25.05.2017	10.30	7 dk.
Betül Öğretmen	25.05.2017	10.50	9 dk.
Zuhal Öğretmen	25.05.2017	11.55	10 dk.
Alper Öğretmen	25.05.2017	12.50	13 dk.
Ozan Öğretmen	01.06.2017	10.25	11 dk.
Hülya Öğretmen	01.06.2017	10.45	7 dk.
Merve Öğretmen	06.06.2017	11.20	10 dk.
Kadir Öğretmen	06.06.2017	12.00	10 dk.
Taner Öğretmen	08.06.2017	12.25	9 dk.

